శ్రీ

చింతామణి.

ఇది మాసమున కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

సంపుటము ౭. | చెన్నపురి: విళంబి సంవత్సర భాద్రపద మాసము. | సంచిక 3.

హిందూదేశముయొక్క మిత్రులు శత్రులు.

[ఇది ప్రోగ్రెస్ (Progress) పత్రికనుండి సంక్షేపించి వ్రాయఁబడినది.]

ఇహలోకజీవనములోఁగల యమూల్యములైన లాభములలో వివేకియగుసన్మిత్రుఁ డొకఁడు. మిత్రులలోఁ గలయన్యోన్యవశీకరణప్రభావము లోకప్రసిద్ధ మయినది. "నీసహవాసులను జెప్పు, నీ వెట్టివాఁడవో నేను చెప్పెదను" అను సామెత లోకములో వెలసియున్నది. "బుద్ధిమంతులతోఁ దిరుగువాఁడు బుద్ధిమంతుఁడగును; బుద్ధిహీనులతోఁ జరించువాఁడు చెడిపోవును." అని సొలోమాను చెప్పియున్నాఁడు. మన ముఖ్యస్నేహితులు మంచివా రయినపక్షమున, మనలను వారు సమస్తసత్కార్యములయందును బ్రోత్సాహపఱిచి, దుష్కార్యములయందు నిరుత్సాహులను జేయుదురు. అందువలన ధర్మమునకు మహావలంబము కలుగును. ఇట్లుగాక ముఖస్తుతులవలన మనలను సంతోషపెట్టుటకుఁ బ్రయత్నించువారుగాని, మన దుష్కార్యమును హేతుకల్పనముచేసి న్యాయమని చూపువారుగాని, పయికి మిత్రులుగాఁ గానఁబడుచున్నను నిజముగా మనకు గర్భశత్రువులు. అసన్మిత్రులకును సన్మిత్రులకును గలభేదమును గ్రహించుట ముఖ్యకర్తవ్యము. వారికిఁ గలభేదమును దెలిసికొనుటకయి యీక్రిందఁ జెప్పఁబోవునవి కొన్ని యాధారములుగా నుండును. ఇవి ప్రత్యేకమనుష్యులవిషయమున నెట్లో యట్లే జనసంఘములవిషయమునను బనికివచ్చును.

౧. కపటమిత్రులు ముఖస్తుతులు చేయుదురు; నిజమైన మిత్రులు అప్రియములయినసత్యములను జెప్పుదురు.—స్వభావముచేత ముఖస్తుతు లందఱికిని ప్రియములే యైనను, హిందువులయం దీదౌర్బల్య మత్యధికముగా ప్రబలియున్నది. "మహారాజ" యనునది గౌరవార్థముగా సామాన్యజనుల నుద్దేశించికూడఁ జెప్పఁబడుచున్నది. వివాహములయందలి వెట్టివ్యయము తఱుచుగా ముఖస్తుతులమీఁది యాశచేతనే సంభవించుచున్నది. యోగ్యతయున్నప్పుడు శ్లాఘించుట న్యాయమేయైనను, యోగ్యతలేనప్పుడు చేయు శ్లాఘన లబద్ధముల కన్నదమ్ము లగుచున్నవి ఒకరింకొకరితో తగవు

పెట్టుకొన్నప్పుడు, కపటమిత్రుఁడు దానికామోదించియాతగవునువిడువక కడసాగింప వలెనని పురికొల్పును. నిజమైనస్నేహితుఁడు తనమిత్రునియెడ తప్పిద మేమాత్ర మున్నను స్పష్టముగాఁజెప్పి సంధి చేసికొన బోధించును. ఒకఁడు సురాపానమును మరిగినయెడల, కపటమిత్రుఁడు మాటాడకయూరకుండును; నిజమైనమిత్రుఁడు బుద్ధి చెప్పి వలదని వారించును. ఇట్లు హితబోధ చేయుట నిజమైనమిత్రునకు పరమధర్మము.

2. కపటమిత్రులు జనానురాగమును గోరుదురు; నిజమైనమిత్రులు తిరస్కృతి నైనను సహించుటకు సంసిద్ధు లయియుందురు. గాలి యేవైపునకుఁ గొట్టునో యావైపున కొరగుచుండుట కపటమిత్రుల లక్షణము. సాధారణముగా హిందువులు మూర్ఖులును మూఢభక్తి గలవారు నయి మతోన్మాదులగు కులగురువులచే నడపఁబడువారగుటచేత, వారియనుగ్రహమును సంపాదింపఁ గోరువారు తమయభిప్రాయములు వారియభిప్రాయములతో నేకీభవించినట్లు నటించుచు వారి కిష్టమయిన పక్షము నే యవలంబించు చుండ వలెను. అందుచేత మాఢ్యముయొక్క యధికారము స్థిరపడు చుండును. నిజమైనస్నేహితుఁడు తాను హితోపదేశము చేయనుద్దేశించినమిత్రున కేది యింపుగా నుండునా యన్నయాలోచనను జేయక యేది మేలుచేయునదిగా నుండునా యనియే చూచు చుండును. అందువలన నతనికి మెప్పు లేకపోవుటయేకాక తిట్లు సహితము సంభవింప వచ్చును. అయినను, అట్టివాఁడు స్వకృత్యమును నిర్వహించినవాఁడయి, అంతరాత్మయొక్కయు నీశ్వరునియొక్కయు ప్రీతిని బడయును. హితబోధ నెప్పుడును విరసముగాఁ జేయక చల్లనిమాటలతోఁ జేయుచుండవలెను.

3. కపటమిత్రులు సదా హిందూదేశముయొక్క పూర్వపుగొప్పతనమును పొగడు చుందురు; నిజమైనమిత్రు లిప్పటిలోపములను సంస్కరింపఁ జూచు చుందురు.—పూర్వులయందు యుక్తగౌరవ ముంచుట శ్లాఘ్యమే. రెండువేలసంవత్సరముల క్రిందట హిందువు లప్పటివారిలో నెక్కువనాగరికత గలవారుగా నుండిరి; ఆ కాలమునం దింగ్లీషువారు రంగులు వేసికొనుమృగప్రాయులకంటె నెంతో యధికులుగా నుండలేదు. హిందూదేశముయొక్క పూర్వపుస్థితినిగూర్చి మహాభారతాదులవలన జనులు గ్రహించినయంశము లతిశయోక్తులుగా నున్నవి.........పూర్వకాలపువారు మహాబుద్ధిమంతు లనియు జ్ఞానవృద్ధులనియు నిప్పటివా రల్పజ్ఞులు శిశుప్రాయులు ననియు జనులలోఁ గలయభిప్రాయము సత్యము కాదు. వెనుకటితరమువారికంటెఁ దరువాతితరమువారు జ్ఞానాధికు లగు చుండుట నైసర్గికధర్మము. మహాభారతకాలమునకంటె నీకాలము వేలకొలఁదిసంవత్సరములు వయసుచెల్లినదిగా నున్నది. పెద్ద పెరిఁగినతరువాత నొకపురుషుఁడు తనబాల్యములో నున్నదానికంటె జ్ఞానాధికుఁడు కాకపోవుట సిగ్గులచేటుకదా? ఆప్రకారముగానే జనసంఘమును ప్రపంచముయొక్క బాల్యదశయైన పూర్వకాలమునకంటె వయసుచెల్లిన యీకాలమునం దధికజ్ఞానసంపన్నము కాకుండుట యసహజమయి యవమానకరమయి యుండుననుటకు సందేహము లేదు. సర్వవిషయములలోను పూర్వాచారమున కవిరుద్ధముగా నడవవలె నన్నపట్టుదల చేతనే యీహిందూదేశ మంతగా నభివృద్ధి నొందక పూర్వకాలపుటర్ధనాగరికతయందే

స్థిరముగా నిలిచియున్నది. కాలక్రమమున సమయోచితముగా మంచిమార్పులను జేసికొనుచు వచ్చుచుండుటచేతఁ బూర్వకాలమున హిందువులకంటె నెంతో తక్కువస్థితిలో నున్నయింగ్లీషువా రిప్పుడు హిందువులనుమించి నాగరికాగ్రగణ్యులయి ప్రపంచములో మహోన్నతస్థితి నొందియున్నారు. అయినను హిందువులలో ననేకులు పూర్వకాలముపై నతిగౌరవ ముంచుటవలనఁ గలుగుచున్నయనర్థములను దెలిసికొని తమలోపములను దిద్దుకొనుటకై హృదయపూర్వకముగాఁ బ్రయత్నించుచుండుటయు, అట్టివారిసంఖ్య నానాటికి వృద్ధినొందుచుండుటయు, సంతోషకరముగానున్నది.

౮. కపటమిత్రు లాలోచన లేక దేశాచారము ననుసరించుచుందురు; నిజమైనమిత్రులు తమబుద్ధి నుపయోగించి యావశ్యకమైనప్పుడు నూతనమార్గముల నడపుచుందురు.—స్వదేశసదాచారములను సర్వవిధములచేతను గాపాడుచుండవలెను; ఉదాసీనము లయినవిషయములలోసహితము సాధ్యమైనంతవఱకు పూర్వాచారముల ననుసరించుచుండుటయే మంచిది. అయినను ప్రతిమనుష్యుఁడును తనదురభ్యాసములను వదలుటకుఁ బ్రయత్నింపవలసినట్లే జనసంఘము సహితము దుష్టము లయినపూర్వాచారములను త్యజించి బాగుపడుటకయి పాటుపడుచుండ వలెను. పూర్వదురాచారములను సంస్కరించుటకయి యెవ్వరో యొక రారంభింపవలెను. ఈవిషయమున ఆనరేబిల్ చంద్రవర్కార్‌గా రిట్లు వ్రాసియున్నారు.—

“విద్యాధికునియొక్క ధర్మము తాను ప్రతినిధిగా నుండి జనసామాన్యముయొక్కయభిప్రాయమును దెలుపుటమాత్రమే యని తలఁచుచుండువారు కొందఱు గలరు; ఇంతకంటె దుష్టమయినయభిప్రాయ మింకొకటి యుండదు. హిందూదేశమందలి జ్ఞానతేజస్సును పొందినవిద్యావిశారదులు తా మాతేజస్సును దేశమున వ్యాపింపఁ జేయక పోయినపక్షమునను, జనులచే నాయకులని యెంచఁబడుటకయి తాము జనుల ననుసరించువా రయినపక్షమునను, ఇఁక జనులకు జ్ఞానోపదేశము చేసి వారిని నడపించువా రెవ్వరు? మిల్లుదొరవారును మెయిన్ దొరవారును చెప్పినట్టును దేశచరిత్రము చూపినట్టును సంస్కారము లెల్లప్పుడును అల్పసంఖ్యాకులచేతనే చేయఁబడుచు వచ్చినవన్నసత్యమును మఱచియుందురు. విద్యాధికునియొక్క ధర్మము జను
...ములయందు నూతనాభిప్రాయములను కలిగించుచుండుట గాని
...యములను వెల్లడించుచుండుట కాదు. నిజమైన గొప్పతనమును నిజ
కార్యదక్షతలో నుండునుగాని, జనులు తమ్ము నాయకులనుగా భా
రెట్లభిప్రాయపడు చుందురో యట్లు మాటాడుచుండుటలోను వారి
పొగడుచుండుటలోను వారిపంథ నవలంబించుటలోనుఉండవు.”

...టమిత్రులు సంస్కారముల నెల్లప్పుడును కాలాంతరమునఁ జేయవలె
...దురు; నిజమైనమిత్రులు వెంటనే కార్యమునకుఁ జొరవలెనని ప్రోత్సాహ
...రు.—సంపూర్ణవిద్యావంతుఁ డెవ్వఁడును మంచివని సాధింపలేని విస్పష్టము
...యములును దురాచారములును హిందూదేశములోఁ గొన్ని గలవు. ఐనను
...ర నేకులు మూఢులును దురభిమానదూషితులునయినస్వదేశస్థులకు విరోధ

ముగా నేకార్యమునైనను జేసి వారియనురాగమును బోఁగొట్టుకొనుటకిష్టములేనివారుగా నున్నారు. అట్టివారు మార్పులావశ్యకములని యొప్పుకొనియు ''కార్యమున కింకను కాలమురాలే''దని చెప్పుచుందురు. ఏయుద్యమమైనమసఫలమగుటకు ముందుగా ప్రథమ సాధనములను గొన్నిటిని జేయవలసి యుండును. ఇట్టి మిత్రుల విషయమున సూరతు నగరవాసియగు ఆర్-ఎన్- బాయిగారిట్లు చెప్పుచున్నారు.—

''స్వదేశస్థులలో నింకొక తెగవారు సాంఘికలోపముల నొప్పుకొని, దూర దృష్టినిగూర్చి యుక్తి కల్పనలతో హితోపదేశములు చేయుచు నింగ్లీషు గ్రంథముల నుండియు శాస్త్రములనుండియు వాక్యముల నుదాహరించుచుందురు. ఈదోషములు వేలకొలఁది సంవత్సరములనుండి యున్న యాచార్య ప్రాబల్యమువలనను మూఢత్వము వలనను వచ్చియున్నవనియు, వానిని మాన్పుటయసాధ్యమనియు, చులుకైనకార్యముల వలనఁ బ్రయోజనము లేదనియు, వానిని కాలక్రమమున విద్యాభివృద్ధివలన బాగు పడుటకు విడిచిపెట్టి రాజ్యాంగ విషయములలో పనిచేయవలయుననియు, సాహసిక కార్యములు చేసినయెడల జనులలో కలఁత కలుగుననియు, అట్టివారు బోధించు చుందురు. ఎటువంటి పనికిమాలిన విషయములలో నైనను యుక్తులకుకొదవయుండదు. విద్యాధికులును చెల్లుబడిగలవారును నయినపక్షమున నిటువంటిమిత్రు లానలుగురుచేయు హానియే సంస్కారవిషయమున నూఱుగురు బిచ్చపుబ్రాహ్మణులు చేరి చేయుహానికంటె నెక్కువగానుండునని నేను స్వానుభవముచేత దృఢముగాఁ జెప్పఁగలను. ఏజాతియైనను సత్కార్యములకుఁ బూనుటకు సాహసములేక దూరదృష్టిని గూర్చిన హితబోధల తోను శాస్త్రోదాహరణములతోను-తృప్తిపొందెడు నాయకులను మాత్రమే పుట్టింపఁ గలిగిన యెడల, ఆజాతికి బాగుపడుట కాశయుండదు.''

౬. కపటమిత్రులు స్వకార్యమును సాధించుకొనుట కెట్టి సాధనములనైన నుపయోగింతురు, నిజమైన మిత్రులు సత్యమును న్యాయమును మాత్రమే యవలంబింతురు.—కపట మిత్రులు హేత్వాభాసములకును మిథ్యావాదములకును వెనుకతీయరు; అసత్యములని తా మెఱిఁగినసంగతులను స్థాపించుటకయి యుక్తికల్పనలను జేయుదురు; దేశమున కనర్థదాయకములని తాము హృదయపూర్వకముగా నమిన యాచార
ములు మంచివని సమర్థింపఁజూతురు; తమ ప్రతిపక్షుల విషయమున
ములను విచారణలేక నమ్ముటయేకాక కేవలాసత్యములకును సంశయిుఁ
పనికిరానప్పుడు దౌర్జన్యమునకుఁ జొత్తురు. సత్యమైనమిత్రులు సద
వ్యాపింపఁ జేయఁజూతురు; నిజమైనయుక్తులను జూపి కార్యములను
విడుతురు; వంచనము దేశమున కపాయకరమని యెఱిఁగి దానిపొంతను
మును న్యాయమును కానిది దేశమున శుభకరము కాదని దానిని నిర

౭. కపటమిత్రులు జాతిద్వేషమును పురికొల్పుదురు; నిజమయి
వారిలోను సోదరభావమును పెంపొందింపఁ జూతురు.— *
జాతిమత ద్వేషములను పురికొల్పుటను మించినయనర్థమును, పరస్పర స
ప్రోత్సాహపఱుచుటను మించిన శ్రేయస్సును, దేశమున కింకొకటిలేదు.

35. పెద్దవీధికిఁ బైగా 100 గజముల వఱకు వంకర టింకర రాళ్ళతో గట్టఁబడిన కాలిదారి యున్నది. దాని యిరుప్రక్కలఁ గోడగుట్టలున్నవి. తుంగభద్ర రాతిస్థలముమీఁద మెల్లఁగాఁ బ్రాఁకుచున్నట్టు గనఁబడును. పై నుడివినదారి 'శ్రీకోదండరామస్వామి,' 'యంత్రోద్ధారక' దేవాలయములకు వెళ్ళును. సీతా రామ లక్ష్మణ విగ్రహములు రమణీయముగ నున్నవి. అక్కడి తీర్థము చక్రతీర్థమని శ్రీపంపామాహాత్మ్యములో నున్నది. యంత్రోద్ధారకాలయ మెత్తుగ మెట్లపై నున్నది. అందు శ్రీఆంజనేయులవిగ్రహమును శ్రీనరహరితీర్థు లనుద్వైతాచార్యులు స్వహస్తమున రాతిమీఁద లిఖించి రనినుడువుదురు. మఱియు శ్రీమధ్వాచార్యులవారి విగ్రహముగూడ నాగుడియం దున్నది దానికి సమీపముననే యెత్తుగ లక్ష్మీనరసింహస్వామికోవెల యున్నది. దానికిఁ దూర్పునఁ జాలనెత్తున మతంగాద్రిశిఖరమున గుడి యున్నది అక్కడినుండి చూచిన శ్రీవిద్యానగరము, తుంగభద్ర, పంపాసరోవరము, శ్రీవిరూపాక్షాది దేవాలయములు, పొలములు, శాఖాప్యాగములు, చక్కఁగఁ గానుపించును.

36. ఆమతంగాద్రిక్రింద 'అచ్యుతస్వామి' ఆలయము పెద్దదియున్నది. దానికెదురుగ ముప్పాతికమైలు పొడవునఁ బెద్దబాజా రున్నది. ఇది హంపికి సూటిగఁ దూర్పున నున్నది. ఈయాలయము కృష్ణస్వామి కోవెలకు నకలుగనున్నది. ఉత్తరదక్షిణముల నున్నది. ముఖ్యగోపురమున కెదురుగఁ బాడుపడిన బాజా రున్నది. దానిలో నాగుడి బోగమువాం డ్రుండేరఁట. ఉత్తరగోపురముల రెంటిలోను కన్నడశాసనము లున్నవి.

37. ఈదేవాలయముఖమున నున్న రాతిరోడ్డుమీఁదఁ బడమరవైపున నున్న గుళ్ళను దాటి నదియొడ్డునఁ బోఁగా, సీతాదేవిగుహ, కొలను కనఁబడును. దానిసమీపమున రాయి బద్దలయి నటుల సహజచిహ్నము గానఁబడును. సీత బట్టనురాయఁగనైనదని చెప్పుదురు. ఇవి ఐతిహ్యము లయినను, ఈప్రత్యభిజ్ఞలవలన సీతారామకథజ్ఞప్తికివచ్చి వారి స్మరణకీర్తనములు చేయనగు.

38. అక్కడినుండి రాతిరోడ్డుగుండ పోఁగా శిలాస్తంభములతోఁ జేయఁబడిన తులాభారము గానవచ్చును. దానియందు విజయనగరప్రభువులు, ఇప్పటి ట్రావిన్కూరుమహారాజులవలె, తమ రొకత్రాసున, రెండవదానిలో వెండి, బంగారము, ముత్యములు, రవలు వేసి తూగి, యాద్రవ్యములను సత్పాత్రులకు దాన మొసఁగిరఁట. షష్టివర్షంబులు పూర్తి యయినపుడు, పుట్టినదినమునఁగూడ నట్టిమహోత్సవముఁ జేసియుందురు.

39. అక్కడినుండి కాలిదారినిఁ బోఁగా హంపీదేవళముల నన్నిటిలో మేరుపూసయగు శ్రీవిఠ్ఠలేశ్వ రాలయ మున్నది. అది శ్రీవిద్యానగరపు పూర్వదిశను, తుంగ

భద్రానది యొరను ఉన్నది. దానికిఁ దూర్పున 'తలవారికట్ట' యనుగ్రామమువఱకు రాతితో, చప్టాలుచేయఁబడిన విశాలమయిన రోడ్డు మైలువఱకు వ్యాపించినది. ఇప్పుడు అది నిర్జనముగ నున్నది. దాని యెడమప్రక్కను నలుచదర పుటాకారమయిన తెప్పకొల ననుసరస్సున్నది. గుడి కెదురుగ నొక పెద్ద ధ్వజస్తంభము, దానిపైని ఇనుప అర్ధచంద్రాకారపురేకు ఉన్నది. రేకు నూతనపుదిగ నగుపడును. బహిః ప్రాకారముల మధ్యను మూడువైపుల నిడుపుగల గోపురము లున్నవి. దక్షిణద్వార గోపురము బహు శిథిలముగ నుండఁగ నిప్పటి మదరాసుప్రెసిడెన్సీ గవర్నరుగారి యనుగ్రహమువలన దానికిని, మఱికొన్నిలోపలిస్థలములకును, మరమ్మతులు జరిగినవి. వీనికి హేతువులు ఆదేవలములోని విజాతీయమైన శిల్పపుఁబని సర్కారువారికిఁ గల విద్యాభిమానము. సింహద్వారము పూర్వపుదిశనున్నది. దానిలోఁ బ్రవేశింపఁగ నెట్ట యెదుట గర్భాలయము, దాని యిరుప్రక్కల నుండుమంటపములు గానుపించు. ప్రాకారములోపల శిలామయము లయినచక్రములు, ఇరుసులు, గలరాతితేరు ఉన్నది. ఆరథముచుట్టు స్త్రీలు చిలుకల నెక్కి చిలుకలు లాగు తేరులను నడిపించు చున్నటులఁ జెక్కఁబడి యింపుగ ముద్దులు మూటలుగట్టుచున్నవి. ముఖమంటపమునకు రాతిమెట్లు గలమూడుమార్గము లున్నవి. దాని కప్పుపైనిఁ జేసినపని మన ప్రాచీనశిల్పవిజ్ఞానమును బహువిధములఁ బ్రకటముఁ జేయుచున్నది ఒక్కొక్క రాతిస్తంభములో 16 చిన్నస్తంభములవరకుఁ జెక్కి సింహ వ్యాఘ్రాది పురాణపాంచరాత్ర ప్రసిద్ధ విగ్రహములు జీవితప్రతిములవలె నేటికిఁ గనఁబడును. పార్శ్వద్వయముల నుండుమంటపములలోఁ గూడ ప్రతిమలు సుందరముగ నొక్కరాతిలో నానావిధములుగ నాగమవిహితముగఁ జెక్కఁబడి యున్నవి. కల్యాణమంటపము నెదురుగ నుండి చూచినఁ గడువింతగఁ దోచును. దానిలోని యాపనివానితన మిత్తర దక్షిణహిందూస్థానదేవాలయములలో నున్నదనుట సాహసము. ప్రతిమలతోఁ జెక్కఁబడిన స్తంభములు మధురాది మహాస్థలములలోఁగూడ లేవు. గుడి కప్పుచూరులుగూడ రాతివే. వానికోణములుగూడ కొమ్ముల పక్షులవలె రాళ్ళతోఁ జేయఁబడెను. దరుజుగాని, కొయ్యగాని, మేకుగాని, లేకుండ నింత సాపుపనితోఁ గలరాళ్ళతో నింతగొప్పగుడిగట్టుట బహు శ్లాఘనీయము ఆకోణములలో నొక్కమర్కటము కూర్చుండినటులఁ జెక్కఁబడినది. దీపము నుంచుగ్లోబులు మొదలగువానిని దగిలించుటకు రాతిగొలుసులు చూరులలో వ్రేలాడుచున్నవి. సదాశివరాయని దానమును సూచించు క్రీ॥ శ॥ 1561 వ సంవత్సరము శాసన మొకటికలదు. ఈరమణీయమయిన దేవాలయము శోచనీయమయిన దురవస్థలలో నున్నది. లోపలి చప్టాయావత్తు ద్రవ్యమున్నదని భ్రాంతిచే ద్రవ్వఁబడి యున్నది. ముసలమానులచే గర్భాలయద్వారముల నున్న చక్కనిగజప్రతిమల తొండ

ములు నరకఁబడి యున్నవి. గర్భాలయముచుట్టు తుంగభద్రానది జలమువచ్చు ఔతి ఖానా (తూము) ఇప్పటికి నున్నది.

40. వదలలేకున్నను విఠలేశ్వరాలయమును విచారముతో వదలి నాలుగడుగులు నడవఁగా దాని కెదురుగ నున్న రాతిబందోబస్తుగల విశాలమయినమార్గమును ప్రవేశించినచో నిరుప్రక్కల రాతి స్తంభముల నధిరోహించినమంటపములను జూడవచ్చును. ఆమార్గము కొండలసందున వంకరగ వెళ్లును. ఒకదానిమీఁద నొకటి పేర్చియున్నటులఁ గనఁబడు సహజము లగురాతిగుట్ట లమితములు. మఱియుఁ బాడుపడిన గ్రామపు పాటి దిబ్బలు విశేషముగ నున్నవి. కొంతదూరము పోఁగా, 'కంపిలి'యను గ్రామమునకుఁ బోవురోడ్డు. దాని యెడమప్రక్కను మిట్టమీఁద చాలనెత్తుగా మాల్యవంత రఘునాథుని దేవళము కలదు. చతుష్కోణములు గలప్రాకారము లున్నవి. వానిమధ్య విమానము మంటపములుఁ ఉన్నవి. తక్కినగుళ్లలో వలె మోటుపని లేక హజారు రామస్వామి కోవెలలోవలె నాజూకు రాతిపని గలిగి యున్నది. బహిఃప్రాకార కుడ్యములందు తిమి తిమింగలములు లోనుగాఁగల పెద్ద సాముద్రప్రతిమలు సుందరముగఁ జెక్కఁబడినవి. ఒకచోట బాటసారుల సార్థమును దినుటకుఁ బొంచియున్న మొసలి విగ్రహ మున్నది. ఆదేవళములో రామస్వామివిగ్రహ మున్నది. అక్కడ శ్రీరామచంద్రులు వాలి వధానంతరము సీతావియోగమున సుగ్రీవసహాయముకొఱకుఁ గొన్ని మాసములు వేచుచు వగచుచుండి రని గాథ. ఆరామచంద్రులవిగ్రహమును బైరాగులు పూజించుచున్నారు.

41. మాల్యవంతమును వదిలి మనముదిగిన కామలాపురపు బంగళాకుఁ బోవలెను. దారిలో రోడ్డున కెడమప్రక్క కామలాపురమునకుఁ బావుమైలులో నొకగుడి పాడుపడి యున్నది. కొండలోఁ జెక్కినరాతిధ్వజస్తంభము చాల నెత్తుగలది యున్నది దానిమీఁద నున్నప్రాఁతకన్నడ శాసనము హరిహరరాయలు గుడిని క్రీ॥ శ॥ 14వ శతాబ్దములోఁ గట్టినట్లు పలుకుచున్నది. హరిహరుఁడు జైన వైదికమతస్థులకు సంధిఁ జేసియుండ నోపు. రోడ్డునకుఁ గుడిచేతివైపునఁ గొన్నివందలగజములు పోఁగా నొకరాఁతిలోఁ జెక్కఁబడినగుడి యున్నది. దాని పేరు 'ఒంటిగుండిన పడసాలా.' అది పెద్ద కూటముసావిడివలె నున్నది. మహాబలిపురములో నున్నగుహలు, గుళ్లు, రాతిపనులముందఱ నివి యల్పములు. ఈకూటమును జేరి స్నానగృహ ముండెను. అది చెడినది. శ్రీవిద్యానగరపు శిథిలము లయినకోటబురుజులను దాటఁగ, తూర్పునఁ గొన్నిగజములు పోఁగా గొప్పద్వార మున్నది. దానిపైసిఁ జక్కని శిల్పి కద్దు. దీని కెదురుగను, గంగావీతి యనుజైనాలయమునకుఁ దూర్పునను, భీమసేనుని హము కద్దు. దాని ముక్కునెవరోదుర్మార్గులు నరికివేసినారు ఈద్వారమున కెదు

రను, పట్టణ దక్షిణపుసరిహద్దునను, కామలాపురమునకుఁ దూర్పున నొక మైలుదూర మునను, బల్లారిరోడ్డు ప్రక్కను, పట్టాభిరామాలయము కద్దు. పెద్దగుళ్లలో నది యొకటి. పంపాపతి గుడిప్రాకారముల రెండింతల యొకప్రాకారము గలది. మధ్య విమానము చుట్టు గొప్ప స్తంభములు గలమంటపము లున్నవి.

42. మన బాటసారిని విజయనగరములో నిప్పటికిఁ గానుపించు మహాస్థల ములను జూపించి తిరిగి బసలోఁ బ్రవేశఁబెట్టినాము. మనపూర్వులు చేసిన చిత్రపుప నులను జూచిన సంతోషముగలిగినను, ధనాశకొఱకు నాపనులను నాశనముఁజేసిన తురుష్కులను, హిందూబైరాగులను, ఏవగింపవలసివచ్చును. నగరనిర్మాణులు కార యితలు అగుశిల్పులు, ప్రభువులు, మంత్రి లోనగువారు ఎటులఁ గాలధర్మము నొందిరో, వారి కృత్యములు గూడ కాలగతిని మీరలేకపోయినవి గదా! ఇది శాస్త్రీయము క్ష్యనుభవసిద్ధమే.

43. ఇవియేగాక శ్రీవిద్యానగర మను విజయనగరము యొక్క అభ్యుదయా న్నత్యమును సూచించి, యింతకుఁ గాలగతికి లోనుగాని మహోత్తరము లయిన ప్రత్యభిజ్ఞ లున్నవి. ప్రప్రథమమున శ్రీభువనేశ్వరి యనుగ్రహమువడసి విజయనగర ప్రభువులకు రాజ్యము సంపాదించి వారి నందుస్థాపించి లోకసంరక్షణార్థము వైదిక మార్గప్రవర్తకులయి వేద భాష్యాది 32 గ్రంథములు కావించి, నిస్పృహులయి తురీ యాశ్రమ స్వీకారముఁజేసి గుహాప్రవేశముఁ జేసినమాధవాచార్యు లనుశ్రీవిద్యారణ్యుల వారి సంస్కృతగ్రంథము లొకప్రత్యభిజ్ఞ. శ్రీకృష్ణదేవరాయ అలియరామరాజుల కాలముల నలంకరించిన కవిశేఖరు లొనరించిన యాంధ్ర కర్ణాటకగ్రంథములు రెండవ ప్రత్యభిజ్ఞ.

44. బ్ర॥ మ॥ కందుకూరి వీరేశలింగముగారు ఆంధ్రకవిచరిత్రలలో రెండవ ప్రత్యభిజ్ఞ విషయమయి విపులముగా వ్రాసి మొదటిదాని విషయమయి, అప్రస్తుతము గాన, దిక్ప్రదర్శకముగ వ్రాసిరి. దానిని విశదముగ నేను వ్రాసినాను. ముందు ముద్రించె దను. ఈహంపీదర్శినికి మాతృక హొస్పేట వాస్తవ్యులు బ్ర॥ మ॥ చిత్వాడ్గి హనుమంత గౌడుగారు హూణభాషలో రచియించిన 'Guide to Humpi'. వారి కోరిక మీఁదఁ దెనుఁగు మాత్రము వచ్చినవారికొఱకు నిది వ్రాసితిని.

24 - 9 - 98.
నారాయణదేవరకెరె.

వావిలాల వేంకటశివావధాని.

సీ. కడుపార దొండపండిడి ముద్దుగఱపిన రాచిల్కకొదమలఁ జూచూచి
పాదులలో నిండఁ బాల్పోసి పెంచిన చూతపోతంబులఁ జూచిచూచి
తోడికన్నెలుఁ దానుఁ గూడిమాడి చరించు సురపొన్న నీడలఁ జూచిచూచి
బృందావనంబులు పెంచి తిన్నెలమీఁద సూటిఁబెట్టినముగ్గు చూచిచూచి
సంతసంబున దేవపూజలు ఘటించి। పారికాంక్షులసేవకై పరమనియతి
లీల నడయాడుచున్న బాలికలఁ జూచి। హృదయవీథిక నెట్లు భరించువాఁడ. ౩౫.

ఉ. ఇంకిట మాటలేమిటికి నింతకు నాతనయాలలామ మే
ణాంకనిభాస్య యెందుఁబడి యాఱడిఁ బొందెనో యెంతగుందెనో
శంకరసత్కృపారసవశంబునఁ గాంచినయట్టియీనిరా
తంకునిఁ బంపి నామనసు తల్లడమార్పఁగదే నృపాగ్రణీ. ౩౬.

వ. అని యిట్లు పలుకుచున్నమునిపలుకుల కులికి నృపాలుం డాత్మగతంబున. ౩౭.

ఉ. కానకకన్నవీని నెటుగాఁ గుటిలాసురమీఁదికోటికిన్
గాననసీమకంపు దటుగాక దురంతవిషాదవేదనా
ధీనత యీమహాత్మునకుఁ దీర్పక యేగతి నుండఁగాఁదగున్
దీనికి నెద్దికార్యమని నివ్వెఱఁగంద నతండు క్రమ్మఱన్ ౩౮.

ఉ. మత్తవిరోధివీరగుణమర్దనశాలి కపర్దిసత్కృపా
దత్తుఁ డనూనధైర్యనిధి తావకపుత్త్రుఁ డితండు నేఁడు చే
నెత్తురుగాకయుండ నతినిష్ఠురశాతకృపాణధారచేఁ
దుత్తుము రాడి వచ్చు నలదుర్మదు నొండు దలంపకుండుమీ. ౩౯.

క. కావున నీరాజన్యుని। నావెనుకం బనుపు మనుడు నరపతి ధరణీ
దేవునియప్పని వేగమ। కావింపఁగ వలసి సుతునిఁ గనుఁగొని పలికెన్. ౪౦.

మ. బలియుర్ మాయల ఘోరరాక్షసవరుల్ బాలుండ వీ వెన్నఁడున్
గలనన్ దైత్యులతోడఁ బోర వగజాకాంతుండు నీపాలికిం
గలఁ డచ్చండవిశంకటాసురుని వే ఖండించి మాదీవనన్
దలపూవాడక పోయి రమ్మిపుడు పుత్త్రా వీరవంశాగ్రణీ. ౪౧.

చ. అనిన మహాప్రసాదమని యాత్మఁ జెలంగి కుమారవర్యుఁ డ
జ్జనపతిపంపునన్ సకలసైన్యసమేతముగా హుటాహుటిన్
మునిపతిచూపుచొప్పున సముద్ధతిమైఁ జని కాంచె ధాటికా
ఘనతరధూళిసంజనితకందరజాలము మంథశైలమున్. ౪౨.

క. కనుఁగొని యజ్జననాథుఁడు । మునినాయక చూడు దూరమునఁ గనుపట్టెన్
వినువీధి బిట్టుగాయుచు । ననఘా యిదియేనగేంద్ర మన నతఁడనియెన్. ౪౩.

ఉ. అల్లది కంటివే నృపకులాగ్రణి మంథమహీధరంబు రా
గిల్లెఁ బ్రఫుల్లకింశుకవికీర్ణరుచిచ్ఛవి పిక్కటిల్ల నీ
యుల్లసితప్రతాపదహనోగ్రశిఖావళి తాను మున్న య
బ్బల్లిదుఁడైనరక్కసునిపై నెలగోలున వచ్చెనోయనన్. ౪౪.

ఉ. విందునుబోలె నోవిమతవీరభయంకర రాజలోకసం
క్రందన నీవు రా నెదురురాఁ జనుదెంచె నిలింపకామినీ
బృందలతాంతకాంతకబరీభరసౌరభసారసన్నిశ
న్మందరకందరాసవిధమంథరబంధురగంధవాహముల్. ౪౫.

క. ఇందుమణిమందిరాంగణ । మందారమరందమత్తమధుకరనినదా
నందమునఁ బొంది నగరా । ణ్ణందనయుం దానుఁ బ్రమథనాథుఁడు మెలఁగున్. ౪౬.

సీ. వామదేవునిమౌళి వాడనిక్రొవ్విరిఁ బూజగావించినపుణ్యుఁ డితఁడు
సకలామరశ్రేణి సంప్రీతిఁబొందంగ దానమిచ్చినమహాధర్మి యితఁడు
తులసిఁగల్పించి మర్త్యులఁ బావనంబుగఁ జేసినయుపకారజీవి యితఁడు
(దేవర్షులకుఁ గామధేనువుఁగలిగించి తలఁపు లీడేర్చినధన్యుఁ డితఁడు)
పాఁపతరిద్రాటఁ ద్రచ్చునిర్బంధమునకు । నోర్చి త్రిప్పటనొందిన యుత్తముండు
ఇతఁడు సర్వప్రదానైక హేతువనుట । గలశవార్థికిఁ గల్పనాగౌరవంబు. ౪౭.

చ. అని కొనియాడి యామునివిహారమనోహరమైనయానగేం
ద్రునికడ నేఁడు నిల్త మతిదూరముగాఁ జనుదెంచి సేన డ
స్సినయది దైత్యుటెంకియును జేరువ యిచ్చటి కర్కమండలం
బును దనుజప్రతాపగతిఁ బొల్పరి వారిధిఁ గ్రుంకఁబాఱెడున్. ౪౮.

వ. అనిపలుకు నమ్మునిపలుకులువిని యప్పుడమిఱేఁడు పడవాళ్ళఁబిలిచి సేనల విడియ నియోగించెనప్పుడు. ౪౯.

సీ. గగనపాథోల్లేఖగంధసింధురఘటాఘంటాఘణాత్కారకలితరవము
తపనాశ్వసుఖకరధ్వజపటపల్లవస్థగితరథావక్రచక్రరవము
పవనపాణింధమప్రథితవేగవ్యగ్రసైంధవహేషాప్రచండరవము
కటితటాస్ఫాలనోద్భటవీరభటఖేటకవ్రాతసంభూతగాఢరవము
నెఱసి కకుబంతసీమలు నిండ నపుడు । చెదరిపాఱెడుమృగములు నదరిచదల
కుఱుకుసింగంపుఁగొదమలు వెఱచిపఱచు । పక్షిజాతంబునై దైత్యభయద మయ్యె.

చ. బెరసిన యమ్మహారవము వెల్లున కుల్లము దల్లడిల్లఁ ద
త్పరిసరవర్తులైన వనపాలకదానవు లాదిశంకటా
సురపతియున్న తద్బిలముసొచ్చి రయంబునఁ జేరఁబోయి యో
గురుభుజశాలి యోదనుజకుంజర నేఁడొకక్రొత్త వింటివే. ౫౧.

ఉ. చివ్వకు నిన్ను మార్కొనఁగ జిష్ణునకైనఁ దరంబుగాదు వాఁ
డెవ్వఁడొకాని మమ్ము నొకయించుకయేని గణింప కెంతయుం
గొవ్వునఁ గన్నుగానక యకుంఠితదోర్బల ముల్లసిల్లఁగాఁ
గవ్వపుఁగొండదండ మనకారడవిన్ విడియించె సేనలన్. ౫౨.

వ. అనినవిని యద్దనుజుండు రౌద్రోద్రేకఘూర్ణమానమానసుండును వికటఘటిత
భృకుటినటనభయదఫాలభాగుండును నక్షుద్రరాగచ్ఛురితదుర్నిరీక్షుండును నగుచు
నిట్లనియె. ౫౩.

శా. ఓరోరీ కలగంటివో బ్రమసితో యుగ్రాహవాటోపదు
ర్వారప్రక్రమమామకీనభుజగర్వంబెన్నరో కాక నా
పే రెవ్వారు నెఱుంగరో యకట నిర్భీతిన్ నరుండెవ్వఁడేఁ
జేరన్వచ్చునె నన్ను బెబ్బులిపయిన్ జీంబోతు లంఘించునే. ౫౪.

ఉ. మంచిది యందుకేమి యని మంత్రులమోములు చూచి నవ్వి న
క్తంచనభర్త యెల్లి మనదానవకోటికి భుక్తిగాఁగ మ
ట్టించెద వానిసేనలఁ గడిందిమగంటిమిఁ గాళికావరో
దంచితలోహసైంధవఖురాగ్రములన్ లయకాలుకైవడిన్. ౫౫.

వ. అనినవిని సచివనికరం బిట్లనియె. ౫౬.

సీ. కాకోదరస్వామికంఠనాళంబులు పుడుకుదుమే యొక్కపూఁటలోన
సుత్రాముఁబట్టి యీడ్చుకవచ్చి యిట వ్రేలఁగట్టింతుమే యొక్కగడియలోనఁ
గులమహీధ్రముల నుగ్గులుగాఁగఁ బిడికిళ్ళఁ బొడుతుమే యొక్కింత తడవులోనఁ
గూర్మాధిపుని వెన్ను గులగుల్లగాబిట్టు మట్టుదుమే మాటమాత్రలోన
ముజ్జగంబులు నొక్కటమొనసెనేని । మీఱి నీదాఁక రానిత్తుమే నిశాచ
రేంద్ర నీసత్వమొగిని నీవెఱుఁగవెందు । నిన్నుమార్కొని మర్త్యులే నిలుచువారు.

క. అటుపలుకు మంత్రుల విశం । కటదనుజాధముఁడు చూచి ఘనులార మహో
ద్భటపరభటకోట్లన్ ద్రిమిం । గుటయుం ద్రుంచుటయు నేఁడు క్రొత్తలె మీకున్.

సీ కాల్వురలెక్కకగ్గలము గాఁ గొనియేగి దీర్ఘాస్యుఁ డెలగోలు దివియువాఁడు
చటులప్రభంజనజవతురంగంబులఁ బ్రేతజిహ్వుం డేర్పరించువాఁడు

కదిసిదట్టంబుగా గంధసింధురఘటల్ భీమకేతుఁడు నడపించువాఁడు
బిరుదధ్వజాంకితభీకరరథపంక్తి ఘోరదంష్ట్రుఁడు పురికొల్పువాఁడు
కపిల ధూమ్రాక్ష ఘర్మర కామరూప। కుటిలబాహులు ముందరఁ గొలుచువారు
గాఁగమిన్నును నేలయుఁ గ్రక్కదలఁగ। గాటమై యెల్లి వానిపైఁ గదలవలయు.

క. అని నిశ్చయించి మంత్రుల। ననిచి వడిఁ లేచి కటము లదరఁగ నూర్పుల్
వెనఁగొన నిజసౌధమునకుఁ। జనియె నతం డచట నస్తసమయం బగుటన్. ౭౦.

క. మెల్లన మెల్లన చీఁకటి। పిల్లలు చనుదెంచెఁ దొలుత బెదరి దిశలకున్
జెల్లాచెదరయి పోయిన। భల్లూకచయంబు వచ్చుపగిది ఘటింపన్. ౭౧.

క. చరమగిరి సాంధ్యరాగ। స్ఫురితచ్ఛవి చూడఁజూడఁ బొలుపేద నిశా
చరనాథరాజ్యలక్ష్మి। గురుకుచపరిలిప్తమయిన కుంకుమ భంగిన్. ౭౨.

మ. జ్వలనజ్వాలిక లాత్మసన్నిహితశశ్వత్కాంతి సంరక్షకై
జలదుర్గస్థలినిల్పి బల్విడిఁ దమస్సందోహముల్ వచ్చెనా
దళదాకీర్ణ పరాగహల్లకలతాంతశ్రేణికాసీమలన్
బొలయున్ ఝుంకృతి సింహనాదవిచరత్షట్పంధయవ్రాతముల్. ౭౩.

గీ. అమ్మహాదైత్యు గెలుచుట కరుగుదెంచు। వీరుఁడెవ్వాఁడొ యని చూచువేడ్కఁబెక్కు
గన్నులొక్కటఁ దాల్చెనో గగనలక్ష్మి। యనఁగనల్లడఁ దారక లతిశయిల్లె. ౭౪.

గీ. అపుడు సాయంతనార్హకృత్యములు నెఱపి। యేకతంబున్న ధాత్రీతలేంద్రుకడకు
నమ్మహామౌని యేతెంచి యవనినాథ। దనుజమాయల కొకవేరెయనువు వినుము. ౭౫.

క. మాయాభేదినియన భూ। నాయక యొకవిద్యగలదు నాయెడ వివిధో
పాయవిధానవిధిన్నేఁ। జేయుదు నుపదేశ మిష్టసిద్ధి ఘటింపన్. ౭౬.

గీ. అని సలక్షణభంగి నమ్మునివరేణ్యుఁ। డమ్మహావిద్య నుపదేశ మాచరింప
నియతిఁ గైకొని కౌతుకోన్నిద్రుఁడగుచు। నవనినాథుఁడు సుఖసుప్తుఁడయ్యె నంత.

సీ. తొలఁగు నీరీతి దైత్యులమాయలని చూపువిధమునఁ జీఁకటి విచ్చిపోయె
జరగు నీరీతి నిశాటఘోలాక్షరపంక్తి నాఁ దారకాపటలి విరిసెఁ
దలఁకు నీగతి యాతుధానులప్రాణంబు లనుజాడఁ బొలసె మందానిలంబు
దరికొను నిభ్భంగి దైత్యులహృదయంబు లనుమాడ్కి నర్కోపలాలి మండె
దనుజశుద్ధాంతకాంతావితానవక్త్ర। కాంతి యీపోల్కిఁ బొలియునాఁ గమలవైరి
తనకళాస్ఫూర్తి యంతకంతకుఁ దొలంగ।వరుణదిగ్వధికడఁ జేరి వాడఁబాఱె. ౭౮.

గీ. సవిధకీర్ణపరాగాగ్ని సాక్షిగాఁగఁ। దమ్మివిందు కరగ్రహణమ్మొనర్పఁ
బొలుచుపద్మినికిని నల్లపూసదండ। గట్టినాఁడన నెలదేఁటిగములు పొదలె. ౭౯.

శా. ఆరీతిం దపనోదయంబగుడుఁ గాల్యక్రియల్దీర్చి మ
త్తారాతిద్విపయూథకేసరి యతం డాప్తప్రధానావళిన్
వే రావించి బలంబు లేర్పఱుప వేర్వేర న్నియోగించి య
వ్వీరక్రూరనిశాటకోటి తెరలన్ వ్రేయించె నిస్సాణముల్. ౨౦.

ఉ. పెల్లగునమ్మహారవము పేర్చి సరోజభవాండభాండముల్
చిల్లులువోఁ బ్రచండగతి సేన ధరాస్థలియీనెనోయనన్
వెల్లిగొనంగ నేర్పఱిచి నిర్భయత న్నడపించె నంత ను
ద్వల్లయకాలకాలసదృశార్భటిఁ బూర్వసుపర్వసైన్యముల్. ౨౧.

క. తొల తొలఁగు తొలఁగు మనుచున్ । నిలు నిలుఁ నిలు మనుచుఁ గదిసి నిజసైనికులన్
బిలు పిలువు పిలువు మనుచున్ । బలువిడిఁ జనుదెంచె లోకభయదంబగుచున్. ౨౨.

మ. నలుదిక్కుల్గబళించునయ్యుభయసైన్య వ్యగ్రగర్జార్భటుల్
గలయంబర్వఁ బునఃపయోధిమథనోత్కంఠ న్నిలింపాసురా
వలి బల్మిం బెకలింపవచ్చెననుచున్ వైశాఖశైలంబు బె
గ్గిలి కూపెట్టె ననంగఁ జొప్పడు గుహాగేహప్రతిధ్వానముల్. ౨౩.

వ. అప్పుడయ్యిరువాఁగు నొండొరులం దలకడచి పెలుచం దలపడినయెడఁ బొడమి దుమ్ము క్రమ్ముకొనిసంజకెంజాయయనఁ జాలి మెఱయ ఘాతుకదైతేయనికాయకాయచ్ఛాయలు కొదమచీఁకటికోమ లనం బొలయఁ గలయఁ బరస్పరఘటితపరశుపట్టిసముసలపరిఘావిస్ఫులింగంబులు గగనాంగణంబునం గనుపట్టు నుడుగణంబులనం గడలుకొన భయంకరవిశంకటదనుజప్రతాపతపనుండు గ్రుంకినఁ దోఁచు సాయంకాలంబు ననుకరించెఁ బటుపటహ భేరీఢక్కాఢమఢమధ్వానంబులవలన మదకరటిపటల చటులఘీంకారంబులవలన నఖర్వపవనజవసత్వనిర్వాపణధూర్వహమహితమహావాహవ్యూహదోహలహేషానినాదంబులవలన వికటదితిజవదనకుహరముహుర్ముహురుదిత బహుళకహకహారవంబులవలనం గలను విలయసమయ సముదితసముజ్జృంభితంబగు నంభోధినిం బోలె నంతకంతకుం బంతంబులు పలుకు దనుజులు మనుజులం జుట్టుముట్టి బలిమినలమి యలిగి యలుఁగులతోడంగూడ మ్రింగినఁ గ్రుంకక తత్తన్మత్తరక్షోవక్షంబు లక్షుద్రకౌక్షేయకముఖంబులం గ్రుచ్చి హెచ్చినమచ్చరంబునఁ బెచ్చుపెరిఁగి సమున్నిద్రు లగుచు నగుచు సమున్నతస్తంభంబులు ప్రక్కలించుకొని యుక్కున వెడలునృసింహమూర్తులంబోలి యేతెంచు దుర్వారవీరవర్గంబు లును దితిసుతులకాయంబు లతినిశితశరపరంపరలఁ జొన్ని చించి చీకాకుచేసి డాసి పాశంబులందునిమినఁ గనలి నయనంబుల ననలంబుగ్రక్కుచు

గ్రక్కున ముక్కుం జెమర లదర నదరి వడిం జను దేర నేపున మూఁపు లెక్కింపరాని
తెగువం దిగిచి చేకత్తులఁ గుత్తుకలు తఱిగి తరగని బలంబుల నొఱఁగఁ ద్రోచి చంగున
నేనుంగుల మీఁదికి లంఘించు నకించిదంచితపరాక్రమాన్వితు లగు మావంతులును
నగుచుఁ బోరు ఘోరం బయ్యె నయ్యవసరంబున. ౭౪.

సీ. ఉప్పరం బెగసి వే కుప్పించి రథరథ్యరథికులఁ దుమురుగా రాచి వైచు
నురువడిఁ బఱతెంచి యిరుపక్కియలు దాఁకి గంధసింధురకోటిఁ గనుపుకొట్టుఁ
జెవులు ఱిక్కించి చూచి మునిగాల్వడి నెత్తి కొట్టుఁ దేజులఁ జాపకట్టు వడఁగ
వెనుకొనిరా నుద్దవిడిఁ జివుక్కునఁ దన్ను దర్పితభటకోటి తలలు డుల్లఁ
బ్రళయధారాధరస్ఫీతభయదనినద। కఠినహేషలు దిక్కులఁ గ్రమ్ముకొనఁగఁ
గలఁచి నృపసైన్య మెల్లఁ జీకాకుపడఁగ। జగతి కంపింప నాలోహసైంధవంబు. ౭౫.

మహాస్రగ్ధర. వ్రచ్చెన్ మత్తేభరాజిన్ బ్రకుపితమదహర్యక్షమై ఘోరభంగిన్
గ్రొచ్చెన్ రథ్యవ్రజంబున్ ఘుటఘుటరభటిన్ ఘోణియై పైపయిన్ గా
ర్చిచ్చె యేతెంచి యేర్చెన్ జిటజిటమనుచున్ సేనలం గానమాడ్కిన్
వచ్చుం గార్కొంచు గాఢధ్వని మిగులయి తావాన పెన్వెల్లి నిండన్. ౭౬.

మ. అపుడమ్మానవనాథపుత్రుఁడు తదీయవ్యగ్రరౌద్రాతిరే
కపరాభూతములైన సైన్యములఁ జక్కం జూచి యీవాజి యే
చి పటాపంచగఁ జేసి సైన్యముల గాసిం బెట్టెడున్ దీని నా
దుపటుక్రూరశరాహతిం దుమురొనర్తున్ దానవుల్ బెగ్గిలన్. ౭౭

మ. అని యూహించి తదీయసైంధవముపై నాగ్నేయబాణంబు వై
చినఁ దద్దేహము నీరుగాఁ గరఁచుటన్ జింతాకులస్వాంతుఁడై
దనుజుం డీతఁడ జేయుఁడంచు నిజదోర్దర్పంబు చాలించి హే
చ్చినభీతిం బరువెత్తి తద్బిలముచొచ్చెన్ దివ్యలుప్పొంగఁగన్. ౭౮.

ఉ. చొచ్చినఁ బోకు పోకు మనుచున్ నృపకేసరి తేరుడిగ్గి నీ
వెచ్చటికేగినన్ విడుతునే పటుబాణపరంపరాహతిన్
బచ్చడిచేయువాఁడనని ఫాలనటద్భ్రుకుటీకరాళుఁడై
యిచ్చ నొకించుకేనిఁ జలియింపక తద్బిలవీథిఁ దూఱఁగన్. ౭౯.

శా. ఆలో మాయఘుటించి యాదితిసుతుం డాభీలకాలానల
జ్వాలోదగ్రవిషంబు గ్రక్కుచు ఫణవ్యాకీర్ణరత్నప్రభల్
క్రాలం గ్రూరభుజంగమై యరుగుదేరం జూచి యమ్మాయ వే
వ్రీలం జేసె మునీంద్రసూచితమహావిద్యాప్రభావంబునన్. ౮౦.

ఉ. సాహసికాగ్రగామి నృపసత్తముఁ డట్లు తదీయఘోరమా
యాహమికల్ హరించుచు నిరంకుశవిక్రమకేళి చూప ను
త్సాహము దక్కి యాత్మపురిచక్కటి కేగఁగ నొక్కకాళికా
గేహము చొచ్చి యద్దనుజకీటము పాటిలుభీతి పెంపునన్. ౨౧.

ఉ. కావుము కావు మోగిరిశకామిని యోజగదేకమాత నీ
లావున నింతకాలము హళాహళి వ్రేయుదు వైరికోటి నేఁ
డీవనసీమ చొచ్చి నను నించుకయేని గణింప కెవ్వఁడో
చేవ నెదిర్చి తుత్తుమురు చేసె మదీయనిశాటసైన్యమున్. ౨౨.

ఉ. అంతటఁ బోక తావకవరాగతలోహతురంగమంబు నిం
తింతలు చేసి వైచి తనయేడ్తెఱచూపిన నిల్వలేక వి
భ్రాంతి వహించి నీచరణపద్మము చేరితి వాఁడె వచ్చెఁ గా
లాంతకుభంగి నాకు నభయంబు దగం గృపచేయు శాంభవీ. ౨౩.

క. అని వాఁడు మఱువుసొచ్చినఁ । గనికరమొదవంగ భద్రకాళీశ్వరి యో
రి నిశాట యోడకోడకు । మని యూఱడిలంగఁబలుకున త్తఱిలోనన్. ౨౪.

ఉ. వాలినబాహుగర్వమున వానిపిఱుందన పోయి యమ్మహీ
పాలకనందనుండు గుడిపజ్జకునై చని యోరి నిన్ను మ
త్కాలభుజంగతీవ్రతరఖడ్గముచే బలియిత్తు నిమ్మహా
కాళి కురోజకుంభపరికల్పితరక్తకపాలపాళికిన్. ౨౫.

వ. అనుచు నవ్వీరకంఠీరవంబు చనుదెంచిన. ౨౬.

సీ. కొప్పుపై నొప్పెడుకొదమచంద్రునితోడఁ గస్తూరికాతిలకంబుతోడ
సీమంతవిరచితసిందూరరుచితోడఁ గ్రొత్తముత్తియపుఁజేర్చుక్కతోడఁ
దళతళమనుదంతతాటంకములతోడ రమణీయనాగహారములతోడ
గల్లుగల్లనురత్నకంకణంబులతోడఁ జిలుఁగైనచెంగావివలువతోడ
ముద్దుమోమున లేనవ్వుమొలకతోడఁ । జల్లచూపులఁ గరుణారసంబుతోడ
శాంతరూపంబు గైకొన్నశంభురాణి । యమ్మహాకాళి ప్రత్యక్షమయ్యె నపుడు. ౨౭.

గీ. అట్లు సాక్షాత్కరించినయఖిలజననిఁ । గాంచి విస్మయసమ్మదాక్రాంతుఁడగుచు
మనుజనాథుండు సాష్టాంగవినతిఁ జేసి । లేచి కరములు మౌళిఁ గీలించి నిలిపి. ౨౮.

దండకము. జయజయజగదీశ్వరీ సంతతానశ్వరీ విశ్వదైశ్వర్యసంకల్పనాకల్పవల్లీ కృపా
ఫుల్లమల్లీమతల్లీకృతోల్లాసయోగీశహృచ్చంచరీకా విపంచీనినాదానుమోదా పదా

రాధనోద్భూత కౌతూహలాయత్త జంభాసురారాతి శాతోదరీ ముఖ్యలేఖాంగనా మండలా పుష్పవత్కుండలా కుండలిగ్రామణీ కంఠహార ప్రియంభావుకా భావుకశ్రేణికాభావుకాపాదనాయత్తచిత్తా మనోదృగ్విధాజ్ఞాతవృత్తా భవానీ భవానీతఖేద ద్రుమూలచ్ఛటాచ్ఛేదినీ నిత్యసమ్మోదినీ నిగమవినుత శంభుకల్యాణవేళాబలాల్లబ్ధశోణాక్షతభ్రాంతికృత్ఫాలనేత్రా సదాసచ్చరిత్రా భవారాతికిం బ్రీతికల్పించున. న్నాతియయున్ నీవకావే తమాలప్రభానీలవై శోణమాణిక్యభాస్వత్కటీచేలవై నేత్రవద్బాలవై యీశునిల్లాలవై యున్న యాగట్టురాచూలివి నీవకావే సుధాహారవిశ్రాణనోదార దర్వీకరావిర్భవద్రోహ ముద్రాసమున్నిద్ర శోభాకరా కిన్కచేఁదాఁకియుచ్చండదోర్దండ పాండిత్యముల్ చూపి మొండొడ్డినన్ జండముండామరారాతులన్ వాతులన్నెతురుల్ గక్క వేత్రొక్కి ఖండించి తన్మస్తముల్ హస్తపద్మంబులం బూనవే వేనవేల్దానవుల్తోడురాఁ బోరులం బోరు తత్త్రైరిభాకారఘోరాసురుం బట్టి పెన్నిట్టవై మట్టి లోకప్రసిద్ధంబుగా వానిమూర్ధంబు నీపాదపీఠంబుగా నున్నవే నొంపవే బల్విడిం గట్టి శుంభు న్నిశుంభుం గరాంభోజశూలంబునన్ గ్రోలవే రక్తబీజామరద్వేషిక్రొన్నెత్తు రువ్వెత్తుగా దుర్గునిం ద్రుంచి దుర్గాభిధానంబునుం జెందవే పొందవే లోకముల్ శాకసంపత్తి మైఁ బ్రోచి శాకంభరీనామవిఖ్యాతి నోయమ్మ యావేదముల్ వాదముల్సేయ నీవేదముల్గాన కిచ్చోట నీపాదముల్గంటి నేమంటి నావంటి పుణ్యుండు లేఁడెచ్చటన్. ౮౯.

శా. తల్లీ శాంభవి లోకపావని సముద్యద్భక్తితో నెవ్వఁడేన్
హృల్లేఖన్ భవదీయమంత్రకలనాహీనస్థితిం గాంచు వా
నిల్లాలై విహరించుఁ బంకజపుటీహేలాగతుల్గాని సం
పల్లీలావతి వానిభాగ్యము నిలింపస్వామికిం గల్గునే. ౯౦.

మ. అని యమ్మానవనాథవర్యుఁడు తదీయాంఘ్రిద్వయిం గ్రమ్మఱన్
వినుతుల్ సేయ భవాని సత్కృప మది న్నిండార నోరాజనం
దన నీచండభుజాపరాక్రమకళాధైర్యంబు లే మెచ్చితిన్
గొను మేనిచ్చెద నొక్కదివ్యమణి నీకున్ వేడ్క సంధిల్లఁగన్. ౯౧.

గీ. ఇమ్మహామణి తావకాభీప్సితముల । వలయువేళల సమకూర్చు వసుమతీశ
యమరవర్ణిత మిదియని యభవురాణి । యవనినాథున కొసఁగి యత్యాదరమున.

క. జననాథ నాకుఁగా ని । ద్దనుజుని మన్నింపు మిపుడు తాపసపుత్రిన్
గొనివచ్చు నొక్కయోగిని । యనిపల్కి యదృశ్యయయ్యె నంతటిలోనన్. ౯౩.

పూర్వపుదివాన్ అగు ఉమనీతాంబీని పనినుండి చాలించి రాణీగారాపనిమీఁద కర్నలు మెకాలే దొరగారిని ఏర్పరచినందువలన ఉమనీతాంబీ కర్నలుగారిని బహు ద్వేషించుచుండెను. ఒకానొక సమయమునం దతఁడు కర్నలుగారికి విషప్రయోగము చేయ యత్నించెనఁట. ఈసంగతి రాణిగారికిఁ దెలిసినతోడనే యామె యంఁదునగుఱించి విచారణఁజేసి, సాక్షులనువిచారించి, అపరాధుఁడని స్థిరపడినందువలన ఉమనీతాంబీని చింగలపేటలోని కారాగృహమునందు రాజకీయ ఖైదీగానుంచెను. అచ్చటనే యతఁడు గతించెను.

తరువాత రాణీగారు వసూలువిషయమై విచారించ సాగిరి. వసూలునుగుఱించి విచారింపఁగా, ఆదాయమెంతయో, వ్యయమెంతయో, అప్పెంతయో, తెలిసికొనుటకు మిక్కిలి కష్టముగానుండెను. ఈకష్టతరములైన యస్పష్టపులెక్కలు తిరుగవేసి తిరుగవేసి చూడఁగా ఈస్టుఇండియా కంపనీవారికిని, టినవెల్లి, కోటారము, కోచీ, బంబయి మొదలైన స్థలములయందలి సాహుకారులకును, ఇయ్యవలసినయప్పు అనంతముగా బయలుదేరెను. ఈయప్పంతయు లెక్కవేసిచూడ, సంస్థానముయొక్క సంవత్సరపు ఆదాయముతో సరితూగెను. ఇంతగొప్పయప్పు తీరెడి యుపాయముగానక రాణీగారు విచారించి విచారించి, తుదకొక యుపాయమును జేసిరి. త్రావణకోరు రాజ్యమునందు గొప్పగొప్ప దేవస్థానములనేకములున్నవి. వానియందుబహుధనముగలిగియున్నను, పూజలు, అర్చలు క్రమముగా జరుగుటలేనందువలన, ఆద్రవ్యముసంస్థానము వైపుననుంచుకొని రాజుగారే యాదేవస్థానముల యుత్సవములు నడుపవలయునని పూర్వపు దివాన్ కొన్నిరోజులక్రిందట సూచించియుండెను. ఈసూచన రాణీగారికి జ్ఞప్తికి వచ్చి, సమ్మతియైనందువలన నామె దేవస్థానములయందున్న యమితధనసంచయమును స్వార్థ పరమార్థములకు నుపయోగింపఁదలఁచెను. అదెట్లనిన. దేవస్థానముల వద్దనుండి యప్పుదీసికొని, సంస్థానమును ఋణవిముక్తముగాఁ జేయుట స్వార్థము. ఊరక మూలనూలుగుచున్న దేవస్థానముల ధనమునకు వడ్డి దొరకునటుల చేయుట పరమార్థము! ఇట్లు విచారించి, రాణీగా రీసంగతి మెకాలేదొరగారికిఁ దెలియఁజేయఁగా నతఁడు రాణీగారి విచారశక్తిని ఎంతయుఁ బ్రశంసించి, సమ్మతించెను.

ఇట్లు రాణీ ప్రధానులుసమ్మతింప, త్వరలోనే రాణీగారొకసభచేసిరి. ఆసభకు దేవస్థానముల యధికారులనందఱిని బిలిపించి, వారికిఁ దనయుద్దేశము దెలిపి, యందువలన దేవస్థానములకును, తనకునుగలుగులాభములు స్పష్టపరిచెను. ఈసంగతియంతయు వారికి విశదపడఁగానే వారందఱు రాణీగారుచెప్పినట్లు నడచుకొనుటకు సమ్మతించిరి. ఇందుపై నా దేవస్థానముల బందోబస్తంతయుఁ జేయుటకు రేడీరావని యపరనామము

గల వెంకటరావను అధికారిని రాణీగా రేర్పరచిరి. అతఁడాపని మిక్కిలి శ్రద్ధతోఁ జేసినందువలనఁ గొద్దికాలములోనే సంస్థానమునకుఁగల యప్పంతయుఁ దీరెను.

ఇట్లప్పు బందోబస్తుచేసి రాణీగారు న్యాయసభలను సంస్కరించుటకుఁ బ్రయత్నించిరి. ఆమె సంస్కృతమునందు పాండిత్యము గలదయి పూర్వాచారములయం దిష్టము గలిగినదిగావున, మనుస్మృతి, పరాశరస్మృతి, విజ్ఞానేశ్వరము మొదలైన పూర్వ గ్రంథముల యాధారమువలనను, ఇండియా గవర్నమెంటువారి చట్టముల యాధారము వలనను, లోకులకు హితకరములగునని తనకుఁ దోచినచట్టములను గొన్నిటినిగూర్చియు నొక గొప్పచట్టముల గ్రంథము, తనరాజ్యముకొఱకు నిర్మించవలెనని యామెదలంచెను. కాని యింతగొప్పగ్రంథము, న్యాయశాస్త్రమునం దసమానప్రజ్ఞగల విద్వాంసుని సహాయములేక గానేరదని రాణీగారికిఁ దోచెను. ఇంతలో రాణీగారికి వివాహ సమయమాయెను. నిండుయౌవనావస్థ ప్రాప్తమయినందువలన నిఁక వివాహము చేసికొనవలెనని లక్ష్మీబాయిగారు నిశ్చయించిరి. పూర్వపు రాణీగారి భర్తయొక్క బాంధవుఁడును, కులీనుఁడును, బ్రాహ్మణుఁడును అగురాజరాజవర్మయను పేరుగలవిద్వాంసుఁ డొకఁడు, చెంగనాసేరీ గ్రామమునందు వాసముచేయుచుండెను. అతని విద్వత్తుకు మోహించి, యతనిని రాణీగారు వరియించిరి. త్వరలోనే వీరికి వివాహమై రాజరాజ వర్మగారు 'కోయిలతంబూరాను' అనుపదవిని జెందిరి. ఇతఁడు రాణీగారికంటె నొకసంవత్సరము పెద్ద. ఇతఁడు గొప్పవిద్వాంసుఁడని కీర్తినిజెందెను. ముఖ్యముగా నితనికిఁ బ్రియమైనది న్యాయశాస్త్రము. సిద్ధాంతముక్తావలి మొదలైన న్యాయగ్రంథములను జదివి యితఁడు న్యాయశాస్త్రవిశారదుఁడయ్యెను. ధర్మశాస్త్రమునందును ఇతనికి గొప్పప్రవీణతయుండెను. ఇట్టి యసామాన్య పండితుఁడగు భర్తవలన, రాణీగారు చేతఁ బూనినగ్రంథనిర్మాణమునకు బహుసహాయము గలుగుచుండెనని వేరె చెప్పవలెనా? రాణీగారి కీతఁడన్ని పనులయందునుసహాయభూతుఁడయి వర్తించుచుండెను. చదువరులారా! ప్రౌఢత్వమునందు వివాహముచేసికొను పద్ధతి మలబారు దేశమునందుండుటవలననేగదా లక్ష్మీబాయిగారికి వయోరూపగుణ విద్యలయందు సమానుఁడయిన పతి దొరకఁగలిగెను? ప్రౌఢవివాహములు జరిగినయెడల స్త్రీనీతి భ్రష్టమగుననియు, సంఘసౌఖ్యము తగ్గుననియు వృథా వాక్పాండిత్యముఁ జూపువారు రాణీ లక్ష్మీబాయిగారి యుదాహరణముఁజూచి, విద్యాప్రౌఢ వివాహములవలన మనకుటుంబ సౌఖ్యము వృద్ధియగునేగాని తగ్గనేరదని మనస్సమాధానముఁ జేసికొనవచ్చును. బొమ్మల పెండ్లిళ్ళవలె నోరెఱుఁగని పసిపిల్లలకు వివాహముఁ జేసినందువలనఁ గలిగెడి నష్టము లందఱికిని దెలిసినవిషయమే యైనందువలన నిచ్చట మరల వ్రాయవలసిన ప్రయోజనము

లేదు. ప్రౌఢవివాహమువలని లాభములు లక్ష్మీబాయి చరిత్రమువలనను తేటపడఁగలవు. ప్రౌఢవివాహములు జరిగినపక్షమున నిట్టినష్టములు గలుగును, అట్టినష్టములు గలుగును, అని ప్రాచీనాచారపరాయణులు వృథా భయపెట్టుదురు. ఈభయము లన్నియుఁ గేవల కల్పనలేగాని, వాస్తవములుకావని లక్ష్మీబాయిమొదలగు సాధ్వీమణుల చరిత్రములవలన స్పష్టమగుచున్నవియని చెప్పకతప్పదు. మన దేశస్థులగు మళయాళులకుఁ బ్రౌఢవివాహమువలన లాభమేగాని నష్టము గలుగుటలేదనిచూచుచు, మనలోమాత్రము స్త్రీవిద్యాప్రౌఢ వివాహములవలన నష్టముగలుగునని చెప్పుటచూడఁగా మనము మనుష్యకోటిలోని వారముకామని చెప్పుటకాదా?

మిక్కిలి బుద్ధిమంతురాలగు ఆమెకు విద్యావంతుఁడగు కోయిలతంబూరాన్ యొక్క సాంగత్యమువలన మఱింత యుత్సాహము గలిగి, యామె యారంభించిన చట్టముల గ్రంథమును శీఘ్రముగా వ్రాయుచు, నడుమనడుమ దానిని మెకాలేదొరగారికిఁ జూపుచు, ఆయన యనుమతినిబొందుచు, ఆగ్రంథమును సంపూర్ణముచేసి దానికి, 'సత్తావర్థక' మను నామమిడెను. ౧౮౧౧వ సంవత్సరమునుండి, రాజ్యములోనిసర్వవ్యాపారము లీసత్తావర్థకమునననుసరించి జరుగుచుండెను. ఈక్రొత్తచట్టములప్రకారమున్యాయముజరగవలయునని, రాణీగారుక్రొత్తన్యాయస్థానముల నేర్పరచిరి. క్రమముగా సర్వన్యాయస్థానములయందు సంస్కృతము, మలబారి, యింగ్లీషులందుఁ బ్రవీణులగు వారిని నియమించిరి. కోచీ నివాసస్థుఁడైన రామన్ మేనన్ అను పండితోత్తముని, ముఖ్య న్యాయసభలోని ముఖ్యన్యాయాధీశునిగా నేర్పరచిరి. తరువాత రాణీగారొక చట్టము నేర్పరిచి, తమ రాజ్యములోని బానిసవ్యాపారమును బొత్తిగా మాన్పివేసిరి. ప్రజలకు భారమైనపన్నులు తగ్గించిరి; ఉప్పువ్యాపారమును వృద్ధిపరచిరి. ఇట్లుదినదినప్రవర్ధమానమై రాజ్యమున్నతస్థితిని బొందుచుండెను.

రాణీ లక్ష్మీబాయిగారు శ్రీపద్మనాభస్వామియం దధికవిశ్వాసము గలవారై యాదేవతను భక్తిప్రపత్తులతోఁ బూజించుచుండిరి. వంశపరంపరగా జరుగుచున్న దాన ధర్మములను దప్పక నడుపవలయుననియు, పూర్వులకంటె నధిక ధర్మకృత్యములను జేయవలయుననియు, ధర్మవర్ధినీ యన్న బిరుదును సార్థకపరుపవలయుననియు రాణీగారు సదాయత్నించుచుండిరి. కానిదివాన్ గారగు మెకాలేదొరగారు ఆంగ్లేయుఁడైనందువలన, దానములు, ధర్మములు, అన్నసత్రములు, మొదలైనవన్నియు వ్యర్థపుకర్చులని యతఁడు దలఁచుచుండెను. కనుక ధర్మసంబంధములైన కృత్యములన్నియుఁ దిన్నగాజరుగుచున్నవాలేదా యని మెకాలే విచారించెడివాఁడుకాఁడు. ఇందున గుఱించిన ప్రజలమొఱ వినెడివాఁడుకాఁడు. ఇట్లు మెకాలేగారుదాసీనులైనందు

వలన రాజ్యములోని ధర్మాదాయము విషయమై మిక్కిలి యవ్యవస్థజరుగుచుండెను. ఒకరోజు రామేశ్వరమునకుఁ బోవు యాత్రికులు గొందఱు రాణీగారియొద్దికిఁ బోయి, తమకు నన్నపానాదులు దొరకుటలేదనియు, అందునగుఱించి దొరగారు నిర్లక్ష్యము చేయుచున్నారనియు మొఱ్ఱపెట్టుకొనిరి. వారికిఁగొంత ధనమిచ్చి పంపి రాణీగారు మెకాలేగారికి నిట్లు వ్రాసిపంపిరి.

౹౹దివి ౧౯ ఎడవం. మలబారీవర్షములు ౯౮౬.

నాకు జ్యేష్ఠభ్రాత తుల్యులగు కర్నలుదొరగారికి—మీరు అన్నిపనులను దక్షతతోఁ జేయుచున్నందువలనను, మీకు మా దేశముయొక్క గొప్పతనము, స్థితి, రీతులు, రూఢులు, ఆచారములు సంపూర్ణముగా విదితమేగనుకను, వానినిగుఱించి నేను మీకు వ్రాయవలసిన యావశ్యకములేదు. మాపూర్వీకు లేర్పరచిన నియామకములును, పద్ధతులును, దానధర్మములును, ఆచారవిచారములును, వారిదయాళుత్వమునకు ద్యోతకములై, ప్రజలహితముకొఱకును, దేశోన్నతికొఱకును, ఏర్పరుపఁబడినవి. కనుక మీరు పూర్వ నియమములను దప్పక రాజ్యమును నడుపవలయును. వానిలో హెచ్చుతగ్గులేమియు చేయకుండవలయునని మీకు నావిన్నపము. రామేశ్వరమునకు వెళ్లెడియాత్రికుల కన్నపానాదులు, దక్షిణలు దొరకుటలేదనిన మొఱ నాచెవిని సోకినది. ఆసంగతి మీకుఁ దెలియఁజేయుచున్నాను. కనుక మీరిందువిషయమై శీఘ్రముగా బందోబస్తు చేసెదరని నమ్ముచున్నాను. మహాసింగు కిల్లాదారునకుఁగూడ బందోబస్తు చేయుమని యాజ్ఞఁ బంపినాను. ఉత్తరప్రత్యుత్తరమువలన ఏపని యైనను ద్వరలోనౌను. కర్నలు దొరగారు నామాటలను సన్మానించెదరని నమ్ముదును.

నేను స్త్రీనైనందువలన మిమ్మను జ్యేష్ఠభ్రాతగా భావించి రాజ్యమునందలి పనులన్నియు విశ్వాసముతో మీకు సమర్పించితిని. కనుక నారాజ్యములోని, దానధర్మములిదివఱకు జరుగుచున్నటుల జరిపి, మీరు మాదేశమును, మాప్రజలను సుఖులను జేసెదరని సంపూర్ణముగా నమ్ముచున్నాను.

(దస్కతు) లక్ష్మీబాయి"

రాణీగారు తామునమ్మిన ధర్మమును దృఢముగాఁ బాలించుట కెంతతత్పరులైయుండిరో, ప్రసంగోచితముగా నాంగ్లులకడఁగూడ స్వతేజోబలమును నిర్భయముగా నెట్లుప్రకటముఁ జేయుచుండిరో, యీయుత్తరమువలనఁ బ్రకటమగుచున్నది.

ఇట్లుశుక్లపక్ష చంద్రునివలెఁ ద్రావణకోరురాజ్యము దినదినము నాగరికతయందుఁ బ్రవృద్ధమానమగుచుండ ౧౮౧౩ వ సంవత్సరమున లక్ష్మీబాయిగారికిఁ బుత్రరత్నము గలిగెను. సింహాసనమున కధిపతి జన్మించినందువలన రాజ్యమునందంతటను గొప్ప

యుత్సవముఁ జేసిరి. ప్రతిగృహమున నూతనతోరణములు మొదలైనవి గట్టి పండుగ చేసిరి. పంద్రెండవదినమున మహోత్సవముఁ జేసి పిల్లవానికి 'రామవర్మమహారాజ'ని పేరుపెట్టిరి. హిందూధర్మశాస్త్రప్రకార మిఁక మీఁదఁ ద్రావణకోరు రాజ్యమున కీశిశువే యధిపతి యని ప్రసిద్ధిపరచిరి. తరువాత నొకశుభముహూర్తమున ౧౮౧౩ వ సంవత్సరమున ఆశిశువునకు రాజ్యాభిషేకము చేయఁదలఁచిరి. దివి ౨౪ చింగం, మలబారీవత్సరంబు ౯౮౩ రోజున రాజ్యాభిషేక మహోత్సవము జరిగెను. అచ్చటిరూఢి ననుసరించి యారోజున రాజగృహములో గొప్పదర్బారుచేయించిరి. రాణీలక్ష్మీబాయిగారు శిశువున కుత్తమ వస్త్రభూషణము లలంకరించి, తానును అలంకృతయై, బాలరాజును తీసికొని సభామంటపమునకు వెళ్లెను. సభాజనులందఱును తమతమ నియమితస్థానముల నాక్రమించిన పిదపఁ దనరెండు హస్తములతో రాణీగారు బాలరాజును దీసికొని సింహాసనమునుండి క్రిందికిదిగి, ప్రసన్నవదనయై, తనస్వాభావిక గంభీరవాణితో నందఱు నాశ్చర్యమొంద నిట్లనియె—"ఆనరేబిల్ ఈస్టుఇండియా కంపనీవారు సదా న్యాయమార్గమునఁ బ్రవర్తిఫుచుందురుగావున వారి యిచ్ఛానుసారముగా నన్నియుఁ బద్మనాభస్వామి వారు సమకూర్చు చుందురు. నాకులదైవమగు శ్రీపద్మనాభ స్వామివారి ప్రసాదమువలన నాకుఁ గలిగినపుత్రుని కంపనీవారి చేతులోఁ బెట్టుచున్నాను. కనుక నితనిఁ బెద్దవానిజేయుటయు, నితనికి విద్యాబుద్ధులు చెప్పించుటయు, నితనినింత వైభవమునకుఁ దెచ్చుటయుఁ గంపనీవారి భారమైయున్నది. ఇంతకంటె నధికమేమి చెప్పవలయును?" ఇటులఁబలికి పిల్లవానిని మెకాలే దొరగారి చేతికియ్యఁగానే, ఆయన యాపిల్లవానిని సింహాసనముమీఁద కూర్చుండఁబెట్టి "ఈరామవర్మగారు నేటినుండి యీరాజ్యమునకు రాజయ్యెను. ఈయన యుక్తవయస్కుఁడగువఱకు రాణీలక్ష్మీబాయిగారితని పాలనకర్త్రియని రాజ్యముచేయఁగలరు" అని యందఱికిఁ దెలిపెను.

ఈరాజ్యాభిషేక సమయముననే మెకాలేదొరగారు దివాన్గిరి వదలుకొనిరి. దేవన్ పద్మనాభన్ గారు క్రొత్తదివాన్గారైరి. కాని యీక్రొత్తదివాన్గా రధికారమును కొద్దిదినములవఱకే యనుభవించిరి. అయిదాఱుమాసము లధికారముఁ జేసి యతఁడు స్ఫోటకముచే మృతుఁడయ్యెను.

అటుతరువాత రమారమి యొక సంవత్సరమునకు రాణీగారికి రెండవ కుమారుఁడు పుట్టెను. కాని యాయానందము విశేషదినములుండినదిగాదు. రాణీగారికి బాలింతరోగము సంప్రాప్తమై రెండునెలలలోనే యది యసాధ్యమాయెను. అనేక వైద్యు లనేకౌషధము లిచ్చిరిగాని, వానివలన గుణమేమియు లేక వ్యాధి హెచ్చుచునే

యుండెను. బ్రతుకునన్న యాశ లుడిగినపిదప నొకనాఁడు లక్ష్మీబాయి, తన ప్రియ భర్తను తనవద్దికిఁ బిలిచి, తనచెల్లెలగు పార్వతీబాయిని, తన చిన్నపిల్లలను, అతని చేతిలోఁబెట్టి యొప్పగించి, యిట్లనియె:—"ఇదివఱకు నాచే సంరక్షింపఁబడిన యీ పిల్లలనందఱిని మీచేతిలోఁ బెట్టుచున్నాను. ఇఁక మీరు వీరందఱిని సంరక్షింప వలయును. ఈరామవర్మ మహారాజు యుక్తవయస్కుఁడగువఱకుఁ బార్వతీబాయి పాలనకర్త్రియై రాజ్యము నడుపునట్లుచేసి, నాకు సహాయము చేసినట్లు, ఈమెకు సకలరాజ్యకార్యములయందు సహాయముఁ జేసెదనని మీరు వచనమిచ్చినయెడల నేను సుఖముతోఁ బ్రాణములు విడిచెదను." తన ప్రియపత్నియొక్క యీనిరాశవచనముల విని, రాజరాజవర్మ యత్యంత దుఃఖితుఁడై, నేత్రములనుండి వెడలు దుఃఖాశ్రువులచే నేమియు మాటరాక కొంతసేపూరకుండి, ధైర్యమవలంబించి పత్నితో "నేను నీయిచ్ఛ పూర్తిచేయుదును" అని పలికెను. తరువాత రాణీగారు చెల్లెలైన పార్వతీబాయి వైపుచూచి, మిక్కిలి దీనస్వరముతో నిట్లనియె. "అమ్మాయి పార్వతీ! నీవు బహుజాగ రూకతతో రాజ్యముఁ జేయవలయును. ఈయర్భకులను తిన్నగా సంరక్షింపుము. వీరిని పెంచి, రామవర్మ మహారాజుగారు యుక్తవయస్కుఁడు కాఁగానే, శుద్ధాంతఃకరణ పూర్వకముగా, ఆయనరాజ్య మాయనకిచ్చి కృతార్థురాలవుగమ్ము. నేనైతే వెళ్ళు చున్నాను. నాకొఱకు దుఃఖింపకుము." ఈప్రకారము అక్కగారగు లక్ష్మీబాయి యంత్యకాలమందిట్టి యుపదేశముచేయఁగా విని, ఆకోమలాంతఃకరణ యగు పదియేడు సంవత్సరముల యబల, దుఃఖాతిరేకముచేత మాటరాక గద్గద కంఠయై "అక్కా! నీవు చెప్పిన ప్రకారము నేను చేయుదును. మీయాజ్ఞ యెంతమాత్రము తప్పక నడుచు కొనియెదను. నీవు మాత్రము నన్ను విడిచిపోయెదవా" యని దుఃఖింపసాగెను. అప్పు డచ్చటివారందఱును దుఃఖింపసాగిరి.

ఈప్రసంగానంతరము రెండుదినములకు లక్ష్మీబాయిగారు నశ్వరసుఖముల వదలి, శాశ్వతమగు పరసుఖము ననుభవించుటకుఁ జనిరి. మలబారు దేశమంతయు దుఃఖసము ద్రములో మునిగెను. త్రావణకోరులోని ప్రతి గృహమునందును రోదన ధ్వనులు విన వచ్చుచుండెను. తల్లికొఱకు రోదనముచేసి నట్లనేకులు రోదనము చేసిరి.

రాణీలక్ష్మీబాయిగారు నాలుగు సంవత్సరములే రాజ్యము చేసిరి. కాని యామె రాజ్యమునందు ననుభవించిన సౌఖ్యము ప్రజ లదివఱకైపోయినరాజులలో నెవ్వరి పరి పాలనములోను అనుభవించినవారుకారు. ఆమె ప్రజలను స్వదేహమునకంటె నెక్కు వగాఁ గాపాడినది. రాజ్యవిషయమై కర్నలుగారి సహాపుచ్చుకొనినను, తనకు యోగ్యమని తోఁచినవానినే గ్రహించుచుండెను. ఈమెస్వబుద్ధివలన పెక్కుచట్టములను

నిర్మించెనని యిదివఱకే తెలిపియున్నాను. న్యాయము, నీతి మొదలైన సంగతులను గుఱించి యామె చూపిన చాతుర్యమును, ఔదార్యమును అత్యంత స్తుతికిఁ బాత్రములు. ఆమెయందు దృఢనిశ్చయమనెడి సద్గుణ మితరగుణములకంటె నధికముగా నుండెను. ఈమెయం దీగుణముండెను గనుకనే, యీమె తన రాజ్యములోని న్యాయసభలను గుఱించి యనేక సంస్కరణలు చేయఁగలిగినది. ఆమె అయోగ్యుఁడైన ప్రాతదివానును దీసివేసి, దీర్ఘప్రయత్నుఁడగు మెకాలే దొరగారిని దివానుగా నేర్పరచెను. ఇందువలన నామె విశాలమైన దూరదృష్టి వ్యక్తమగుచున్నది. మెకాలేదొరగారామె వాక్యములు మన్నించి, దేశకళ్యాణముగోరి, సదా కార్యతత్పరుఁడై రాణీగారికి మనఃపూర్వకముగా సహాయముఁ జేసినందు కాతని నెంతయుఁ గొనియాడవలసియున్నది. వర్ణమునందు విప్రవరుఁడగు కోయిల తంబూరానయొక్కయు, సత్స్వభావముచే విప్రవరుఁడు నాఁడగు మెకాలేదొరగారి యొక్కయు సహాయముఁ బుచ్చుకొని, క్రొత్తచట్టములను నిర్మించి, న్యాయసభలను సంస్కరించుటఁజూడఁగా మహారాజ్ఞీగారు విజ్ఞానేశ్వర ఋషియొక్క యీక్రిందియాజ్ఞను దప్పక శిరసావహించి, యందుఁ జెప్పఁబడిన ఫలమునుగూడఁ బొందిరని చెప్పవచ్చును.

“మ. ధరణీనాథుఁడు క్రోధలోభముల పొంతంబోక సద్ధర్మ త
త్పరుఁడై విశ్రుతవిప్రవంశ్యులగు విద్వద్వర్యులుం దాను సు
స్థిరధర్మ వ్యవహార నిర్ణయమొగిం జేయందగుం జేయఁగాఁ
బరపై దిక్కులనెక్కుఁగీర్తి వెలయుంభాగ్యంబు నానాటికిన్.”

ఈరాణీగారి చరిత్రమువలన నిదివఱకు స్థాపించిన సిద్ధాంతములు గాక యొక గొప్ప సిద్ధాంతము స్థాపించవలసియున్నది. ఆసిద్ధాంత మేదియన “నిష్పక్షపాత బుద్ధితో విచారించినయెడల మానసశాస్త్ర దృష్ట్యా స్త్రీలు పురుషులకంటె నధికులు కాకపోయినను, ఎటుచూచినను పురుషులకంటెఁ దక్కువవారు కారు.” అనేక సంవత్సరములు రాజ్యముచేసి, యనుభవశీలురును, వయోవృద్ధులును అగురాజులు చూపనిబుద్ధికౌశల్యము, నీతిధైర్యము, సారాసారవిచారము, లక్ష్మీబాయిగారు నాలుగు సంవత్సరముల రాజ్యపరిపాలనములోఁ జూపిరి. ఈమె యొక్కతె యిట్టి సామర్థ్యంబుఁ జూపెననికాదు. ఇదివఱకు వర్ణింపఁబడిన భవాన్యహల్యలును, ఇఁకమీఁద వర్ణింపఁబడు రాణీలును, మహారాణీలును, ప్రాంతాధికారిణులును, సామాన్యస్థితిలోని సాధ్వీమణులును, ఇట్టి యమిత బుద్ధిసామర్థ్యంబును జూపియున్నారు. ఇందున గుఱించి యొక గ్రంథకారుఁ డిట్లు వ్రాసియున్నాఁడు. “హిందూదేశములోని యొకానొక సంస్థానములోని రాజ్య వ్యవహారము బహుబందోబస్తుతోను, బహుజాగరూకతతోను,

బహు మితవ్యయముతోను జరుగుచున్నదనియు, ఆసంస్థానములోని. ప్రజల న్యాయ పరంపరలచే బాధపడక సుఖించుచున్నారనియు, దినదినము రాజ్యములోని వ్యవసాయ మధికమగుచున్నదనియు వినిన పక్షమున నిట్టి నాలుగు సంస్థానములలో మూడు సంస్థానములు స్త్రీలచేఁ బాలింపఁబడుచున్నవని నిశ్చయించుటకు సందేహము లేదు.'' కేవలము మన హిందూ స్త్రీలవిషయమయియే యీమాట నిజమనికాదు. దేశాంతరములయందును రాజ్యారూఢలైన రాజపుత్రిక లందఱును, ఇట్టి కౌశల్యము నే చూపిరి. రాజ్యముఁజేసిన పురుషులసంఖ్యకంటె, సింహాసనారూఢలైన స్త్రీలసంఖ్య యత్యంత స్వల్పముగానున్నది. అపరిమితమైన రాజులసంఖ్యనుండి యుత్తమరాజులని యెంతమంది నేరి చూపించవచ్చునో, యంతమంది యుత్తమరాజ్ఞులను రాజ్యము చేసిన స్త్రీలయొక్క యత్యల్ప సంఖ్యలోనుండి చూపించవచ్చునని చెప్పుట కెంతయు సంతోషమగుచున్నది. ఈసంగతి స్త్రీజాతి కెంతయు భూషణాస్పదము. రాజ్యముఁ జేసిన స్త్రీలలో ననేకులు పూర్వరాజులచే నధోగతికిఁ దేఁబడిన రాజ్యముపైఁ గూరుచుండి యారాజ్యములను మరల మహోన్నతదశకుఁ దెచ్చిరి. ఇందునకుదాహరణము మనలక్ష్మీబాయియే. మామగారిచేఁ బాడుచేయఁబడి, కంపనీవారి చేతులలోఁ బడుచున్న రాజ్యమును దక్కించుకొని మహోన్నతదశకుఁ దెచ్చిన లక్ష్మీబాయిగారి నెంత కొనియాడ వలయునో తెలియకున్నది. స్త్రీలకు స్వాభావికములని వాడుకొనఁబడు చాంచల్యము మొదలైన దుర్గుణము లిట్టిస్త్రీల యుదాహరణములలోఁ గానఁబడకయే తద్విరుద్ధములైన మనోదార్ఢ్యాది సద్గుణములే కానఁబడుచున్నవి. ఇట్లు దైవయోగముచేఁ గొందఱు స్త్రీలకు రాజ్యవైభవము ప్రాప్తమైనందువలన, సకల స్త్రీజాతి విరుద్ధములై కొందఱు స్త్రీద్వేష్టలేర్పఱచిన సిద్ధాంతములు ప్రత్యక్ష ప్రమాణములచే నబద్ధములని ఖండింపఁబడినవి. ఇట్లు రాజ్యస్థలైన స్త్రీలు స్వజాతికయి-యనంతోపకారములఁ జేసియున్నారు. స్త్రీనిందకుల నోరుగట్టుట కిట్టి మహాసాధనంబుల నొసంగిన దయామయుఁడైన పరమేశ్వరుని స్త్రీలందఱును వేయినోళ్లఁ గొనియాడవలయును.

కొందఱు, పైనిస్థాపించిన సిద్ధాంతముపై నొకయాక్షేపణ తేఁగలరు. అది యేదన ''స్త్రీలు రాజ్యముఁజేసి నప్పటికిని, రాజ్యములోని యధికారులందఱును పురుషులే యైనందువలన, రాజ్యములోని యున్నతియంతయుఁ బురుషులచేఁ జేయఁబడెనే గాని రాజ్యస్థయైన స్త్రీచేతఁ జేయఁబడెనని చెప్పఁగూడదు.'' ఈయాక్షేపణఁ జూడఁగానే మొదల నిజమైనదేయని తోచును; కాని కొద్దిగా సూక్ష్మవిచారముఁజేసి చూడ నిందలి యసత్యత స్పష్టము కాఁగలదు. ఈయాక్షేపణచే నిజమని గ్రహించినయెడల రాజుల రాజ్యములో జరిగిన లోకోపకార్యములకు రాజులను భూషింపుటకువీలుండదు.

రాజా రామమోహనరాయలు.

[ఈక్రిందియుపన్యాసము కాకినాడ ప్రార్థనాసమాజమువారిచే 25 వ సెప్టంబరు తేదిని జరుపఁబడిన రామమోహనరాయ సాంవత్సరికోత్సవమునాఁడు, చదువఁబడెను.]

పితృదేవతారాధనమున హిందువుల మించినవా రెవ్వరును లేరని మే॥ మేక్సుముల్లరు కొంతకాలముక్రిందట వ్రాసియున్నాఁడు. భరతఖండమునకు పెక్కువిధముల మహోపకారియై, ఏకదైవోపాసనమును మరల నీదేశమున నెలకొల్పిన మహనీయుఁడగు రాజా రామమోహనరాయని మృతతిథిని జరుపుట కిచ్చట మన మందఱము కృతసమావేశుల మైతిమి. ఆతనిపేరు చెప్పి పిండివంటలతో భోక్తల కర్చించుటకును, చుట్టపక్కము లందఱుఁజేరి కడుపార భుజించి గఱ్ఱున తేన్చుటకును సంకల్పించి మనము చేరలేదు. బ్రహ్మసమాజపితలలో నొకఁడైన రామమోహనుని మహాకార్యములఁ దలపోసి, అట్టివానిమానసికముగ కొనియాడి, సంతుష్టుల మగుదము. సామాన్యముగ జనులంద ఱనుకొనునటులు బ్రహ్మసమాజ మీదేశమున 1828 వ సంవత్సరమున స్థాపింపఁ బడలేదు. భగవద్గీతా భాగవతముల కాలమునాటి దీమతము. ప్రహ్లాద, నారద, వామదేవులు, జనకుని సందర్శించిన తొమ్మండ్రు మునీశ్వరు లీసమాజములోనివారే. వారి కాలమునుండి, నేటివఱకు "ఏకమేవా ద్వితీయ' మను వాక్యమును నమ్మి ధన్యులైన సాధులు, యోగులు, గృహస్థులు పెక్కండ్రు గలరు. అట్టివారిలో రామమోహనరాయఁ డొక్కఁడు. బహు మతములకు, మత సిద్ధాంతములకు, సమస్త వర్ణముల వారిచేతను వందనీయులైన మతబోధకులకు జన్మస్థానమైన యీదేశమున, మతావేశము మనకాలమునఁగూడ చల్లారనందుకు, స్వామి నారాయణ, కేశవ చంద్రసేన, దయానంద సరస్వతి, రామకృష్ణ పరమహంసులే సాక్షులు. మహానుభావత్వమును కడవఱకు మాపఁగల్గినఁగాని నెవ్వానిని మహానుభావుఁ డనఁదగదు, కావున, మరణానంతర మందఱిచే సంభావింపఁబడఁ దగిన లక్షణము లెవ్వియుండిన పురుషుఁడు మహానుభావుఁ డగునో వాని నేఁ డాలోచింతము. మనమాతా పితలయొక్కయు, పితామహీ పితామహులయొక్కయు, ఇతర బంధువులయొక్కయు తద్దినములఁ బెట్టునప్పుడు, వారు మహనీయులా? కారా? యను నంశము విచారణీయము గాదు. మన జన్మకారణులైన మనమాతాపితలు వారియందేలోపము లున్నను, మనగౌరవమునకు పాత్రములు,

మనకుఁ గల దంతయు వారిమూలముననే లభించినందున, కృతజ్ఞతా సూచకముగ వారిని సంవత్సరమున కొకనాఁడు భక్తి విశ్వాసములతో నమ్రులమై పూజించుట విధి. దేశమునఁ బుట్టినవారిలో మహనీయులై, ప్రజ లందఱిసన్మానమున కర్హులై, వారి జ్ఞాపక సూచకముగ నీవిధముగ బహిరంగముగ నుత్సవములను జరిగించుటకు, వారి కుండవలసిన ప్రధానలక్షణము లెవ్వియని శంక పొడముచున్నది. ఈవిషయమును కార్లైలు, ఎమర్సనులకంటె ససాకల్యముగ విమర్శించి వ్రాసినవా రితరులు లేరు. "ఏగుణము ప్రధానముగ నుండిన నరుఁడు గొప్పవాఁడై, వాని నామమును మఱవకుండ ప్రజచే యేట నొక్కసారియైన కృతజ్ఞతాపూర్వకముగ స్మరించుచుందు' రనువిషయ గ్రంథముల చక్కగా వివరింపఁబడి యున్నది. సంకల్పనిర్వహణోత్సుకత, సత్కార్యధురీణత ప్రధానములని కార్లైలు చెప్పుచున్నాఁడు. దీనివాస్తవము స్వానుభవము వలన మన మందఱ మెఱిఁగినదగుటచే శంకింపఁజాలము. ఈజగన్నాటకమున మనమందఱమును కొద్దిగానో గొప్పగానో శక్తికొలఁది కలాపమును వినిపించుచున్నారము. జ్ఞానులమైనను అజ్ఞానులమైనను మన కందఱకు చెఱి యొక నాటకరంగ మున్నది. ప్రజ్ఞానుసరణముగ వేషముల ధరించి, నర్తకులమై, మనము రంజిల్లుచు, నితరుల కొంతవఱకు రంజిల్లఁ జేయుచున్నాము. విశ్వప్రవృత్తికొఱకు ధరించువేషముల నూడ్చి మనమొంటరిగ గదిలోఁ జేరి మన వ్యాపారములఁగూర్చి తలపోయఁ జొచ్చితిమేని, మన కపటనర్తనమునకు మనమే యాశ్చర్య పడుదుము. మనవ్యాపారము లన్నియుకపటములే. అంతయు కల్లయే. కావున, సంకల్పనిర్వహణోత్సుకతయు, సత్కార్యధురీణతయు లేకుండిన నే మనజుని నడవడికగాని శ్లాఘాపాత్రము గానేరదు. మనలో నిష్కల్మషసంకల్పము, కర్మశుద్ధి పలువురిలోఁ గానరావు. మహనీయులనుగాఁ బరిగణింపఁబడఁదగినవారియందీశుభలక్షణములు ప్రాముఖ్యముగ నుండును. సమయానుసరణముగ మనలో కొందఱీలక్షణముల స్వలాభాపేక్షులై యవలంబించి, కార్యాంతమున విసర్జించి నిజస్వభావమును బయల పెట్టుదురు. ఆజన్మాంతము సంకల్పనిర్వహణోత్సుకత, సత్కార్యధురీణత మనకలభ్యపదార్థములు వాంఛితార్థములునై యున్నవి. మహానుభావు లనిపించుకొనినవారు ప్రతిదేశమునఁ బుట్టి, యీ గుణోన్నతిచే ప్రసిద్ధి గాంచిరి. జర్మనీదేశమునఁ బుట్టి పోపుల గర్వపరిహారముచేసిన లూథరు, సమకాలీనులైన యిరాజుమసు, (Erasmus) మిలాంకథన్ (Melancathon) లకంటె నెక్కుడు పండితుఁడుగాకున్నను వారియందు లేని పైరెండు గుణము లీతనియందు బలీయముగ నుండుటచే లోకమున కుపకారియై కీర్తిశేషుఁడయ్యెను. మన మందఱమనావశ్యకముగ లేనినిర్బంధముల గల్పించుకొని, మనకు స్వేచ్ఛానువృత్తి లేదని వగచుచుందుము. పరోపకారచింతగలవారి

కీబాధకము లెవ్వియుఁ గానరావు. దీని కింకొక నిదర్శనముఁ జూపెదను. ఒక కసాయి వానికి పదేడుల పుత్రుఁ డుండెను. వానికి తన వ్యాపారమును నేర్ప తండ్రి యత్నించి కత్తిని చేతఁబూని దాని నుపయోగించువిధమును జూపి, ఆచొప్పున ప్రాణవధఁ జేయుచుండుమని చెప్పఁగా ''జ్ఞానేంద్రియ సంయుక్తమైన యీదేహముపై దీనిని ముం దుపయోగించి నాకు బాధకముగ నుండునో లేదో గ్రహించినఁగాని, యీకత్తిని నోరులేని యీజంతువుపై నుపయోగించన''ని చెప్పి, తన శరీరమున చిన్నగాయముఁ జేసికొన, దానిబాధ దుస్సహము కాఁగా, వాఁ డావృత్తిని మాని తన కులధర్మమును త్యజించి, తుదకు పరమ యోగులలో లెక్కకు వచ్చినాఁడు. అట్టి మనోనిశ్చయమే, ఉత్తమ పురుష లక్షణము. అట్టివారికి జనసామాన్యమున కున్నస్థూలదృష్టి యుండ వలెను. ఏసామాన్య విషయమునఁగాని వారికిఁ దోచునభిప్రాయములు మనకుఁ దోచువానికన్న వేయి మడుగులు, గంభీరముగను, స్థిరముగనునుండును. మనకు కనపడు వస్తువులయొక్క యథార్థస్థితిని కనిపెట్టుసామర్థ్యము మనకుపట్టుపడ లేదు. ఇదియేవారియందుఁగలరెండవ గుణసంపద. ఇఁక మూడవ శుభలక్షణము వారి యాకర్షణశక్తి. ఎవ్వాఁడు తన వచోనైపుణ్యముచేతను, ఋజుప్రవర్తనమువలనను, పరోపకారదీక్షవలనను, లోకుల నాకర్షించి, కొందఱినైన తన సన్మార్గమునకుఁ ద్రిప్పఁజాలఁడో వాఁడు గౌరవనీయుఁడు కానేరఁడు. ఎవ్వాఁడు సర్వదా యొంటరిగ కాలము గడపి, నలువుర తనమార్గమునకుఁ ద్రిప్పి ధన్యులఁజేయజాలఁడో వానిబ్రతుకునిరర్థకము. దుష్పథమున కవలీలగఁద్రిప్పి కొంపలగుండములవేయు ధన్యులనుగూర్చి మన మిచ్చటఁ దలఁచు చుండుటలేదు. అట్టివారు, ప్రతిగ్రామమున, పట్టణమున, దేశమున గణనాతీతముగ నున్నారు.

సత్యాభిరతి, మహాకార్య నిర్వహణశీలత, నీతిప్రవర్తనము, సోదరభావము, ప్రేమపూర్వ కాదరణము, మహానుభావులగువారి సొమ్ములై యున్నవి. దర్శనమాత్రముననే వందలకొలఁది జనుల వ్యామోహితులఁ జేసి ప్రపంచమున నేమతమునకు లేని యాధిక్యమును దెచ్చిన బుద్ధునిచరితమును జదివితిమా, ఆతనియందు పైగుణములను బట్టియే, ఆతనిబోధనల కంతప్రసిద్ధి గల్గెనని, తెలియ నగును. మహమ్మదునిస్థితియు నిట్టిదే. బాల్యమున చదువులేక త్రిమ్మరి, మతముమాట స్వప్నముననైనఁ దలఁచి యెఱుఁగక, నలువదవ యేట హఠాత్తుగ మతబోధ కారంభించి నానావిధహింసలకు లోనై, తుదకు ప్రాణరక్షణార్థము మక్కాకు పాఱిపోవలసివచ్చెను. కాని యాతని బోధనలకు స్త్రీపురుషు లుత్సాహముతోఁ జెవియొగ్గి విని, యిరువ దేడులలో, గొప్ప మతమును రాజ్యమును స్థాపింప సమర్థులైరి. సంకల్పనిర్వహణోత్సుకత, సత్కార్యధురీణత, స్థూలదృష్టి, ఆకర్షణశక్తియు నెవ్వనియందు సమకూడునో వాఁడు మహనీయుఁడు కాకమానఁడు.

ధనము, విద్య, ప్రయోజకత్వము, బుద్ధికుశలత వీనివలననే, ఎవ్వఁడును గొప్పవాఁడు కాఁడు. పేదవాఁడైనను ధనికుఁడైనను, విద్యాసంపన్నుఁడైనను విద్యావిహీనుఁడైనను, వ్యాపారమందున్నను లేకున్నను, ప్రయోజకుఁడైనను కాకున్నను, పూర్వోక్త సుగుణజాలములచే నలంకృతుఁడే మహానుభావుఁ డగును. ఇఁక రాజారామమోహనరాయఁడు మన సన్మానమున కర్హుఁడా? పైలక్షణములు కొన్నియైన నాతనియందుండి, బ్రహ్మసమాజమత స్థాపకుఁ డనిపించుకొనఁదగినవాఁడా యనువిషయము నాలోచింతము. అతఁడు 1774 వ సంవత్సరమునఁ బుట్టి, 1833వ సంవత్సరమున మృతినొందెను. బ్రాహ్మణకుల సంభూతుఁడు. తల్లివంకవారు శాక్తేయులు, తండ్రివంకవారు చైతన్య వైష్ణవులు. శివకేశవుల కిరువురకు పరస్పరభేదములేక సఖ్యముగ నుండినను, వారిభక్తులు గ్రంథములలో వైషమ్యమును కల్పించి తాము దానికి ప్రత్యక్షప్రమాణముగ నుండుట జగదీశ్వరునకు గిట్టక, వారిరువురకు మరల సంయోగము గలిగింపనో యన రామమోహనరాయల నిట్టి దంపతుల గర్భమునఁ బుట్టించినాఁడు. ఆకాలమున పాఠశాలలు కాలేజులు లేకుండుటవలన, నీతఁడు పండ్రెండవయేటనే స్వగ్రామమును వదలి, పాట్నాలో నరబ్బీ ఫారసీభాషల నభ్యసింపఁ బోయెను. పదునాఱవ యేట కాశి కేగి, వేదశాస్త్రార్థములను గ్రహించు నిచ్ఛతో సంస్కృతమును పఠించెను. ఈచొప్పున నరబ్బీ ఫారసీ సంస్కృత మతగ్రంథముల, మూలములను జదివినవాఁ డగుటచే, పదునాఱవయేటనే, భయాస్పదదురాచారదూష్యమగు విగ్రహారాధనము నింద్యమని గ్రహింప సమర్థత గల్గెను. విగ్రహారాధనము దేశమం దంతటను వ్యాపించియున్నను, కాళికోపాసనమువలన వంగదేశమున విగ్రహారాధనాదౌష్ట్యమును నైచ్యమును పూర్ణదశకు వచ్చినవి. అట్టి యారాధనము నింద్యమని నిరాకరింపఁగల సామర్థ్య మాతనికి పదునాఱవయేటనే గల్గఁగా, మనకు ముప్పదేడులు దాటినను, షష్టిపూర్తియైనను కలుగకున్నది. పురాతనాచార నిరాకరణమునకు తండ్రి కుపితుఁడై పుత్రుని నింటినుండి వెడలఁగొట్టి నందున తిన్నగ తిబితియమున కేగి నాలుగేం డ్లక్కడిబౌద్ధులతో సహవాసముచేసి బౌద్ధమత సిద్ధాంతముల ససాకల్యముగ నేర్చుకొనెను. కొమారుఁ డీచొప్పున నాలుగేడులు దేశాటనము చేయునప్పటికి తండ్రికి తొలియాగ్రహ ముపశమిల్లి మరల తనగృహమున కాతఁడు రా నంగీకరించెను. ఇరువదవయేట నాంగ్లేయవిద్యాభ్యాసమున కారంభించి యిరువదైదవయేటికి దాని సమాప్తి గావించెను. అప్పటినుండి నలువదియేడులు వచ్చునందాక ఆంగ్లేయ ప్రభుత్వమువారి కొలువున నుండి కలెక్టరుని శిరస్తదారీవఱకు చేసి, పనిచాలించుకొనెను. బడ్జిపురపు జిల్లా శిరస్తదారునివలె మండలమున తా నొక్కఁడనే సత్ప్రవర్తనుఁడనని మిగతవారందఱు దొంగలని చెప్పి కలెక్టరును మోసపుచ్చి, రెండవవారిని వానిచెంతకుఁ బోకుండ భద్ర

పఱిచెనో, ఆయుద్యోగ ధర్మముచొప్పున తంత్రమునే ప్రధానముగా నెంచుచు సహ
వాసదోషమున మడత నాలుకవాఁడై వ్యవహరించెనో, యాతనినిచరిత్రకారు లెచ్చట
నుదాహరింపరైరి. పనిని చాలించుకొనిన వెనుక కలకత్తావచ్చి మరణకాలమువఱకు నిరా
మయముగ దేశాభివృద్ధికొఱకు పాటుపడ నారంభించెను. ఆయిరువదేడులలో నాతఁడు
చేసిన జనోపయుక్తకార్యములలో మనలో ప్రముఖులమని తిరుగువారు జీవితకాల
మంతటను శతాంశమైన చేయలేదు. ఒకవంక సంఘసంస్కారణముకొఱకు, ఒకవంక
పరిశుద్ధాస్తికమతస్థాపనముకొఱకు, మఱియొకవంక రాజకీయవిషయవిచారణముకొఱకు
శ్రద్ధతో సదా పాటుపడుచుండెను. ఈమూఁడువిషయముల నాకాలమున
నొక్కఁడే చేపట్టి నిర్వహింపఁగల్గియుండఁగా, నిర్బంధము లన్నియు నివారణములై
స్వేచ్ఛానుసరణమునకు వలయుసదుపాయము లున్నయీకాలమున, మనవా రూగు
లాడుచు, కాలమును వ్యర్థపుచ్చుచు న్నందుకు మనము సిగ్గుపడవలసి యున్నది. ఆకాల
మున ప్రబలియున్న దూష్యాచారములలో బహుభార్యాత్వ, సహగమనము లాతనిదృష్టి
నాకర్షింపఁగా, వాని నివారణముకొఱకు విశ్వప్రయత్నములఁ జేసెను. 1818వ సంవత్స
రముమొదలు 1828 వ సంవత్సరము వఱకు సహగమనవిషయమున నీతఁడును ద్వారక
నాథ ఠాకరును కలిసి పాటుపడి దొరతనమువారికి సహాయభూతులైరి. ఈతఁడొన
ర్చిన సహాయమునుగూర్చి వుల్లియంబెంటిక్కుప్రభువు చాలగ వ్రాసియున్నాఁడు. పిమ్మట
కొంతకాలమువఱకును ఢిల్లిచక్రవర్తికి వకీలుగా నుండి, ఆతని వ్యవహారముమీఁదనే
యింగ్లండునకుఁబోవలసివచ్చెను. 1814వసంవత్సరముననే ప్రార్థనాసమాజమునుస్థాపించి,
యచ్చట హితులందఱను జేరి, మతవిషయముల ప్రసంగించుచు నీశ్వరుని ధ్యానించు
చుండిరి. అప్పటినుండి యింగ్లండునకుఁ బోవువఱకు పురాతన హిందూమత సంరక్షణ
దక్షులతోడను, వారికన్న పట్టుదలగల క్రైస్తవులతోను, మతవిషయముల నెడతెగని
సంవాదము జరుగుచుండెను. ఉభయమతములవారును తమపూర్వు లేర్పఱిచిన
యుత్తమ మతసిద్ధాంతముల వర్జించి, విగ్రహములను, నరుని పూజించుటఁ జూచి జాలి
పడి, వారికుచితమైన యుపాసనావిధమును బోధించెను. జరుగుచున్న వ్యాపారమున
కేమాత్రము భిన్నముగ నెవ్వఁడు ప్రవర్తించిన దాని మంచిచెడ్డలవిచారించు శాంతము
మనదేశీయుల కిప్పటివఱకు పట్టువడమిని తమచేతనైన పనియగు బహిష్కారమును
ముందు గావించిరి. దానికి జంకక ప్రసంగములలోనికి దిగి సుప్రసిద్ధులగు పండితుల
నందఱి నోడించి, పురాతనమతగ్రంథములు సాకారపదార్థపూజనమున కంగీకరింప
వని చూపి వారల నొకవిధముగ సమాధానపఱిచెను. ఆకాలమున కలకత్తాలోనున్న
మిషనేరీలలో ప్రసిద్ధుఁడగు మే॥ ఆడమ్సు రామమోహనరాయలకు, క్రైస్తవ సిద్ధాంత

ములబోధించి నమ్మించఁ బ్రయత్నించి తుదకు త్రిమూర్త్యాత్మకమగు తన సిద్ధాంతమును వదలి, ఏకదైవోపాసకుఁ డయ్యెను. బ్రహ్మమందిరమునకు వ్రాసిన "ట్రస్టుడీడ్డు"ను జదివిన నాతని మతాధిక్యమును, సర్వసమత్వబుద్ధియు విశద మగును. ఆమందిరము "విశ్వప్రపంచమునకు సృష్టిస్థితి కారణుఁడగు, శాశ్వత, అశోధనీయ, నిరంజన పురుషోపాసనము కొఱ కేర్పఱుపఁబడినందున, నామ, రూప, యవస్థా భేదములచే నితర పదార్థము నెద్దానినచ్చట నెవ్వరుగాని పూజింపరాదనియు, ఆమందిరమున, యుక్తముగను, శాంతముగను, భక్తితోడను, సమస్తమతములవారు, జాతులవారు నిరాతంకముగ మతసభల జరిగించుకొనవచ్చు ననియు, అచ్చట నుపాసనా సమయమున, లోకమున ప్రస్తుతము మానవకోటిచే పూజింపఁబడుచున్న చేతనాచేతన పదార్థములనుగూర్చియు ముందు పురుషాంతరములవారు పూజ్యార్హపదార్థములనుగా నెంచుకొనఁబోవువానిగూర్చియు, ఏయుపాసకుఁడును, తృణీకార భావముతోను పరిహాసముతోను మాటాడఁగూడదనియు, ఉపన్యసింపఁగూడ దనియు, నియమించెను. దానివలన ప్రతి బ్రహ్మమందిరమున, హిందువులు, మహమ్మదీయులు, క్రైస్తవులు, పారసీలు, యూదులు, కలిసి నిరాక్షేపణముగ పరమేశ్వరుని నామసంకీర్తనము గావించి ధన్యులు కావచ్చును. ఎవ్వరిమనసు నొవ్వకుండ, ఏమత ధర్మముల దూషింపకుండ, ఎవ్వరి లోపముల వెలిఁబుచ్చకుండ, ఎవ్వరికిని లేని యాధిక్యము నీయకుండ, భ్రాతృభావముతో నుపాసించుట కిట్టి సాధన మన్యమతములలో లేనిమాట స్పష్టము. ఏమతమునుగూర్చి యచ్చట చులకనగ మాటాడఁదగదు. విద్యాధికులై సమస్తదేశములను, మతములను పావనములనుగఁ జేయ కంకణము ధరించియున్న క్రైస్తవు లీమాటను గుఱియందుంచుకొని వారి దేవాలయములలో నుపన్యసించిన మేలగును. అస్సాము మొదలు క్వెట్టావఱకు, సిమ్లా మొదలు బెంగుళూరువఱకు, నాగరికతఁ జెందిన ప్రధాన పట్టణములలో, విద్యాధికు లందఱుఁ జేరి యాతని గౌరవార్థ మిట్టిసభలఁ జేయుటయే, యాతని యుపదేశప్రాముఖ్యమునకు నిదర్శనము. ఏవిషయమును చేపట్టినను, దానిని పూర్ణముగ పరిశీలించి విడుచువాఁడగుటచేతనే, ఆతని మాటయందు మే. బెంతం, (Bentham) మే. మిల్లు, రాస్కో, కంపెనీ డిరక్టరులు, లార్డు వుల్లియంబెంటికు, నాలవజార్జులకు గణ్యత యుండెను. సహగమన నిరోధన మాతని మూలమునఁ గాకున్న మనదేశమున నఱువదైదేడుల క్రిందటనే జరుగకుండును. చిన్నతనమున సహగమన క్రౌర్యమును కన్నులారఁ జూచి, దానిని తన జీవితకాలమున మాన్పింతునని శపథ మూని పాటుపడుటచే, రాజా రాధాకాంత దేవు లోనగు ధనికులు, సమర్థులు దాని నిలుప యత్నించి విశ్వప్రయత్నములఁ జేసినను, విఫల మనోరథు లైరి. బంగాళమున నే సంవత్సరమున కించుమించుగ 600 మంది

నిర్ఘోషురాండ్రగు మృతభర్తృక లగ్నిపాలు గాకుండ కాపాడిన పుణ్య మొక్కటియే చాలును. ఇట్లు కేవలము మతసాంఘిక విషయములతో కాలము సరిపుచ్చక, రాజకీయ విషయములనుగూర్చి శక్తికొలంది శ్రమపడఁ జొచ్చెను. 1833వ సంవత్సరమున, ఈష్టిండియా కంపెనీవారికి నీయవలసివచ్చినప్పుడు, పార్లమెంటు కమిటీవారి యెదుట నిచ్చినసాక్ష్యమును అతఁ డప్పటికాలపువారి పేర వ్రాసినయుత్తరములను జదివిన నాతనికి దేశాభిమాన మెంతవఱ కుండెనో తెలియఁగలదు.

ఇఁక నాతని మతోపదేశములనుగూర్చి కొంతవఱకు విచారింతము. ప్రజలలో నీతిబల దైవ భయములు లేకున్న నేకార్యముగాని తుదవఱకు కొనసాగదు. ఐహిక వాంఛలకొఱకు శ్రమపడు నాగరికులు, తుదకు నిరాశులై, మనస్స్వస్థతలేక కాలము జరుపుదురు. యూరపుఖండమున ధనికులు, విద్యాధికులు, తఱుచుగ నాత్మహత్యలు గావించుకొనుటయు, ఉన్మత్త వైద్యశాలానివాసు లగుటయు, దీనికి తార్కాణము. జాతిమత భేదముల దొలఁగించినను, బాలికా వివాహకాలమును పదునాఱేండ్లు చేసినను, వితంతువివాహములకు కులగురు లంగీకరించినను, దొరతనమువారు గొప్ప యుద్యోగముల మన కొక్కసారిగ నిచ్చి రాజ్యపరిపాలనాదక్షులఁ జేసినను, భగవంతుని, ఆతనిచే సృజింపఁబడిన మనుష్యకోటిని సమానప్రేమచేఁ జూడవలెనను జ్ఞానము సామాన్యముగ నందఱికిని కుదిరిననేగాని ప్రయోజనము లేదు. అట్టిదానికి మంచిమత ముండవలెను. దానికొఱకే రామమోహనరాయలు పాటుపడెను. సత్య మేమతమం దున్నదాని నంగీకరించి, సత్యప్రతిపాదకుల నెల్ల గౌరవించెను. మూర్ఖజనాభిప్రాయమును ప్రధానముగ నెంచి వారిచే శ్లాఘింపఁబడుట కభిలషింపనివాఁ డగుటచే, కొన్ని కష్టములకు లోనయ్యె, వాని లెక్కసేయఁ డయ్యె. ఆతఁడు స్థాపించిన బ్రహ్మమతము కొంతవఱకు దేశమున నాటుకొన్నది. భగవదనుగ్రహమువలన వర్ధిల్లఁగలదు. ఆతని ట్రస్టుడీడులో వ్రాసినచొప్పున, సమస్తమతములవా రొక్కచోటఁ జేరి యేకమనస్కులై లోకపితను గొలుచుకాలము రాకమానదు. పరమేశ్వరోపాసనమునకు వలయు మార్గములు సాధనములు పరిపూర్ణదశకువచ్చి, ఆత్మాభివృద్ధిని నిశ్శంకముగఁ బొందిన భరతఖండమునఁబుట్టినవాఁ డగుటచేతను, చిరకాలానుభవమునుబట్టి వ్రాయఁబడిన యుపనిషత్తులు, భగవద్గీతలు గలయీదేశమున జ్ఞానసంపన్నులు తొలుత నద్వితీయపరబ్రహ్మము నుపాసించి ధన్యులగుటను, అట్టి ధన్యత, క్రమపరిశ్రమమువలన వర్ణాధిక్యము, వర్ణభేదము లేకుండ, జానపదులందు, మృగయావినోదులందు, వనపాలకులందు, జాలరులందు, స్వర్ణకారులందు, మాంసవిక్రయులందు కానఁబడుచుండుటచేత జాతిమత భేదములఁ దొలఁగించి, బ్రహ్మణులను, పండితులను, యోగులను, సామాన్యజనులను

సమీపగులఁ జేసి దేశమున కాధిక్యముఁ దేవలెనని రామమోహనరాయఁడు సంకల్పించెను. ఇట్టి యుత్తమధర్మమును మన గ్రంథములు బోధించు చున్నవనియు, దీనిని చిరకాలము మనపూర్వు లాచరించి కృతకృత్యు లైరని యెఱిఁగియుండియు, పండితులు పామరులుఁకూడ క్రమక్రమముగ విగ్రహారాధకులై, నర మృగ ఖగసరీసృపములను, గ్రహకూటమును, పంచభూతములను, వృక్ష శిలాదులను, గణనాతీత కల్పితదైవములను, శక్తులను గొల్చుచు, ఘోరకర్మములో మునిగి, మతము పేరిట దయాదాక్షిణ్య శూన్యులై, ద్వేషప్రధానులై సంచరించుచు దేశమును ఘోరకాంతారముగఁ జేసి, దౌర్భాగ్యస్థితికిఁ దెచ్చినందున, ఖిన్నుఁడై దాని పునరుద్ధారణముకొఱకు నాతఁడు సంకల్పించెను. ఏకమేవాద్వితీయమని యుపనిషత్తు లొకవంక ఘోషించు చుండఁగా, అనన్య చింతనములేక యాతని పర్యుపాసనముఁ జేయుమని భగవద్గీత యొకవంక చాటు చుండఁగా, అనేక దైవతోపాసనమును నెలకొల్పఁజాలిన మనపూర్వుల ప్రజ్ఞకు వింత యగుచున్నది. లోకవృత్తము నెఱుఁగని బాలునకు సహితము మన పూజావిధానముఁ జూడ సందేహములు గల్గుచుండఁగా, విగ్రహారాధనము దూష్యమని బాల్యముననే గ్రహించిన రామమోహనరాయలు దానిమాటను తలఁచుకొనినప్పుడెల్ల మనస్తాపముఁ బొందియుండును. మానసికోపాసనావిధమును పూర్ణముగ గ్రహింపని క్రైస్తవరాజ్యములలో, ఏకపురుషోపాసన మతస్థాపనకాలమునుండియు నిరాతంకముగ జరగుచుండఁగా, అట్టియేకపురుషోపాసనయైన లేకుండ భిన్నదేవతారాధన మెట్లు మనదేశమున వ్యాపింపఁగలైనను శంక యాతని మిక్కిలిగ బాధించెను. ఈవిగ్రహారాధనమువలన భగవంతుఁడు స్వయముగ పాలింప లేని రాజై, వేర్వేరువ్యవహారముల వేర్వేరుమంత్రుల కప్పగించి, లోకమును వారివశముఁ జేయుటవలన, రాజకీయ వ్యవహారములలో, సుగుణులు దుర్గుణులునున్నట్టె, లోకపాలురలో కూడ క్రూరులు కరుణాళురు నేర్పడిరి. దేవుఁడు వరమిచ్చినను పూజారి వరమీయఁ డనుసామెత చొప్పున నీక్రూరదైవతములపాపకృత్యములచేఁ దృప్తినొందించినఁగాని తరణోపాయము లేదను నమ్మకము బలీయముగా నుండుటచే, దురితదూరుఁడుగ నుండఁదలఁచిన భక్తుఁడు కూడ, మతము పేరిట దురితచరితుఁ డగుచున్నాఁడు. ఈదూష్యాచారముల మానవలెనని యభిలాషయున్నను, చిరకాలమునుండి వచ్చుచున్న యాచారముల మీఱినడువ సాహసములేక పాడగుచున్నాము. రోమనుకాథలిక్కులలో విగ్రహారాధన మున్నది. మిగత క్రిష్టియనులలో పుణ్యపురుషసమారాధన మున్నది. మహమ్మదీయులలో పీరుల నిలువఁబెట్టి యుత్సవము చేయుదురు. కాని, వీరందఱు వీనివలన నేకదైవోపాసనమును వదలి, వీనినే ప్రధానముగా నెంచి మనవలె జగదీశ్వరుని మఱవలేదు.

ఇంతవరకును నావిరికిఁ గొంతపనిని చేయఁగలసామర్థ్య ముండునా లేదా యను సంశయమునుమాత్రమే విచారించు చుంటిమి గాని నిజమయిన యావిరి యంత్రమును గూర్చి ఏమియు విచారించు చుండుటలేదు. కావున నిఁక నిజమయిన యావిరియంత్ర స్వభావమును దెలిసికొనుటకై ప్రయత్నింతము.

నిజమయిన ఆవిరియంత్రముయొక్క వివరము.

ఈదినములలో పనిచేయుచున్న యావిరియంత్రము లనేకవిధములుగా తయారు చేయఁబడుచున్నవని, ఇదివఱకే చెప్పఁబడి యున్నది. ఏయేపనుల కుపయోగపఱుపఁ బడుచుండునో యంత్రము లాయాకార్యముల కనుగుణముగా తయారు చేయఁబడు చుండును. సామాన్యముగా ధూమనౌకాయంత్రములం దయారుచేయునపుడు ముఖ్యముగా తక్కువబొగ్గు కాలునట్లును, యంత్రభాగములు తేలికగను, ఇమిడికగను, ఉండునట్లును నిర్మింతురు. ధూమశకటయంత్రములలోని యంత్రభాగములు, తేలికగను, ఇమిడికగను, ఉండునట్లును, ముఖ్యముగా ఆవిరి వేగముగను, అధికముగను, ఉత్పత్తి యగుచుండునట్లును కల్పింతురు. కర్మశాలాయంత్రములలో పైవాని కన్నను ముఖ్యముగా యంత్రములు చిరకాలము మన్నునట్లు చేయుచుందురు. ఐనను, ఈవివిధ యంత్రములలోని యంత్రభాగములయొక్క రూపములు మాత్రము కొంచెము భేదించి యున్నను, వానివలనఁ గలిగెడుఫలితములుమాత్ర మొక్కటియై యుండును. అందువలననే మనము వీనిలోనేయంత్రమును గూర్చియైనను బూర్ణముగా తెలిసికొనిన యెడలఁ దక్కిన యంత్రములనుగూడ నమర్చుటకును, పనిఁ జేయించుటకును, సామర్థ్యమును కలిగియుందుము. కావున నిప్పుడు కర్మశాలాయంత్రములలోని కెల్లను మిక్కిలి సులభ మగు నొక సామాన్యయంత్రముంగూర్చి ముందుగ వివరింపఁబడును. దీ రెండు ప్రధానభాగములుగా భాగించవచ్చును. ఈరెండుభాగములును బాన (Boiler) యంత్రము (Engine) అని వాడఁబడును. ఇందు ప్రథమభాగమగు బానయందు ఆవిరి పుట్టుచుండును. రెండవభాగమగు యంత్రమునందీయావిరి హెచ్చింపఁబడు చుండును, అనఁగా బలముగా మార్పఁబడు చుండును. బానయొక్కరూపము రెండు మూడు పటముల యందును, యంత్రముయొక్క ఆకారము 5, 6, 7 పటముల యందును కనపఱుపఁ బడినవి. సామాన్యముగా కొన్నిచోట్ల బానయంత్రములను జతపఱచి, యేకముగనే యుంచు చుండినను, పలుచోట్ల నవిరెండును వేఱ్వేరు గృహములయం దుంచఁబడి పని చేయింపఁబడు చున్నవి.

ఆ వి రి బా న.

ఈ యావిరిబానను తిరిగి రెండుభాగములుగా విభజింపవచ్చును. ఇందొకభాగము పొయ్యి (Furnace)యని పిలువఁబడును. ఈపొయ్యియందే నిప్పులుండి లోననుండి నీటిని మరిగించు చుండును. రెండవది బానలో నీ రుండుస్థానము. (బిం 3) ఈనీరు, క్రింద పొయ్యిలో నుండు నగ్నిజ్వాలలవలన మరిగియావిరిగా మారుచుండును. ఇట్లుత్పన్నమగు చుండెడి యావిరి యీబాననుండి యంత్రమున కాయాపమయానుగుణముగా కావలసియుండునంతవట్టున కొకయావిరిగొట్టము (Steam pipe) మూలమునఁ బంపఁ బడుచుండును. ఇఁక నిం దుండెడు అంతర్భాగములు ముందుక్రమముగా వివరింపఁబడు చుండును.

ఆ వి రి యం త్ర ము.

ఈయావిరియంత్రముకూడ కూజా, ప్రాథమికమండలము, ప్రక్క కప్పులు (Side Valves) అని మూడువిధములుగా భాగింపవచ్చును. ఇందలి కూజా వెనుకటి శోధనయంత్ర మందలి కూజావలె నెక్కువ పొడవునుగలిగి యొకవైపును తెరువఁబడియుండక, మితమైన పొడవునుగలిగి రెండు వైపులను మూయఁబడి యుండును. దీని పొడవు సామాన్యముగా లోనిరంధ్రముయొక్క వ్యాసము (Diameter)నకు ద్విగుణముగా నేర్పరుపఁ బడుచుండును. వెనుకటిరీతిని కూజాలోనే నీళ్ళుపోసి యావిరిగా మార్చుకొనక అందుకై ప్రత్యేకముగా నేర్పఱచుకొనిన యావిరిబాననుండి యావిరిని ఈకూజాలోనికి తెచ్చుకొను చుందురు. దీనిలోనికి ఆవిరి వచ్చుటకు 6 వ పటమున కనుపఱుచఁబడిన రీతిని కూజాయొక్క యొకప్రక్కను రెండుతుదలను రెండు S, S లను మార్గము లేర్పర్చఁబడి యుండును.

ఈకూజాలోనికి పంపఁబడు ఆవిరి వెనుకటిరీతిని ప్రాథమికమండలముయొక్క యొకప్రక్కనుమాత్రమే యుపయోగపర్చఁ బడక రెండుప్రక్కలను గూడ నుపయోగ పరుపఁబడు చుండును. అనఁగా:—ప్రాథమికమండలముయొక్క యొక వైపునకుఁ గ్రొత్తయావిరి వచ్చి త్రోయుచుండునపుడు రెండవ వైపుననుండు పనిచేసిన పాతయావిరి వెలుపలకుఁ బోవుచు, రెండవ వైపునకుఁ గ్రొత్తయావిరి వచ్చి త్రోయుచుండునపుడు మొదటిప్రక్కనుండు పనిచేసిన ప్రాతయావిరి వెలుపలకు తప్పించుకొని పోవుచుండుటచేఁ బ్రాథమికమండలమును కూజాయొక్క యొక చివరనుండి రెండవ చివరకు ఎడతెగక తిరుగుచుండునటులు చేయును.

ఆవిరి యీకూజాయందుఁ బ్రాథమికమండలముయొక్క యేదో యొకవైపున పనిచేసినపిమ్మట నయ్యది వ్యయపుగొట్టము (Exhaust Pipe) మూలమున బహిర్వాయువునకుఁ గొనిపోఁబడుచుండును. కొన్ని గొప్పయంత్రములయందీవ్యయపుగొట్టము బహిర్వాయువునకు విడిచిపెట్టఁబడక మఱియొక ఘనీభవపాత్రము (Condenser) నకుఁ గొనిపోఁబడుచుండును. ఇందువలన పనిచేసినపిమ్మట వ్యర్థముగా విడిచిపెట్టఁబడుచుండెడియావిరినంతను ఘనీభవింపఁ జేసి యావేడినీటిని తిరిగి బానకుఁ బంపుచుండుటచే బొగ్గువ్యయము చాలవఱకు తగ్గిపోవును. ఈఘనీభవపాత్రములను గూర్చి చెప్పవలసిన పెక్కువిషయము లెంతముఖ్యములైన వైనను ఈచిన్నపుస్తకమునందు స్థలము చాలకపోవుటచేఁ బ్రస్తుత మాప్రయత్నమును విడిచిపెట్టవలసి వచ్చినది.

కూజాయొక్క ప్రతిప్రక్కను, ఆవిరి యొకప్రక్కనుండి లోనికి వచ్చుచుండునప్పుడు రెండవప్రక్కనుండునది వెలుపలకు పోవుచుండుటకును రెండవప్రక్కనుండి లోపలకు వచ్చుచుండునప్పుడు మొదటివైపుననుండునది వెలుపలకు తప్పించుకొని పోవుచుండుటకును దగినమార్గము లేర్పరుపఁబడియుండు నని యిదివఱకే చెప్పఁబడియున్నది. ఈమార్గముల వెంబడిని ఆవిరిని ఉచితసమయములను గ్రమముగా లోనికిఁ బోనిచ్చుటకును లోపల పనిచేసిన చల్లనియావిరిని వెలుపలకు విడిచిపెట్టుటకును సరియైనమూతలు (Valves) తగు యంత్రసాహాయ్యమున నేర్పరుపఁబడి యుండును. ఆవిరి యెంతవేడిగనుండిన నంతశక్తిని గలిగియుండుననియుఁ బనిచేసినపిమ్మటనది చల్లగా నుండుననియుఁ దెలిసికొనవలయును. పయిని చెప్పిన కప్పులు కూజాయొక్క యొకవైపుననుండి క్రొత్తయావిరిని లోనికి పోనిచ్చుచు రెండవవైపునుండి లోపల పనిచేసిన ప్రాతయావిరిని వెలుపలకు విడిచిపెట్టవలసిన తమవిధిని నెరవేర్చుటకు కావలసియుండు యంత్రపుటేర్పాటు ముందు వివరముగాఁ జెప్పఁబడును - గావునఁ బ్రస్తుతము వానిపని నవి క్రమముగా నెరవేర్చుకొనుచునేయున్నవని యూహింపవలసి యుండును.

ప్పుడు బాననుండి యావిరిని విడిచిపెట్టితిమేని యయ్యది ప్రక్క
ంః బ్రయోగింపఁబడి ప్రాథమికమండలమును గూజాలో నొక
కెడతెగక నడుపుచుండునని మనము సులభముగా తెలిసి

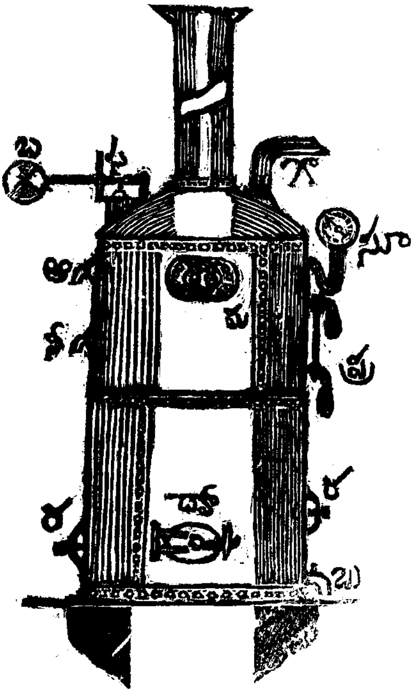
ండలముమీఁదనే బరువునుంచి పైకెత్తించుటకు మాఱుగా
సముదాయమును గూడ జతపరుచుకొనిన యెడల నీప్రాథ
రయ్యెలనుబోలియుండు గతాగత సంచారమువల్లనే ప్రపం
ను జేయించుకొనవచ్చును. ఇందునకుఁగాను మనము ప్రాథ

మిక మండలముయొక్క మధ్యభాగమున నొక గుండ్రనిరంధ్రముఁ జేసి యం దొక గుండ్రని యినుపకమ్మిని ముందు చెప్పఁబోయెడివిధమున జాగ్రతగా నమర్చవలసియుండును. ఈకమ్మి ప్రథమమండలపుకమ్మి (Piston Rod) యని పిలువఁబడును. ఈప్రథమ మండలపుకమ్మియొక్కయొకచివర ప్రాథమికమండలమునందే యమర్పఁబడి యుండుటచే రెండవచివర కూజాయొక్క యెదుటివైపున నుండుమూతమధ్యముననుండి వెలుపలకుఁ బోయియుండును. అందువలన నావెలుపల నుండు చివరకూడ ప్రాథమికమండలముతోడనే ముందునకును వెనుకకును తిన్ననిమార్గమున నడుచు చుండును. ఈతిన్నని నడక ముందు చెప్పఁబోయెడు మఱికొంత యంత్రసాహాయ్యమువలన వలయముగా మార్పఁబడుచుండుటచే ఇప్పు డది బరువును తిన్నగా పైకెత్తుటకు ఉపయోగపడుట మాత్రమే గాక ప్రపంచమునందలి మఱి యేయితరమైనపనినయినఁ గూడ నవిచ్ఛిన్నముగ నెరవేర్పఁగలిగి యుండును.

ఇంతవఱకు నీటికి ఉష్ణమును గలుగఁజేయుటవలన నావిరి పుట్టుచున్నదనియు నట్టియావిరికి కొంతబలముండు ననియుఁ గనుపరచుట మాత్రమే గాక యాయావిరిని బలముగా మార్చుటను గుఱించి కూడ కొంతవరకుఁ జెప్పఁబడినది. కావున నిఁకముందావిరియంత్రముయొక్క వివిధభాగములను వేరువేరుగ తీసికొని వానివాని నిజస్వరూపములును, నవిచేసెడు కార్యములును వివరముగా వివరింపఁ బడును. ఇందు ప్రథమమున నావిరియొక్కయుత్పన్న సాధనమగు నావిరిబానను గూర్చి తెలిసికొందము.

ఆవిరిబానల నిర్మించు విధము.

ఈయావిరిబాన లాయాకార్యముల ననుసరించి వేరువేరు విధములఁ దయారు చేయఁబడు చుండునని యిదివఱకే చెప్పఁబడియున్నది. అందొకటియు మిగుల సులభమగునదియు నగు నిలువుగొట్టముల ఆవిరిబాన (Vertical Tub
పుటలప్రక్క పటములయందుఁ కనుపరుపఁబడినది. ఇందలి
యొక్క బహిరాకారమును దెలిసికొన వచ్చును. ఈవెలుపలి
రేకులను గుండ్రముగావంచి బానయొక్క విరివి ననుసరించి
పటమునందుఁ జూపఁబడిన రీతిని తాపడముచేయుదురు. దీ
వేయుటకుఁ గాను గావలసియుండు ద్వారము ద్వా గుర్తు
ద్వారమును బూర్ణముగా మూయఁగలిగిన యొకతలుపు
రెండుబందులు ఒకగెడ మూలమున నీవెలుపలిగుల్లకే జతప
యొక్క పైభాగమున నదే యినుముతేక ఉక్కురేకును గో



2 వ బింబము.

మునందుఁ గనుపరుపఁ బడినరీతిని తాపడము చేయుదురు. ఈగోళార్ధముయొక్క మధ్యభాగమున పొగగొట్టము నమర్చుటకుఁగాను ఒక తొల గొట్టఁబడియుండును. ఈతొలయందే యొక గుండ్రముగా నుండు పలుచని యినుపరేకుగొట్టమును తాపడము చేయుదురు. గుల్లయొక్క యడుగుభాగము తెరువఁబడియేయుండునుగాని దీనియందు చుట్టును మాత్రము సమకోణము (L) గా వంచఁబడిన యొక యినుపకట్టు (Angle Iron) మాత్రము తాపడము చేయఁబడి యుండును.

ఇఁక నీగుల్లయొక్క లోపలియాకృతి 3 వ బింబమున కనుపరుపఁబడినది. ఇందు మ గుర్తుగలది పొయ్యి (Furnace) గది. ఈగది కడుగుభాగమున క గుర్తుగఁ గనుపరుపఁబడినవి బీటికమ్ములు. వీనిని పొయ్యికమ్ము (Fire Bars)లని పిలుతురు. ఈపొయ్యికమ్ముల చట్రము పూర్ణముగా 4 వ బింబమునందుఁ గనుపరుపఁ బడినది. ఈచట్రము మీఁదనే 2 వబింబమున ద్వా గుర్తుగాఁ గనుపరుపఁబడిన గుమ్మము వెంబడిని బొగ్గువేయఁబడి రగులుకొని మండుచుండును. ఈమంటలు గొగొగొగాఁ గనుపరుపఁబడిన గొట్టముల వెంబడిని పొ (బిం3) పొగగదికిపోయి యచ్చటనుండి పొగగొట్టముగుండ పొగయును, వేడివాయువులును బహిర్వాయువునకు పోవును. ఇందలి వెలుపలిగుల్లకును గొగొగొ గొట్టములకును పొయ్యి



3 వ బింబము.

యొక్క చుట్టు పైరేకులకును మధ్యభాగమున (......) చుక్క చుక్కలుగా కను పరచినచోట జల ముండును. ఇప్పుడు బానయొక్క లోపలిభాగమునంగూడ నెక్క డెక్కడ నేయే వస్తువు లుండునో కొంతవఱకు తెలిసికొంటిమి గాన నిఁక వాని వాని నిర్మాణములనుగూర్చి యాలోచింతము.

4 వ బింబమునందును 3 వ బింబమున క గుర్తుగనునొక చక్రము కనుపరుపఁ బడినది. ఈచక్రమునందు కొన్ని బీటికమ్ములు ఒండొంటి మధ్య నరంగుళము మొదలు అంగుళము వఱకు నెడ ముండునటుల పరచఁబడియుండును. అందువలన నీచక్రము పయిని కాలుచుండెడు బొగ్గుయొక్క నుసియును, బూడిదయును ఈసందుల వెంబడిని అందు క్రిందనుండు బూడిదగుంటయందుపడిపోవుట మాత్రమే గాక యీసందుల నేర్పరచుటకు మఱియొక ముఖ్యమయిన కారణము కూడఁ గలదు. అగ్ని రాజుటకు ముఖ్యముగా వాయు వుండవలయుననుట యెల్లరకును తెలిసినవిషయమే! అట్టి వాయువును మనము నోటితో నూదుటవలనఁ గాని మఱియొక యితరసాధనమువలనఁ గాని పంపఁబడవలసిన యావశ్యకము లేకుండఁగనే యిచట నిప్పు మండుచుండెడు చక్రము క్రింద నిట్టిసందుల నేర్పరచుట చేతనే వాయువు తనంతట తాను పొయ్యిలోనికి చొరఁబడి యందుండెడు నగ్నిని భయంకరముగా మండించు చున్నది.

ఇట్టి యేర్పాటులు సామాన్యముగా మన వంటయిండ్ల నేర్పరచుకొనక పోవుట చేతనే మన స్త్రీలు పొయ్యిమండించుటకు మిక్కిలి శ్రమపడు చుందురు. కాని శ్వేత ముఖులు మాత్రము తమవంటయిండ్లయందుఁ దప్పక యిట్టి యేర్పాటునే యేర్పరచు కొను చుందురు. ఈయేర్పాటువలన వాయువు తనంతట తానుగనే పొయ్యిలోనికి జొచ్చుటకుఁ బ్రకృతిశాస్త్రసమ్మతమగు కారణముమాత్రము లేకపోలేదు. ఆవిషయ ముముందు పొగగొట్టములను గూర్చి వ్రాయుచోట వివరింపఁబడును గాన ప్రస్తుత మింతటితో విరమింతము.

దానిపయి పొయ్యియొక్కచుట్టురేకు బానయొక్కవెలుపలిగుల్లవలెనే యినుము లేక ఉక్కురేకును గుండ్రముగా వంచి తాపడము చేయుదురు. దీని పైభాగమును బూర్ణముగా నాక్రమించుకొనఁ గలిగియుండునటుల నొక దళసరి రేకును గుండ్రముగా తెగఁగొట్టి దానిచుట్టును నుండునంచును పళ్లెమువలె వంపు పెట్టి యీలోపలి గుల్ల యనఁగా పొయ్యియొక్క చుట్టురేకులోనికిఁ బటమునందుఁ జూపఁబడిన రీతిని తాపడము పెట్టుదురు. ఈవిషయములనెల్లను లెక్కకు మించినమాటలతోఁ బెంచి వ్రాయుట కన్నను ఇందు ప్రదర్శింపఁబడిన యాకారపటములఁ జూచుటవలననే చక్కగ గ్రహింపవచ్చును.

బాన వెలుపలిగుల్లయొక్క పైచివరను పొగగదియొక్క గోళార్థముగానుండు రేకు జతపరచు చోటనే పైపై యను నొక సరిమట్టముగానుండు రేకుకూడ నడ్డముగా వేసి తాపడము చేయఁబడియుండును. ఈపైపై రేకునందును కూడ సమదూరములయందు నుండునటుల కొన్ని గుండ్రనిరంధ్రములు చేయఁబడి యుండును. ఈ రంధ్రములయొక్క వ్యాసము (Diameter) అంగుళమున్నర మొదలు మూఁడంగుళములవరకు ఆవిరిబానయొక్క విరివినిబట్టి మారుచుండును. ఈరంధ్రములగుండ ఇనుము, ఉక్కు, ఇత్తడులతోఁ జేయఁబడినగొట్టములు చొప్పింపఁబడి మిక్కిలి జాగ్రత్తతో తాపడము పెట్టఁబడి యుండును. ఈగొట్టములు సామాన్యముగా నాలు గయిదు గుఱ్ఱముల బలముగల యావిరిబానలకు ముప్పదివరకు వేయుచుందురు. ఈగొట్టములు ఇనుపగొట్టములుగాను, ఉక్కుగొట్టములుగానునుండుటకన్న నిత్తడిగొట్టములుగానుండిన యెడల యావిరి త్వరలో నుత్పత్తియగా చుండును. ధూమశకటములు మున్నగువాని యావిరిబానలకు ఒక్కయిత్తడిగొట్టములను వేయుటమాత్రమే గాక యావిరి మిక్కిలి త్వరగా నుత్పత్తియగా చుండుటకుఁగాను లోపలిగుల్ల యనఁగా పొయ్యియొక్క చుట్టురేకుగూడ రాగిదే వేయుచుందురు. ఈగొట్టముల పద్ధతివలన నీటికి వేడిమితగిలెడి చోటు ఒక్కపొయ్యిచుట్టురేకులు పైరేకును మాత్రమేగాక గొట్టముల లోపలిభాగమంతయుకూడ అందులకు తోడుపడుచున్నది. ఇప్పుడు బానలో నుండునీటిమధ్యమునం దంతటను అగ్నిజ్వాలలే యుండుటయు ఆయగ్నిజ్వాలలచుట్టును నీరుండుటయుం తటస్థించు చుండుటచే పుల్లకర్చు చాలవరకు తగ్గిపోవుట మాత్రమేగాక యావిరికూడ నతివేగమున నుత్పత్తియగా చుండును.

బానయందలి నీరు 3వ బింబమున ఈ (......) చుక్కలుగ గనుపరుపఁబడిన స్థానమునం దంతటను ఉండును. ఇందునకు పైభాగ మనఁగా చుక్కలగుర్తులకును పైపై రేకునకును మధ్య నుండుస్థానమునం దంతటను ఆవిరి కూడుకొనియుండును. ఒక్కొక్క సమయమున బానలో నుండుజలము తన నియమితస్థానమును మించి పైకివెచ్చి యావిరిస్థలమును తగ్గించుట వలన బాన కపాయము కలుగ కుండునటుల నందెంత వఱకు జల ముండునదియుఁ దెలిసికొనుటకుఁగాను జలప్రమాణప్రదర్శిక (Water-gauge) లొకటిగాని రెండుగాని 2వ బింబమున ప్ర గుర్తుగఁ జూపిన రీతిని నమర్పఁబడియుండును. ఈబానయం దుత్పత్తియవుచుండెడు ఆవిరి యెప్పటి దప్పుడు యంత్రమునకుఁ బటమునందుఁ గొ గుర్తుగా (2వ బిం, గనపరచఁబడిన యావిరిగొట్టము మూలబంపివేయఁబడు చుండును. బానయం దెంతయావిరి యుండునదియుఁ దెలిసి ప 2వ బింబమున సూ గుర్తుగఁ జూపినరీతి నొక బాష్పబలసూచిని (Steam-

gauge) యమర్చఁబడి యుండును. ఇఁక బానయం దుత్పత్తి యగుచుండెడి యావిరి యెప్పటి దప్పుడు యంత్రమువలన వినియోగపర్చఁ బడక యొకానొక సమయమున బాన యం దెక్కువయావిరి నిలువ యుండవలసి వచ్చినప్పుడు బాన కపాయము రాకుండు నటుల నియమితబలముకన్న ఎక్కువ యుండెడుఆవిరి నంతను వెలుపలకు విడిచిపెట్టు టకుఁగాను సంరక్షకకవాట (Safety valve) మనిపిలువఁబడెడు ఒక మార్గమునుఆమార్గ మునకొక కప్పును నేర్పరచఁబడియుండును. ఈసంరక్షకకవాటముయొక్క నియమితబలము నప్పుడప్పుడు మనచిత్తవృత్తి ననుసరించి ఎక్కువ తక్కువలను జేసికొను చుండవచ్చును. ఈసంరక్షకకవాటముయొక్క యాకారముగూడ 2 వ బింబమునందే బానపయిని కుడి పార్శ్వమున స గుర్తుగా కనుపరుపఁ బడినది. దీనియొక్కయు నింకను జలయంత్రాది కేతర భాగములయొక్కయు నిర్మాణప్రమాణాది సర్వవిషయములును బైయధ్యాయ ములం దత్త దుచితస్థానముల యందుఁ జెప్పఁబడును.

ఆవిరియంత్రముల నిర్మించు విధము.

యంత్రములును బానలవలెనే పలువిధములఁ జేయఁబడు చుండును. యంత్రము లోని కెల్లను ముఖ్యమయినభాగము కూజా. ఒక్క యంత్రమునందే యీకూజాలు ఒకటి, రెండు, మూఁడు, నాలుగు, వఱకును నేర్పరచు చుందురు. ఒక్క కూజాగల యంత్రమునం దెంతపని యుండునో నాలుగుకూజాలుగల యంత్రమునందుఁ గూడ కొంచె మించుమించు ఒక్కొక్క కూజాకును సంతపని యుండవలసి యుండును. ఇందు కొన్ని యధికబలము (High pressure) గల వనియుఁ గొన్ని యధికవేగము (High speed) గల వనియు నిట్లనేక భేదములను గలిగి యుండును. వాని భేదము లెల్లను జెప్పుటకే ప్రత్యేకమింత పుస్తకము వ్రాయవలసి యుండునుగనుక నిప్పు డావిషయమున నేమియుఁ జెప్పక మనకర్తవ్యాంశమును మాత్రమే చూచు కొందము.

యంత్రములలోని కెల్లను మిక్కిలి సూక్ష్మముగా గ్రహింపతగ్గది యొకకూజా గల యడ్డయంత్రము (Single Cylinder Horizantal Engine). అదియే యిచ్చట 5, 6, పటముల రెంటియందును రెండువిధములుగాఁ గనుపరుపఁబడినది. ఇందు 5వ పట మున యంత్రముయొక్క వెలుపలియాకారము నొకప్రక్కగా నిలుచుండి చూచునపుడు కానిపించురూపము కనుపరుపఁబడినది. ఈవెలుపలిస్వరూపమె యంత్రమున కెదు రుగా నిలుచుండి చూచునపుడు కానిపించురీతి 6 వ పటమునందుఁ జూపఁబ ఈ 6 వ పటమునందే కూజాయొక్క లోనియాకృతికూడఁ గనుపరుపఁబడిన

Science Paper Series No. 13.
Land Drainage

పొలములకు మురుగు పోఁగొట్టవలసిన యావశ్యకము.

పొలములలోనుండి మురుగునీటిని బయటికి పోఁగొట్టినంగాని పంటలు బాగుగ పండ నేరవు. పొలములలో నీరు నిలిచియుంచినపు డానీరు లోపల కింకి భూమి నంతయు సారవంతముగఁ జేయునని కొందరనుకొనియెదరు కాని యట్లు సంభవించుట దుర్లభము. ఏమాత్రముగాని నీరు నిలిచినపుడు భూభాగము నందలిరంధ్రములు కప్పఁబడి వర్షపు నీటినిలోపలఁ జోరనియ్యవు. ఇంతియగాక యది నిలిచిననీ రగుటచే భూభాగమునకు దానివలన ననేక కష్టములు సంభవించుచుండును. ఇట్లుగాక మురుగు నీరు లేక ఆరియుండుభూములలోనికి వర్షపునీరు అతి సూక్ష్మముగ ప్రవేశించి లోతట్టు భాగములనుగూడఁ దడిపి పొలములకు సారమును పుట్టించును.

నిలకనీటివలన పైభాగము ఉష్ణమును బోఁగొట్టుకొని శీతలమును చెందుచుండును. పయినున్న నీరు ఎల్లపుడును ఆవిరిగా మారుచుండుటచేత నది యాభూమి యొక్క యుష్ణమును గ్రహించుట తటస్థించును. అందువలన విరివిగ నీరునిలిచిన స్థలములలో భూమివేడిమి విస్తారముగ తగ్గుచునే యుండును. ఇది పంటల కొకగొప్ప యనర్థకము.

నీటి (Water is a bad conductor of heat)గుండ నుష్ణము త్వరలో ప్రసరించదు కావున సూర్యరశ్మివలన కలుగువేఁడిమిని పొలములు పొందనేరవు. ఈనీటి వలన నున్నయుష్ణము పోవుటయేగాక పయినుండి యుష్ణముగూడ వచ్చుటకు వీలు లేకున్నది. ఇదియుఁగూడ పంటల కనర్థకమే.

ఇదియునుంగాక నీరు చాలకాలమువరకు భూమిపై నిలిచినచో భూభాగమునకు సారముగూడ తగ్గుచున్నది. భూమియందు కాయగూర లభివృద్ధిచెందుటకు వీలగు ద్రవ్యవిశేషము లుండియుండును. వీనిని తగినట్లు కాపాడి యితరసాధనములచే వృద్ధి పొందించినంగాని పంటలుబాగుగ పండుచుండవు. నీరు నిలిచిన భూములలో నీద్రవ్యములు వృద్ధిపొందక పోవుట యటుండఁగా నవి నష్టమగుటగూడ తటస్థించును. ఈద్రవ్యవిశేషములు నిలిచిననీటిలో మిశ్రమమయి నీటిలో కలిసినపంచదారవలె నానీటిని నాశ్రయించి యుండును. కనుక నేయట్టినిలకడనీ రెప్పుడయిన భూమినుండి వెడలిపోయినప్పుడు యట్టిద్రవ్యవిశేషములుగూడ భూమినుండి యంతర్థానమగుచుండును. ఇందువలనఁ గూడ నిలుకడనీరు నష్టమును గలుగఁజేయునట్లు స్పష్టమగుచున్నది.

మురుగునీరు పోవుటకు సాధనము లేర్పరచినచో ననేకలాభములు కలుగుచున్నవి. వర్షపునీరు మిక్కిలి యుష్ణముగ నుండుటచే అది దానికంటె చల్లగ నుండు భూమిపైఁ బడినపుడు మొక్కలు మొదలగువానికి బలమును కలుగఁజేయును. మురుగు

లేకుండినపొలములలో వర్షపునీరు లోభాగములకుఁ ద్వారలోఁ బ్రవేశించి తాను వాయువులోనుండి గ్రహించి తీసికొనివచ్చిన కొన్నిద్రవ్యవిశేషముల నట్టిభూమి కిచ్చుచుండును. ఇందులో ముఖ్యమయినవి (1) అంగారక్షారవాయువు (Carbon dioxide) (2) నవాసారము (Ammonia) (2) సూరేకారపుధృతి (Nitric acid) అయియున్నవి. ఈద్రవ్యవిశేషముల బలముచే లోనికి చొచ్చిననీరు భూమియం దుండుసారవంత మగుద్రవ్యవిశేషములతోఁ గలసి మొలకలు మొదలగువానికి నాహార మును గల్పించుచుండును. వాననీటితోవచ్చి భూమియందు ప్రవేశించిన యాద్రవ్య విశేషములు తమ మహిమచే భూమియందు సారజనకము (Nitrogen) నభివృద్ధి పొందించి పొలములను ఫలవంతముగఁ జేయును.

నీటిలో మునిఁగియుండు బాడవ నేలలు వేసవికాలమునన్నైనఁ బగులుట తటస్థించును. ఎండిన నేల వేసవికాలమున విరివిగలిగినట్టి బీటలుగఁ దీసి బిగిసియుండును. ఇందువలన వర్షించినతోడనే భూమియందున్నరంధ్రము లన్నియు నీటిని నాలుగయి దడుగులలోతువరకు కూడ తీసికొనిపోవుట తటస్థించు చుండును. కనుకనే యట్టి భూములు వర్షజలమువలన లాభములు మెండుగ పొందుచున్నవి. లోనికి పోయిన వర్షజలము భూమి నంతయు తడిపి పిండిచేసి సస్యప్రారంభమునకు దానిని సిద్ధముగ చేయును. వర్షమువలన గరువుభూములలో నిట్టిలాభములు కలుగుచుండినను బాడవ నేల లెంతమాత్రమును బాగుపడు చుండినటులుఁ గానము.

వర్షపునీటివెంబడినే గరువుభూములలోనికి రంధ్రములగుండ వాయువు ప్రవేశించు చున్నది. ఒక చదరపు టంగుళముపై 15 పౌనుల (15 Lbs) బరువుతో నణచఁ గల యీవాయుశక్తి నీరువెళ్ళిన వెనుక భూమియం దుండురంధ్రములగుండ సూక్ష్మముగఁ బ్రవేశించును. వాయువులో నున్నప్రాణవాయువు (Oxygen) భూమియం దణగియుండునట్టియు హానికర మైనట్టియు పదార్థములను రూపుమాపి మొలకల యభివృద్ధి కనుగుణ్యా మగుబొగ్గుపులుసువాయువు నవాసారము మొదలగు సారవంతద్రవ్యములను కలుఁగఁజేయును. ఈబొగ్గుపులుసువాయువు భూమియం దుండుద్రవ్యములను మార్చి యాభూమిని సేవ్యయోగ్య మైనదానిగ నేర్పరచును. గరువుభూములలో సాధారణముగ నినుపత్రుప్పు (Iron oxide) కలసియుండును. గరువు భూములలోనికి వాయువు చొచ్చినపుడు దానిలో నుండుప్రాణవాయువు ఇనుపత్రుప్పులో నున్న ప్రాణవాయువు నభివృద్ధి పరచును. ఈద్రవ్యమువలన పొలమునకు వలయునపుడెల్ల ప్రాణవాయువు దొరకుటయు అందువలన శాకము లభివృద్ధియగుటయు తటస్థించును.

ఇంతవరకును భూములకు నిలకడనీటిని లేకుండచేసి వానిని గరువు భూము

లుగ మార్చినచోఁ గలుగులాభములను శాస్త్రరీతిని చర్చించితిమి. ఇఁకముందు స్వానుభవములో వానివలనఁ గలుగులాభములను గొలఁదిగ వివరించెదము.

మురుగుపోవుటకు తగుసాధనముల నేర్పరచినపుడు భూములకు లాభము కలుగుచున్నది. ఉత్తరదేశములయం దిట్టిసాధనములవలన పంటలు త్వరగ పండుటయే గాక పూర్ణఫలము నిచ్చుటకూడ తటస్థించు చుండును. ఇట్టిపొలములలోని గోధుమసస్యములు ఎట్టిజాడ్యములకుఁ గాని లోఁబడక ప్రశస్తము లయినసరకులను జనులకు కల్పించు చుండును. ఇట్టిభూములలో ఒకవిధ మయినపంటయే గాక రాగి, జొన్న, గోధుమమొదలగు ధాన్యాదులను పండించుచున్నారు. ఈభూములను దున్నుట కూడ అతిసులభము. ఇట్టివానికి ఏమాత్రము మంచ గట్టించినను విస్తరించి మేలు కలుగు చుండును, కాని బాడవభూముల కిందలిలాభములలో నొక్కటియైన కలుగుచుండుట లేదు. ఇందువలన మురుగునీటిని పోఁగొట్టి భూమిని కొంత ఆరఁబెట్టి సేద్యముచేయు వాఁడే మిక్కిలి ప్రాజ్ఞుఁడని చెప్పుట కింతయును సందియములేదు. అట్లు చేసినంగాని వర్షజలమువలనను దున్నుట మొదలయిన యితరవ్యవసాయపుపనులవలనను ప్రయోజనము కలుగ నేరదు.

SCIENCE SERIES.

PLANTS.—వృక్షశాస్త్రము.

(INTRODUCTORY. అవతారిక.)

ప్రపంచమునందుండు వివిధములగు వృక్షజాతు లేరీతి నుత్పత్తియగుచున్నవో, ఉత్పత్తియయినవెనుక నవి ఎవ్విధంబున వృద్ధినొందుచున్నవో, ఆయావిషయముల గూర్చి క్లుప్తముగ నిందు వివరించుచున్నాము.

వృక్షములు జీవకోటిలోనివి. స్త్రీపురుష సంయోగమువలన నరు లెట్లు జన్మించు చుండురో యట్లనే స్త్రీపురుషవృక్షసంయోగమువలనఁ గలుగు విత్తులమూలమున నవియును గలుగుచుండును. మనవలెనె యవియు నాహారమును భుజించుచుండును. మన కుండినటులనె వానికిని నోళ్లును ఆహారకోశములును ఉండియున్నవి. ఆకులను నట్టినోళ్లచే వాయువునం దెల్లపుడును నిండియున్న యంగారక్షారవాయువు (Carbanic acid) ను వృక్షములు భుజించుచు నాయాకులయందుండు పెదవులచే అంగారక్షార వాయువును భుజించి యందలి బొగ్గుసారమును(Carbon) గ్రహించుచు ప్రాణవాయువును వదలుచుండును. మనవలెనె యవియును నీటిని ద్రావి దప్పిని దీర్చికొనుచుం

డును. భూమిలో నున్ననీటిని వృక్షములు తమవ్రేళ్లలోనుండు నాళములగుండ గ్రహించి తమతమ శరీరములందంతట ప్రసరింపఁజేయుచుండును.

మనవలెనే వృక్షజాతులును వివాహసంబంధముల నేర్పరచికొని కుటుంబవృద్ధిని చేయుచుండును. వృక్షములలో స్త్రీపురుష భేదములు కలవు. స్త్రీపురుష జాతులు వేరువేరుగ నుండక ఒకకొమ్మయందే కలసి యుండును. ఒకానొకప్పుడు ఒక పుష్పము నందే యిట్టిభేదములు కలిగియుండుట తటస్థించును. వృక్షములకు పుష్పములు పునరుత్పత్తిస్థానములు(Reproductive parts). ఇక్కడనే విత్తులుద్భవిల్లి పండుచుండును. ఈపండినగింజలను బట్టి ఆయాజాతుల వృక్షములు శాశ్వతముగ భూమిపయి ప్రబలుచుండును. వృక్షములు జంతువులవలెఁ గాక పుట్టినచోటనే నిలిచియుండును. ఇందుమూలమున స్త్రీజాతులు పురుషజాతులకొఱకును పురుషజాతులు స్త్రీజాతులకొఱకును ఒకచోటినుండి మరియొకచోటికిఁ బోవుటకు వీలు లేదు. అయినను స్త్రీజాతివృక్షములయొక్క పువ్వులయందుండుగర్భకేసరములకు (Pistil) పురుషజాతివృక్షముల పుష్పములయందుండు పుప్పొడిని (Pollen) వాయువు తీసికొని వచ్చును. ఒకప్పుడు యీపనినే క్రిమికీటకాదులు చేయుచుండును. పుష్పములయందుండు మధురద్రవమును గ్రహించుటకు వచ్చుజంతుజాలము స్త్రీపురుషజాతివృక్షముల కిట్టి సంయోగమును సంకల్పించు చుండును. ఇట్టి సంయోగానంతరము స్త్రీజాతిపుష్పములు సారవంతము లయి గర్భములు ధరించి విత్తులను కాలక్రమమున కలుగఁజేయును. ఈ విత్తులు పుష్పములనుండి గాలిచే ఒకచోటినుండి మరియొకచోటికి మోసికొనిపోఁబడుటచేఁగాని, పుష్పములయందుండుమధురసమును గ్రహించుటకు వచ్చి యితరజంతువులీగింజలను వివిధస్థలములకుఁ గొనిపోవుటచేఁగాని తిరుగ భూమియందాజాతివృక్షములు పెరుగుచున్నవి.

వృక్షములలో ననేకభేదములు కలవు. వానివాని వృద్ధిభేదములనుబట్టి కొన్ని గొప్పజాతులును, కొన్ని కొద్దిజాతులును, మరికొన్ని యల్పజీవులును, ఇంకను కొన్ని శాశ్వతజీవులును, కొన్ని భూమిపయి పెరుగునవియును, కొన్ని జలమునందుండునవియును, ఇట్లు వృక్షము లనేకవిధముల నుండియున్నవి. వృక్షజాతులలో భేదము లెట్లుగలుగుచున్నవో పలువిధము లైనవృక్షములు ఏరీతి నభివృద్ధి చెందుచున్నవో ఇంకను వీనిలో నితరభేదము లెట్లు కలుగుచున్నవో యీయంశములఁగూర్చి సమగ్రముగా నిఁకమీఁదట వ్రాయఁబోవు పాఠములలో చెప్ప నైయున్నాము.

37. ఈవిషయమును ముగింపకపూర్వము దీనిముఖ్యాంశములను గొన్నిటిని జర్చింపనగును. ఈసంస్థానము స్థాపించుటకనుకూలమయినవిషయములను గురించి వ్రాయఁబడును. ఉత్తరమున, ఢిల్లీపాదుషా అయినపిచ్చిమహమ్మదుటోగ్లాకు దుష్ప్రభుత్వమునంజేసి మాళవ, ఘూర్జర, ఖాండేషు రాజ్యములు స్వాతంత్ర్యము వహించుట యీరాజ్యోత్పత్తికి మిగుల సహకారికారణము. దక్షిణమునఁగూడ నిరాతంకముగా నుండెను. దీనియంకురమును పెకలింప సమర్థమయినభామినీరాజ్యముకూడ శైశవావస్థలో నుండెను. కాన నసమర్థమయినయితరదేశములందుకూడ పరస్పర కలహములుండుటంబట్టి యిది మొలకెత్తుటకు వీలిచ్చెను. భామినీరాజ్యము 15వ శతాబ్దాంతమునందు నశించి, తత్థ్సానంబున బీజపురము, గోలకొండ, బెరారు, బీదరు, అహమదునగరము, అను నయిదు సంస్థానములుగ, పునరుద్భవింపఁగా నీయయిదు కలసి విజయనగరము నుక్కుమాడ్చి యుండనోపు. కాని వారిలో నైకమత్యము లేమింజేసి చాలకాలమువరకు వారియిచ్ఛకొనసాగక పోయెను. ఈసందుకనుపెట్టి యోచనపరులును దూరదృష్టులును, సమర్థులును, నగు విజయనగరాధీశులు తమరాజ్యమునుజాల వ్యాపింపఁజేసి తమప్రాభవమును బలపర్చుకొనిరి.

38. ప్రప్రథమముననుండి విజయనగరపుహిందూరాజులకుఁ దురకసుల్తానులకు రాజ్యాతిశయముంగూర్చి కలహములు కలుగుచునె యున్నవి తుదకు హిందువులోడిపోయినను దాదాపుగా (300) మున్నూరేండ్లవరకు అట్టిదురవస్థ వారికి రానందున హిందూమతాచారములు, దేవబ్రాహ్మణాదాయములు వృద్ధి నొందెను. విజయనగరసంస్థానమే తురకలప్రాభవము నడ్డగింపక పోయినచో నీదక్షిణహిందూస్థానచరిత్రము మారియుండెడిని. విజయనగరసంస్థానమే లేనియెడల హిందూమతాచారప్రత్యభిజ్ఞ లెంతమాత్ర ముండ నేరవని చెప్పుట యతిశయోక్తి కాదు. ఒకచేత ఖురానును మరియొకచేత ఖడ్గమును వహించి యుత్తరహిందూస్థానమును వ్యాపించినతురుష్కప్రభువులు దక్షిణదేశమునకుఁ గూడ రాజులయినచో జితులయినవారు తమప్రాణము నయినను లేక మతము నయినను త్యజింపవలసి యుండెను. దక్షిణహిందూస్థానము నలంకరించుచు, నానాటనుహెచ్చాన్నతతను బొందుచుండెడిదివ్యమహాస్థలము లీవరకే స్వరూపనాశనమును నొందియుండెడిని. సంస్కృతద్రవిడభాషలలో మతవిషయమయిన భాష్యవ్యాఖ్యానములు, శాస్త్రసాహిత్యగ్రంథములు, ఇతర విద్యాగోష్ఠి, మతాచారవ్యాపనములు లేకుండెడిని. దక్షిణహిందూదేశములో నుండెడు సంస్థానముల ముఖ్యముగా మైసూరుయొక్క ప్రస్తుత స్వాతంత్ర్యము చింత్యమై యుండనోపు. విజయనగరప్రాభవమే లేనిచో దక్షిణహిందూస్థాన మిప్పటివలె నుండ నేరదు.

సన్నిహితులయినట్టి బలవంతులయినతురుష్కుల వశముగాక కొంతకాలమయినను,

ఉండుటకు విజయనగరసంస్థానీకులజనసమ్మతప్రభుత్వము, అభ్యుదయముకారణములు.

39. ప్రతిప్రభువు ప్రజలసౌఖ్యముకొఱకు, ఎడతెగక పాటుపడుటచేతను, ఆప్రభువులలోని గొప్పవారలగు కొందఱు మతదురభిమానము లేక సర్వమతస్థులను సమముగా చూచుటచేతను, ఆరాజులు ప్రజారంజకులును జనసమ్మతులును నయిరి. వివిధ మతాచారములకుఁ బరస్పరవైషమ్యము లేక ఆనుకూల్యము కలిగింప వలెనని చేసిన యాప్రభువుల విశ్వప్రయత్నములు మాత్రము నిష్ఫల మయ్యెను. కాని ప్రజ లేమతస్థు లయినను ఏకచ్ఛత్రప్రభువయిన యొకరాజు నేలుబడికి లోనగువా రగుటంజేసి వారివారి యిష్టదైవమును స్వేచ్ఛతోఁగొలుచుచు, నొకరినొకరి నిబ్బంది పెట్టక స్నేహముతో నుండిరి.

40. విజయనగరప్రాభవమునకు రెండవ కారణ మైహికాభ్యుదయము. అందులకు మూలకారణము వ్యవసాయముయొక్కయు, స్వదేశవర్తకముయొక్కయు, ఇతరదేశములతోడి వ్యాపారములయొక్కయు, వృద్ధియెగడ పదునేను పదునాఱు శతాబ్దములలో మనదేశమును జూడవచ్చిన వివిధయాత్రికులు వ్రాసినవానిని జూడఁగా విజయనగరపుసంస్థానమునకు పశ్చిమసముద్రపుటొడ్డున గొప్ప రేవుపట్టణము లున్నటుల గనుపడు. ఢిల్లీ పాదుషా యయిన మొగలాయీ ప్రభువుల సర్వోత్కృష్టదశలోఁ గూడ వారికి నిట్టిభాగ్యము లేకుండెను. దేశమంతట సిరి, సంపద, కలహాభావము, ఉండుటంజేసి జనులకు తృప్తి, సౌఖ్యము, ఉండెను కాని ప్రజలకు ప్రభువులకు, ప్రాణభయ రాహిత్యము, స్వాస్థ్యవృద్ధిక్రాఁగాఁ జురుకుతనము, ఆందోళనము సహజముగఁ దగ్గి, బద్ధకము, సుఖేచ్ఛ బలిసెను. అందువలనఁ బ్రజలకు బలము న్యాయము తగ్గి రానురాను, మెల్లమెల్లన రాజ్యపటిమయుఁ దగ్గెను. ఈసౌఖ్యకాలములోనే దేశభాషాభివృద్ధి యయ్యెను. కృష్ణరాయనికాలములో నాంధ్రభాష వృద్ధియగుటం జేసి యతనిని, ఆంధ్రభోజుఁ డనందగు. ఇతని సాహాయ్యముచే పాండిత్యము కవిత్వము ప్రబలిప్రబలి యుద్ధవిజ్ఞానము కొంతవరకు తగ్గెను. తిరిగి నేర్చుకొను నావశ్యక గలుగువరకు నసమర్థత హెచ్చయ్యెను. చుట్టుపట్ల నున్న తురకరాజులు మతాంతరులయిన సన్నిహిత హిందూప్రభువులు నవ్వునటులఁ దమలోఁ దాము పోరాడి పోరాడి తుదకుఁ గన్నువిచ్చి తమపిచ్చి తెలిసికొని, అందఱు కలిసి తటాలున నొక్కమాటుగా విజయనగరముపై దండెత్తి వచ్చిరి. అదివరకే యాంతరబాహ్యములఁగూడఁ గృశించుచు వచ్చి జీర్ణావస్థ నొందినహిందూసంస్థానము వారికి సులభముగఁ బట్టుపడెను. వారియుద్యమము క్రీ.శ. 1565వ సంవత్సరములో తేలకోటయుద్ధమున నీడేరెను. విజయనగరభాస్కరుఁ డస్తమించెను. సంఘేశక్తిః కలౌయుగే అను న్యాయము దార్ష్టాంతీకృతమయ్యెను.

నారాయణ దేవరకెరి. వావిలాల వేంకటశివావధాని. బీ.ఏ.

అశోకమహారాజు, భోజ విక్రమార్కాది చక్రవర్తులు, ఆకబరుబా పూజ్యు లగురాజులరాజ్యములోను గూడ మంత్రులును, అధిక గనుక వారికీర్తికి భంగము గలుగునా యేమి? వారి రాజ్యములో . జ ముల శ్రేయస్సంతయు వారి యుద్యోగస్థులకేనా ? రామ యుధిష్ఠిర ల స్వయముగా కాఁపువానివద్ద నుండి శిస్తు వసూలు చేయలేదని యందఱును వారి కీర్తనము నేటినుండి యాపవలెనా? ఇట్లు స్త్రీలకీర్తిని మలినము చేయవలయునని ప్రతిపక్షులు చెప్పినయుక్తి, నిజ మని యొప్పుకొనినయెడల సకలపురుషపుంగవుల యొక్క కీర్తికి నాశము గలుగుచున్నది. కనుక నిది కువాదమనియు లేక వితండావాదమనియుఁ జెప్పవలసి యున్నది. ఇట్లు వాదించెడివారికి రాజ్యము చేయుట యన నేమో తెలియదనియే చెప్పవలయును. రాజ్యముయొక్క ప్రతిసంగతి స్వయముగాఁ జేయుట రాజుపని కాదు. ఇటులఁ జేయుటయు నసంభవమే. రాజులు మంత్రులనెడి నేత్రముల సకలరాజ్యమును చూచుచుండవలయును. కనుక యోగ్యులైనమంత్రుల నేర్పఱచుటయు, తగినయుద్యోగస్థులను గుర్తెఱింగి వారిని ప్రోత్సాహపఱచి, వారిచే యోగ్యమైనపనులను జేయించుకొనుటయే యోగ్యముగా రాజ్యశకటము నడుపుట. ఈసంగతి ప్రతిపక్షు లెట్లుమఱచెదరో తెలియ కున్నది. బుద్ధిమంతు లైనట్టియు, రాజకార్యధురంధరు లైనట్టియు, ప్రజాహితదక్షు లైనట్టియు సేవకులనుపరీక్షించి, వారి నేమంత్రులఁగాను, గొప్పగొప్ప యధికారులఁగాను, నియమించి, అయోగ్యులను దీసివేయుట సద్రాజలక్షణము. ఇంతచేసిన రాజు స్వయముగా రాజ్యములోనిపనులను జేయనక్కఱలేదు. సుసేవకుల మంచియాలోచనలను వినునంతబుద్ధి యాతని కుండినఁ జాలును. అతఁడు నియమించిన సేవకగణము రాజ్యహితముకొఱకై చేసెడి సత్కృత్యముల యశస్సంతయు నతనిదే. ఇటులనే రాజ్యము చేసెడిస్త్రీలవిషయమై చెప్పవచ్చును. రాజ్యములోని మంచి యధికారులు పురుషు లైనప్పటికిని, వీరికి నధికార మిచ్చుటయందుఁ జూపినగుణగ్రాహకత్వము రాణిగారిదే గనుక, ఆమెరాజ్యమునందుఁ గలిగిన దేశోన్నతివలనఁ గలుగుకీర్తికి నామెయే సర్వథాపాత్రురాలు. ఈసంగతి లక్ష్మీబాయిగారి చరిత్రమువలన స్పష్టమగును. ఆమెరాజ్యమునందుఁ బ్రజల కేలసౌఖ్యము గలిగెను? ఈ ప్రశ్నకు మాప్రతిపక్షులు, మెకాలే మొదలైన పురుషుల యత్నములచే సౌఖ్యము గలిగెనుగాని రాణిగారియత్నముచేతఁ గలుగలేదు, అని జవాబుచెప్పెదురు. ఇందుపై నీపురుషులు రాణిగారిమామ రాజ్యము చేయునప్పు డేలలేకపోయిరి యని యడిగెదము. ఇందుకు, ఆయన యిట్టి మంచియధికారులను నేర్పఱచక, అయోగ్యులైనవారిని అధికారులనుగా నేర్పఱచెనని చెప్పవలసి వచ్చును. అనఁగా, వీరు యోగ్యు లైనసేవకులు,

...లన్న తారతమ్యజ్ఞానము రాణిగారి కుండెను; ఈజ్ఞానము రాణి ...కపోయెను. ఇదే మంచిసింహాసనాధిపతికిని, చెడ్డసింహాసనాధి ...ము.

...క, రాజ్యకార్యములందు స్త్రీలు పురుషులతో సమాన మైనసామర్థ్యంబును ...నారని వెనుకఁ జేసినసిద్ధాంతమే మరల స్థిరపడుచున్నది. నడుమ ప్రతిపక్షులు చేసినపూర్వపక్షము ఖండిత మగుచున్నది. ఇంతవ్రాసి యీమహాసాధ్వీచరిత్రను ముగించుచున్నాను.

శికందరు బేగం.

"సుచింత్యచోక్తం సువిచార్య యత్కృతం।
సుదీర్ఘకాలేపి నయాతి విక్రియాం॥"

(చక్కఁగా యోచించి చెప్పినమాటయు, చక్కఁగా విచారించి చేసినపనియు దీర్ఘకాలమునకును విఫలములు కానేరవు.)

ఇదివఱ కీచరిత్రమాలయందు వర్ణింపఁబడిన ముగ్గురు స్త్రీలు హిందూనారీమణులే గనుక మేము కేవలము హిందూస్త్రీల పక్షపాతుల మని కొందఱనుకొనఁగలరు. అటులగాక మేము సకలస్త్రీవర్గపక్షపాతుల మని దెలుపుట కిచ్చట నొక యవనస్త్రీ చరిత్రమును వ్రాయుచున్నాము.

నర్మదానదికి నుత్తరమున మధ్యహిందూస్థానములో భోపాళ మనుసంస్థాన మొకటి కలదు. శిందేసర్కారు వారి గ్వాలేరుసంస్థాన మీసంస్థానమున కుత్తరభాగముగా నుండును. ఈసంస్థానముయొక్క వైశాల్యము రమారమి యేడువేలచదరపు మైళ్లుండును. సంవత్సరమున కీసంస్థానముయొక్క యాదాయము ౪౦ లక్షల రూపాయిలు. కథానాయిక యగుశికందరుబేగ మీరాజ్యమునకు రాణిగా నుండెను.

పదియేడవ (౧౭) శతాబ్దముయొక్క యంత్యమునందు ఢిల్లీలో రాజ్యముఁజేసిన యౌరంగజేబుబాదుషహావద్ద సర్దారుగా నున్నదోస్తమహమ్మ దనుతురుష్కునిచే నీ రాజ్యము సంపాదింపఁబడెను. ఈయఫగాణ సర్దారుఁడు, శూరుఁ డనియు, సాహసి యనియు బుద్ధిమంతుఁ డనియు విని యతనికి నౌరంగజేబుబాదషహా మొట్టమొదట సైన్యములో నొక చిన్న యధికార మిచ్చెను. తదనంతర మొకపర్యాయము దోస్తమహమ్మదు సైన్యముతోఁగూడ రాజకార్యమునకై మాళవ ప్రాంతమునకుఁ

బోయెను. ఇతని ధైర్యాదిగుణములఁ జూచి, యచ్చట సుబేదారితనియం దనుగ్రహము గలవాఁడై, బాదుషాగారితోఁ జెప్పి, యితనిని భైరసియాప్రాంతమునకు సుబేదారుగా నేర్పరచెను. అచ్చట నుండు కాలములోఁ దన చాతుర్యమువలనఁ దాను సుబేదారుగా నున్నప్రాంత మంతయుఁ దనచేతికిఁ దెచ్చుకొని, ఔరంగజేబు మరణానంతర మాతఁడు స్వతంత్రరాజై, భోపాళు అనుపట్టణమును తన రాజధానిగా నేర్పరచుకొనెను. కనుక బేగముగారివంశమున కీతఁడు మూలపురుషుఁ డని చెప్పవచ్చును.

దోస్తమహమ్మదఖాన్ ౧౭౨౩వ సంవత్సరమున మృతుఁ డయ్యెను. ఇతనిమరణానంతరము భోపాలురాజ్యమును గురించి యనేకకలహములు జరిగెను. కాని తుదకు సులతానుమహమ్మదు, యారమహమ్మదు, యాషీనమహమ్మదు, హయాతమహమ్మదులు క్రమముగా రాజ్యారూఢు లైరి. వీరిలో నాఖరువాఁ డగునవాబు హయాతుమహమ్మదు ౪౦ సంవత్సరములు రాజ్యము చేసెను. ఇతనిరాజ్యములోనే మరాఠావారితో ననేక ఘోరమైనయుద్ధములు జరగినవి. ఇతఁడు కాలముచేసిన తరువాత నితనికుమారుఁ డగు గోసమహమ్మదు రాజ్యస్థుఁ డాయెను. ఈగోసుమహమ్మదు పేరుకు రాజుగా నుండినను నితని పినతండ్రికుమారుఁ డగువజీరుమహమ్మదు రాజ్యమును జరపు చుండెను. ఈవజీరు మహమ్మదు ధైర్యస్థైర్యములు గలపురుషుఁడు గావున నాభోపాలదేశముపైవచ్చినసంకటముల నన్నిటిని నివారించి, దండెత్తి వచ్చినపరరాజుల నోడించి రాజ్యమును రక్షించెను. ఈవజీరుమహమ్మదు ౧౮౧౬వ సంవత్సరమున గతించెను. తరువాత నాయన కుమారుఁ డగునజరుమహమ్మదు రాజాయెను. ఇతఁడుతండ్రివలెనే బహుగుణసంపన్నుఁడై ప్రజలను సుఖపెట్టెను. ఈనవాబు కొమార్తెయే శికందరుబేగం. హిందూదేశపుచరిత్రములో భోపాలబేగ మనిప్రసిద్ధిగాంచిన నారీరత్న మీమెయే. నజరుమహమ్మ దొక దినము తనకొమార్తెను ముద్దాడి యాడించుచుండఁగా, అతని బావమఱఁదియగు, ఎనిమిదిసంవత్సరములవయస్సుగల ఫౌజదారుఖాన్ అచ్చటనే యొకచిన్నతుపాకిఁ దీసికొని యాడుకొను చుండ నందులోనిగుండు అకస్మాత్తుగా నెగిరి, నవాబుకుఁ దగిలి యతనిని గతప్రాణుని చేసెను!

నజరుమహమ్మదుకుఁ బుత్రు లెవరును లేకపోయిరి; శికందరుబేగ మనుకొమార్తె మాత్ర ముండెను. కాని యీమె చిన్నదైనందువలన నీమెకు రాజ్యము కట్టుటకు వీలు లేకపోయెను. అప్పు డచ్చటియధికారు లందఱును కంపనీవారి యనుమతిఁ బుచ్చుకొని, నజరుమహమ్మదుకు నన్నకుమారుఁ డైనమునీరమహమ్మదఖానునకు శికందరబేగమును పెండ్లిచేసి యతనిని నవాబుగాఁ జేయవలయుననియు, వివాహ మగువఱకు నజరుమహమ్మదుభార్య యగుకుదషియాబేగము రాజ్యముచేయవలయుననియు నిర్ణయించిరి. అటు

లనే శికందరుబేగముతల్లియగు కుదషియాబేగము రాజ్యాధికారిణి యాయెను. చేతికి సంపూర్ణముగా సత్తావచ్చినతోడనే యామె చక్కగా రాజ్యము చేయసాగెను. రాజ్య సుఖము బహుదినములవఱకు ననుభవింపవలయు నన్నయిచ్ఛ గలదై కుదషియాబేగము తనకొమార్తెకుఁ ద్వరగా వివాహముచేయక పోయెను. త్వరగా వివాహ మైన యెడలఁ దనకు రాజ్యము రాఁగలదని, మునీరమహమ్మదుఖాను వివాహోత్సుకుఁడై తనకు వివాహము త్వరగాఁ జేయుమని యతఁడు కుదషియాబేగమును పోరసాగెను. ఇందుచే వీ రిద్దఱికి వైరము సంప్రాప్త మాయెను. కాని రాజ్యములోని సామంతులు, ఉద్యోగస్థులు మొదలైనవా రందఱును కుదషియాబేగముపక్షమువా రైనందువలన, పూర్వము చేసిననిబంధనను కొట్టివేసి, మునీరుఖానుకు ౨౦౦౦౦ రూపాయ లిచ్చి, వారి తంటా తీర్చి, కుదషియాబేగమే రాజ్యము చేయవచ్చునని నిర్ణయించిరి. మునీరుఖానుకును శికందరుబేగముకును వివాహము చేయవలయు నన్నయేర్పాటు మాఱినతరువాత, జహాంగీరనువానితో శికందరుబేగముగారి వివాహముఁ జేయవలయునని నిర్ణయించిరి. ఈ జహాంగీరుగూడ శికందరుబేగముయొక్క పెత్తండ్రికుమారుఁడే. ఇచ్చట హిందూచదువరులు మహమ్మదీయులలోఁ గలయొకరూఢిని జ్ఞాపక ముంచుకొనవలయును. మనలో మేనమామకూఁతురుని వివాహ మాడుట సశాస్త్రీయ మైనట్లు, తురకలలోఁ బినతండ్రి పెత్తండ్రుల కొమార్తెలతోఁ బెండ్లియాడుట సశాస్త్రీయము. ఇది మనకు వింతగాఁ గానుపించునుగాని, తురకలలో సామాన్యమైనరూఢి.

కుదశియాబేగము సంపూర్ణముగా రాజ్యలోభగ్రస్త యైనందువలనఁ దనబిడ్డను జహాంగిరున కిచ్చి వివాహము చేసెదనని కాలము గడపుచుండెనేగాని, త్వరగా వివాహము చేసినదిగాదు. ఐనను శికందరుబేగము పవరయైనందువలన ౧౮౩౫ వ సంవత్సరమున నామెవివాహము జరిగెను. ఈవివాహసమారంభము బహుగొప్పగా జరగెనఁట. వివాహము జరగినతోడనే జహాంగీరు తాను 'నవాబు' అను బిరుదును వహించి, రాజ్యముచేయ యత్నించెను. తన చేతిలోనిరాజ్యసత్తా వదలఁగూడ దని కుదషియాబేగము నిశ్చయించెను. ఇట్లు రాజ్యలోభముచే, అత్తగారును, అల్లుఁడును పరస్పర వైరు లైరి. ఇట్లు కొంతకాలము జరగినతరువాత, నొకరితో నొకరు యుద్ధముఁ జేయుటకై వా రిద్దఱును సైన్యములను పోగుచేసిరి. కుదశియాబేగమునుబట్టి కారాగృహమునం దుంచుటకై జహాంగీరుఖాన్ యత్నించెను. కాని యతనికిఁ జాలునంత ధైర్యము లేనందువలన నతఁడీయత్నమునందు విఫలుఁడయ్యెను. ఇట్టియత్నము జరగినతరువాత బేగముగారు అత్యంతక్రోధాన్వితురాలై, యుద్ధమునకు సన్నద్ధురా లాయెను. ఇద్దఱికిని ఘోర యుద్ధము జరిగి యందు జహాంగీరు పరాజితుఁడయ్యెను. అందువలన నతనికి మూడు

మాసములవఱకు కారాగృహవాసము చేయవలసి వచ్చెను. కాని యింతలో ఇంగ్లీషువారును, మఱికొందఱును, మధ్యస్థులై, ఆయనను విడిపించి, ౧౮౩౭ వ సంవత్సరమున రాజ్యాభిషిక్తుని జేసిరి. కుదశియాబేగముగారికి ౭౦౦౦౦ రూపాయీల స్వతంత్ర జమీన్దారి యిచ్చిరి. అప్పటినుండి యామె భోపాలరాజ్యవిషయ మైనసంగతుల లోనికి రాఁగూడదని కట్టుదిట్టములు చేసికొనిరి.

జహంగీరు రాజ్యముఁ జేయుటయందు దక్షుఁడుకానందువలన లోకప్రియుఁడు గాకపోయెను. స్వభావమునందు దుష్టుఁడైనందువలన భార్యను తిన్నగాఁ జూడకుండెను. సదా వ్యసనాసక్తుఁడై యున్నందువలన భార్యాభర్తలకనుకూలత లేకపోయెను. సదా కలహములే జరుగుచుండెను. కాని శికందరుబేగం సద్గుణవతిగనుక, ఆదాంపత్య కలహము చాలరోజులవఱకు జరిగినది కాదు. పెనిమిటికి పీలైనంతవఱకు బుద్ధి చెప్పి చూచి లాభము లేదని తెలిసికొని, కలహము లాపుటకొఱకై తల్లివద్దికివెళ్లి యుండుచు వచ్చెను. జహంగీరుఖాన్ దుర్మార్గుఁడై, యత్యంతవ్యసనాసక్తుఁడైనందువలనఁ దొమ్మిది సంవత్సరములే రాజ్యముచేసి ౧౮౪౭ వ సంవత్సరమున మృతుఁడయ్యెను. ఇతనికి దస్తగీరనుదాసీపుత్రుఁ డొకఁ డుండెను. జహంగీరు మృతుఁడయినప్పు డీదాసీపుత్రునకు రాజ్య మియ్యవలసినదని మృత్యుపత్రమునందు వ్రాసెను. కాని యీమృత్యుపత్రము నెవరును ఒప్పుకొనినవారు కారు. శికందరుబేగమునకు శహాజహా ననుఅల్పవయస్కురా లగుకూఁతు రొకతె యుండెను. ఈమె రాజ్యమున కధికారిణిగనుక నీమె పెద్దదియగువఱకు నీమెపేరిట శికందరుబేగముగారు రాజ్యపరిపాలనము చేయవలయు నని యింగ్లీషువారు నిర్ణయించిరి.

శికందరుబేగం మొదలే బుద్ధికుశలతకై విఖ్యాతిఁ జెందియుండె
నింతగొప్పరాజ్యమునకు స్వామిని యైనందువలన నామెకు బుద్
టకు మఱింత యవకాశము గలిగెను. వర్షోదయమువలన
పానమువలన హంసపక్షులకును, చంద్రోదయమువలన చక
నందము గలిగినటుల, శికందరుబేగం రాజ్యాధికారమును వ
కమిత్రప్రమోదము గలిగెను. ఈమె సింహాసనారూఢ కాఁగా
గొప్పయానందఘోషమునకుఁ బ్రారంభ మాయెను. రాజ్య
జరగెను.

ఈమె రాజ్యకార్యధురంధరత్వమును సవిస్తరముగా వర్ణింపఁ
స్వతంత్రగ్రంథ మగును. కనుక నటులచేయక యీమెవిషయమై
రుఁడు సంక్షేపముగా వ్రాసియున్నసంగతినే యిచ్చట భాషాంతరీక

"శికందరుబేగమునకు రాజ్యాధికారము సంప్రాప్తమైనందువలన, ఆమెబుద్ధి ప్రకాశము ప్రసరించుట కత్యంతవిశాలమైనస్థలము దొరకెను. ఆమె కర్తృత్వసామర్థ్యములను గుఱించి లోకులకుఁగలనమ్మకము నిజమని యామె తనకృతితో స్థిరపరచెను. రాజ్యమునకుఁగల ఋణమంతయు నామె యాఱుసంవత్సరములలోఁ దీర్చివేసెను. గ్రామములు, తహస్సీల్లు వగైరాలు మక్తా కిచ్చెడిపూర్వపురీతిఁ దీసివేసి, సొంతముగా గ్రామాధిపతులవద్ద నుండి తానే పన్నులు పుచ్చుకొనసాగెను. కొన్నిపదార్థములఁ గొందఱు వ్యాపారులే యమ్మవలయునని గలనిర్బంధములఁ దీసివేసి, ఆపదార్థము లందఱు అమ్మవచ్చు నని యేర్పాటు చేసెను. ఇట్లు వ్యాపారవృద్ధికిఁ దాను ముఖ్యకారణ మాయెను. టంకశాలయొక్క బందోబస్తు సొంతముగా నామె చూచుకొనెను. సంరక్షకభటుల ననేకులఁ గ్రొత్తగా నేర్పరచి, వారు దేశమునకు నష్టము చేయకుండ క్షేమమే చేయునటుల బందోబస్తు చేసెను. ఇట్లు రాజ్యములో ననేకసంస్కరణ లాచరించెను. ఆమె ధైర్యముతో, సతతప్రయత్నముతో, బుద్ధికుశలతతోఁ బ్రజలహితముకొఱకు రాజ్యమునందుఁ జేసినసంస్కరణములు, అనుభవము గలిగినట్టియు, రాజ్యకార్యధురంధరుఁడగునట్టియుఁ బురుషునకుఁగూడ భూషణాస్పదంబులు." ఈగ్రంథకారుని వాక్యములవలన శికందరుబేగ మెంతరాజధర్మనిపుణ యైనది తేటపడుచున్నది. ఈమెయందుఁ గలముఖ్యగుణము వత్సలత; అనఁగా ప్రజలను వత్సములఁగాఁ జూచుకొని ప్రేమించుట. ఇందువిషయమై భర్తృహరి తననీతిశతకమునం దిట్లు వ్రాసియున్నాఁడు:—

రాజన్ దుధుక్షసి యది క్షితిధేనుమేనాం
తేనాద్య వత్సమివ లోకమముం పుషాణ
యస్మింశ్చ సమ్యగనిశం పరితుష్యమాణే,
నానాఫలైః ఫలతి కల్పలతేవ భూమిః. *

లోకులయెడ వాత్సల్య ముంచుటవలన, వారు సకలజనులకుఁ గల్పవృక్షము గావించి, స్వేప్సితఫలములను గైకొనిరి! బేగంగారి పరమధర్మమని సకలరాజులు తలంచి, అటుల వర్తించుటకు లోకములోనిజను లందఱు సుఖింతురుగదా? జితజేతలలోని

---

* ధేనువుఁ బిదుకంగఁ దలఁచితేని
ంలఁ బోషింపు మధిప వత్సములమాడ్కి
జనులు పోషింపఁబడుచుండ జగతి కల్ప
లత తెఱంగున సకలఫలంబు లొసఁగు."

రాణీగారు తురుష్కులైనను, తమరాజ్యములోని హిందూప్రజాజనులను దయతోఁ జూచుచుండిరి. నిరపరాధులగు హిందువుల ననేకులను తురుష్కరాజులు పశువులవలె నఱికివేసిరని యితిహాస ప్రసిద్ధమే. కనుక బేగంగారియందుఁగల సమత విశేష ప్రశంసనీయము.

బేగంషహజహానుకు, అనఁగా బేగంగారి కొమార్తెకుఁ బదునెనిమిదిసంవత్సరముల ప్రాయము వచ్చువఱకు బేగముగారు రాజ్యము చేయవలయు నని యింగ్లీషువారు సిద్ధాంతముఁ జేసిరని వెనుక వ్రాసియుంటిని. ఇంత కొద్దికాలములోనే బేగమువారు తన సంస్థానమును ఒక యద్వితీయ మైనట్టియు ననుకరణీయ మైనట్టియు సంస్థానముగాఁ జేసిరి. అకబరుబాదుషా తరువాత జన్మించి రాజ్యపరిపాలనముఁ జేసినతురుష్కులలో నీమె యుత్తమప్రభ్వియని చెప్పుటకు సందేహములేదు. అకబరుయందుండిన సద్గుణములలోని యనేకసద్గుణము లీమెయందు వాసముచేయుచుం డెను. కంపనీవారి ప్రభుత్వములోని గొప్పగొప్పయధికారు లీమెరాజ్యవ్యవస్థను జూచిసానందాశ్చర్యమును బొందుచుండిరి. రాజ్యములోనిప్రజ లందఱును సదా సంతోషముతో "మాపురాకృత పుణ్యమువలన మాకీశికందరుబేగముగారు రాణీగా లభించిరి" అని కొనియాడుచుండిరి.

ఇట్లు బేగముగారు సకలవందితలై రాజ్యముఁ జేయుచుండ, ఆమె కూఁతురగు బేగంషహజహాను ఉపవర యయ్యెను. అప్పుడు బేగముగారీచిన్నదానికి, బక్షీ బాకరమహమ్మదఖా ననువరుని దెచ్చి, వివాహముఁ జేసిరి. అప్పటికి బేగముగారు బిడ్డకు రాజ్యమిచ్చుటకు మూఁడుసంవత్సరముల వ్యవధియుండెను. కాని బేగముగారి మనమున నంత్యకాలమువఱకుఁ దాము రాజ్యముచేయవలయు నన్నయిచ్ఛ యుండెను. బేగముగారియిచ్ఛ త్వరలోనే సిద్ధించెను.

౧౮౫౭ వ సంవత్సరమున ఉత్తరహిందూస్థానమునందలి పటాలములోని శిపాయిలు తిరుగఁబడినందున ఇంగ్లీషువారికి గొప్పసంకటము సంభవించెనని, హిందూదేశచరిత్రము చదివినవారి కందఱికిని తెలిసినవిషయమే. ఆసంకటసమయమున, దయార్ద్రహృదయ యగుబేగముగారు ఇంగ్లీషువారి కనేకరీతుల సహాయముఁ జేసి, ఇంగ్లీషువారు సూర్యచంద్రాదు లుండువఱకు మరవఁగూడనియంతయుపకారముఁ జేసినది. సంకటసమయమున నింగ్లీషువారికి నుత్తరహిందూస్థానమునందు శిందేహోళకరులును, మధ్యహిందూస్థానమునందు భోపాలుబేగంగారును, దక్షిణమున నైజామును, సహాయముఁ జేసినందువలననే యీదేశమునం దాంగ్లేయు లుండఁగలిగిరేమో. అనఁగా మనమిప్పు డింగ్లీషు రాజ్యమువలన ననుభవించుచున్న శాంతత, నాగరికత, విద్యాభివృద్ధి మొదలగు

సౌఖ్యములకు అంశతః శికందరుబేగముగారు కారణభూతురా లని నిర్భయముగాఁ జెప్పవచ్చును. ఈమెరాజ్యములోని యనేకజనులును, సొంతముగా నీమెతల్లియు, నింగ్లీషువారిపైఁ దిరుగఁబడిరి; కాని యీమె వా రందఱిని నివారించి, మృత్యుముఖమునఁ బడనున్న యనేకాంగ్లేయుల యుక్తిప్రయుక్తులతో నింగ్లీషుసైన్య ముండిన హుషంగాబాదుపట్టణమునకు సురక్షితముగాఁ జేర్చుటయందు బేగముగారు చూపినధైర్య మత్యంత ప్రశంసనీయము! ఇట్లనేకరీతుల బేగంగారుఇంగ్లీషువారికి సహాయముచేసి అంతట శాంత పడినతరువాత నింగ్లీషువారిరాజ్యము స్థిరపడుటకునుఅనేకరీతులసహాయముచేసెను. ఈప్రకారముగా నీమె యింగ్లీషువారిని కృతజ్ఞతాబద్ధులను జేసినందువలన, వా రీమెనుచాలసన్మానించి, అదివఱకుఁ దీసికొనిన భైరసియాప్రాంత మామె కిచ్చివేసిరి! ౧౮౫౯వ సంవత్సరమున నింగ్లీషువారు, శికందరుబేగం భోపాలసంస్థానమునకు స్వామిని యనియు, మరణకాలమువఱ కీమెయే రాజ్యము చేయవలయుననియు, ఈమె మరణానంతర మామెకొమార్తెకు రాజ్యము దొరకుననియు నేర్పాటు చేసిరి. ఇట్లు బేగముగారియిచ్ఛ సిద్ధించెను. ఇంగ్లీషువారు కృతజ్ఞతాబుద్ధితో నామెకు నాలుగుతోఫులు బహుమాన మొసంగిరి. తరువాత ౧౮౬౩వ సంవత్సరమున గొప్ప దర్బారుచేసి బేగంగారికి స్టార్ ఆఫ్ ఇండియా అనఁగా హిందూదేశముయొక్క నక్షత్ర మనుబిరుదు నొసంగిరి. ఇట్లు బహువిధముల నింగ్లీషు ప్రభువు లీమెను సన్మానించిరి.

శికందరుబేగ మిట్లు రాజ్యకార్యదక్షతనుగుఱించి కీర్తిని సంపాదించి, యింగ్లీషువారియెడ రాజనిష్ఠతను జూపి, వారిచే ననేకసన్మానములను బడసి, ప్రజలప్రీతికిఁ బాత్రురాలై యైహికసుఖముల ననంతముగాననుభవించుచుండెను. కాని సౌఖ్యములలో నామె పారమార్థికవిచారమును మఱచినది కాదు. ఆమె బీదలయం దధికదయగలదై వారి దుఃఖనివారణమున కనేకోపాయములను జేసెను. ఈమె స్త్రీలకు స్వాభావికము లయినయనేకధర్మకృత్యములను జేసియున్నది. తురుష్కుల ధర్మశాస్త్రప్రకార మామెప్రతిదినమును మూడుఫూటలఁ దప్పక ఈశ్వరప్రార్థన చేయుచుండెను. ౧౮౬౩వ సంవత్సరమున, ఆమె రాజ్యమంతయు బిడ్డ కప్పగించి, ఆరాజ్యమును కాపాడవలయునని యింగ్లీషుప్రభుత్వమువారికి విన్నవించి, తాను మక్కాయాత్రకు వెళ్ళెను. మన హిందువులకుఁ గాశీ యెటులనో, తురుష్కులకు మక్కా అటుల నని చదువరులు గ్రహింపఁగలరు. యాత్ర చేసికొని, అచ్చట ననేకదానధర్మములుచేసి, దానశూరురాలని కీర్తిని జెందెను. అచ్చటినుండి తిరిగి తన రాజ్యమునకువచ్చి, ౧౮౬౮వ సంవత్సరము వఱకుఁ బరమార్థవిచారములో సుఖముగాఁ గాలము గడిపెను. ౧౮౬౮వ సంవత్సరమున నీమెకు నొక వ్యాధి కలిగి, అక్టోబరు నెల ౩౦వ తేదిని ఈమె కాలధర్మమునొ జెందెను. అప్పు డీమెప్రజలును, ఇంగ్లీషువారును దుఃఖితు లైరి.

ఈమె కాలము చేసిన తరువాత నీమెకూఁతురగు షహాజహాన్ బేగము సింహాసన మెక్కి, మిక్కిలి న్యాయముతో రాజ్యము చేయుచున్నది. తల్లివలె నీమె ప్రజావాత్సల్యతయందును, ఇంగ్లీషువారియెడ రాజభక్తిదృఢముగాఁ జూపుటయందును మిక్కిలి ఖ్యాతిని గన్నది. ఈమెసుగుణములను దర్బారునందు నింగ్లీషువారు పొగడి యీమెకు జీ. సీ. యస్. ఐ. అన్న పదవినిచ్చిరి.

లార్డుల్యాండ్సుడౌన్ గారి ప్రభుత్వసమయమునం దాయన భోపాలుసంస్థానముఁ జూచుటకు వెళ్ళి, యిచ్చటి ప్రభుత్వమునుజూచి మెచ్చి యీసంస్థానమునుగురించి యిట్లు వ్రాసియున్నాఁడు:—

“భోపాలసంస్థానాధీశ్వరు లెప్పుడును రాజ్యకార్య ధురంధరత్వమునుగురించియుఁ రాజభక్తినిగురించియు, ఔదార్యమునుగురించియుఁ బ్రఖ్యాతులై యున్నారు. ప్రస్తుతపు సింహాసనాధీశ్వరియొక్క తల్లిగారగు శికందరు బేగముగారు ౧౮౫౭వ సంవత్సరమున బ్రిటిషువారికి (ఇంగ్లీషువారికి)ఁ జేసినసహాయ మెప్పుడును మరవఁదగినది కాదు. ఇప్పటి బేగముగారు తల్లిగారి రాజ్యము గ్రహించినటులనే ఆమెసద్గుణములనుగూడ గ్రహించినది. ఈమె, సారాసారవిచారముగలిగినట్టియు, బుద్ధివైభవముగలిగినట్టియు, రాజ్యకర్త్రియని పేరొందినది; ఈమెలోకోపకారప్రదములైన యనేక కార్యములకొఱకత్యంత ధనమును వ్యయపరచినది. ఆమె రైల్వేకట్టుటకు సహాయముఁ జేసినది; భోపాలులోని లోకులకొఱకు నద్వితీయ మగునజలము దెప్పించినది. తాను కొన్నిదినములక్రిందట తన సైన్యములలోనుండి యిచ్చెదనన్న సైన్యమును బ్రిటిషువారు తీసికొన నిచ్చినదనియు, ఆసైన్యము హిందూదేశసంరక్షణార్థ ముపయోగింప వలసినదనియు, నీమె నాకు నేఁడు తెలియఁజేసినది.”

ఈవంశస్థు లిటు లనేకకీర్తిని జెంది, శికందరు బేగమువంటి యనేక బేగములచే భూషితు లగుదురుగాక యని యీశ్వరుని ప్రార్థించి, యీచరిత్రము సమాప్తి చేయుచున్నాను.

మైనాబాయీ పోవారీణ్.

“ధైర్యసాహసములచేతఁ గార్యమగును.”

ఈమె ధారానగర సంస్థానికుఁ డగు ఆనందరావుపోవారుగారి ధర్మపత్ని. ‘పోవారీణ్’ అను శబ్దము ‘పోవారు’ అన్న శబ్దముయొక్క మహత్త్వార్థకరూపము. స్త్రీ

నామ ముచ్చరించునప్పుడు మహారాష్ట్ర భాషయందు నింటిపేరుయొక్క మహత్వార్థక రూపమును వికల్పముగాఁ బ్రయోగించెదరు. కనుక మైనాబాయి పోవారు అని వ్రాయుటకు బదులుగా పోవారీ ణనివ్రాసియున్నాను. అటులనే అహల్యాబాయి హోళకరీణ్ అని వ్రాయవచ్చును.

మైనాబాయిగారి మామగా రగుఖండేరావుగారు బడోదాసంస్థానాధీశ్వరుఁ డగుగోవిందరావుగాయకవారిపుత్రికను వివాహ మాడిరి. ఆచిన్నది గర్భిణిగా నున్న కాలమున ఖండేరావు పరలోకగతుఁ డయ్యెను. అప్పు డాయనభార్య, రాజ్యభార మంతయుఁ బ్రధానిపైనుంచి, పుట్టినింటికి వెళ్ళి, మగశిశువుని గని, మృతిఁజెందెను. తరువాత ఆపిల్లవాఁడు ఇరువదిసంవత్సరముల వాఁడై తనరాజ్యమునకు వెళ్ళఁగా నచ్చటి మంత్ర్యాదులు రాజ్యలోభముచే నాపిల్లవానికి నేమియునీయక వెడలఁగొట్టించ యత్నించిరి. వారిలో రంగరావుఓరేక రనుదివాన్ ప్రముఖుఁడై యుండెను. కాని మంత్ర్యాదులు తప్ప రాజ్యములోనిప్రజ లందఱును రాజు పక్షమువారే యైనందున నాతఁడు మంత్ర్యాదుల నోడించి తనరాజ్యమును సంపాదించెను. కాని యితఁడు రాజ్యము చేసినంతకాలము రాజ్యమున కనేకులవలన ననేకసంకటములు సంప్రాప్తించి, రాజ్యము కాపాడుకొనుటయే కష్టతర మాయెను. ఈసంస్థానమును బాధించువారిలో శిందేహోళకరులు ప్రముఖులై యుండిరి. వీరివలన నీరాజ్యమున కత్యంతనష్టము గలిగెను. ఇట్టి సంకటసమయమున ఆనందరావు ఆకస్మికముగా నేదో వ్యాధివలన మృతిఁజెందెను. అప్పుడు రాజ్యభార మంతయు నతనిభార్యయు గర్భవతియు నగుమైనాబాయిగారిపైఁ బడెను. అప్పుడు, స్త్రీయని యీమెను ధిక్కరించి, వీరివంశస్థుఁ డగుమురారీరా వను నతఁడు రాజ్య మంతయు నాక్రమించుకొనెను. అత్యంతక్రూరుఁడైన మురారీరావు లంచము లిచ్చి రాజ్యములోని యధికారుల ననేకులఁ దనకు వశపరుచుకొనినందున, దీర్ఘాలోచనగల మైనాబాయి ప్రసవసమయమునందు ధారానగరములో నుండుట మంచిది కాదని తలఁచి, అచ్చటినుండి బయలుదేఱి ఇందూరు పట్టణమునకు వెళ్ళి యచ్చటనే మగచిన్నవాని ప్రసవించెను. పిల్లవానికి రామచంద్రరావని పేరు పెట్టిరి. మగశిశువు గలిగినందున మైనాబాయిగారి కత్యంత ధైర్యస్థైర్యములు గలిగి యామె మురారీరావు నెదిరించి, కుమారునకు రాజ్యము సంపాదింప నిశ్చయించెను. ఇంతలో ధారాసంస్థానములోని కిల్లేదారుఁ డనఁగా కోటమీఁది యధికారి మైనాబాయిపక్షము నవలంబించి క్రొత్తగాఁబుట్టిన యజమానునిపేరిట కోటను సంరక్షించఁ దొడఁగెను. ఇట్లు కొద్దిదినములలో మైనాబాయిగారిపక్షము ప్రబలము కాఁగానే మురారీరావు భయపడి కపటము చేయసాగెను. కొందఱు మధ్యస్థుల నేర్పరచి, వారిద్వారా ,,నేను మీయాజ్ఞప్రకా

రమే నడుచుకొనఁగలను" అని, కపటరహితయైన మైనాబాయిని నమ్మించి, యామెను ధారానగరమునకు రమ్మని విన్నవించెను. ఆమాటలు నమ్మి, ఇందూరునుండి యామె ధారాపట్టణమునకు బయలుదేఱెను. త్రోవలో మురారీరావు పక్షమువారనేకులామె కెదురై పుత్రజన్మమునకై యామె నభినందించి, హితులవలె మాటలాడి యటులనే నటించి యామెను వెంబడించి, ధారాపట్టణమునకు వచ్చిరి. అచ్చట వారామె నొకగృహమునం దుంచి, వెంటనే యాగృహముచుట్టు విచ్చుకత్తులు ధరించినభటుల నుంచిరి. ఇంతతో సంతుష్టిఁజెందక వా రాయింటికి నిప్పుముట్టించ యత్నించిరి! ఆహా! రాజ్యలోభము వలన మనుజుఁడెంతెంత దుష్కృత్యములను జేయునో చూడుఁడి!

ఈసంగతి మైనాబాయిగారిసేవకులకుఁ దెలియఁగానే, వారు రోదనము చేయుచు యజమానురాలివద్దికి వెళ్ళి, మురారీరావుచేసిన మోసమును దెలిపి, "మగవేషముతో మీ రెచ్చటికైన పారిపోయి ప్రాణములఁ దక్కించుకొనుఁడి" యని వేఁడుకొనసాగిరి. కాని యాశూరనారి వారితో నిట్లనియె. "మీరు నాహితముగోరి యిట్లు చెప్పితిరిగాని యటులఁజేయుట నాకు యుక్తముగాఁ దోచలేదు. పగరకు నెన్నఁడును వెన్నియ్యని రాజవంశమునఁబుట్టి యట్టివంశముననే పడినందువలనఁ బాఱిపోవుట నాకు యుక్తము కాదు. ఇట్టి కృత్యమునకు నే నెట్లు సాహసింతును? నా కర్హముకానిస్థలమునకుఁ బోవనొల్ల. ధర్మము దప్పక నా కర్హమైన స్థలమునం దుండినప్పుడు నాకు మరణము సంప్రాప్తించినను సంతోషమే. ఇట్లు మృతిఁజెందినయెడల సహగమనముచేసినవారి పదమునకు నేను పోఁగలను." ఈవీరరసయుక్తమైన సంభాషణము చదివినప్పు డీక్రింది భర్తృహరిశ్లోకము జ్ఞప్తికి రాకమానదు:—

సంపత్సు మహతాంచిత్తం భవే దుత్పలకోమలం
ఆపత్సుచ మహాశైలశిలాసంఘాతకర్కశమ్.*

*"తే. గీ. సంపదలు గల్గుతఱి మహాజనులహృదయ
మభినవోత్పలకోమలం బగుచు వెలయు
నాపదలు వొందునపుడు మహామహీధ
రాశ్మసంఘాతకర్కశంబై తనర్చు."

ఇట్లు మైనాబాయి కఠినహృదయయై, ధైర్యము నవలంబించి యచ్చటనే నిలుచుటకు నిశ్చయించెను. ఇంతలో నామెవద్ద నుండుపరిచారికాగణములోని యొక స్త్రీ తన కొమారుని మైనాబాయికిచ్చి, రాజ్యమున కధిపతియైనయామెకుమారునితానుతీసికొని యెటులనో తప్పించుకొని యాగృహము వెడలి, రాణీగారిపక్షమువారిచే సంరక్షింపఁబడిన కోటలోనికిఁ జొచ్చి సురక్షితముగా నుండెను. ప్రభువు ప్రాణములు దక్కించుట

కయి తనసొంతకుమారుని సమర్పించిన యాదాసీరత్నముయొక్క స్వామిభక్తిని గొని యాడుట తరమా ? ఇట్లు మహోన్నతసుగుణసంపదలు నీచజాతి స్త్రీలలోఁ గూడఁ గానుపించుచుండఁగా స్త్రీలు దుర్గుణస్వభావము గలవారని చెప్పుటయన్యాయముకాదా? తమ దేహములను, తమ పుత్రదేహములను పరోపకారార్థమై సమర్పించువారు పురుషులైనను, స్త్రీలైనను వంద్యులేగాని నింద్యు లెట్లగుదురు ?

ఇట్లర్భకుఁడును, రాజ్యమునకు నధిపతియు నైనతనకుమారుని సురక్షితస్థలమునకుఁ బంపి, మైనాబాయి, రాఁగలసంకటముల నన్నిటిని ధైర్యముతో నెదిరించుటకు సన్నద్ధ యయ్యెను. తనవద్ద నున్నమితపరివారమునకు ధైర్యము పుట్టునటుల మాటలుచెప్పి, శత్రువులు తమమీఁదికి వచ్చినపక్షమున వారిని భయములేక యెదిరించుఁడనియు, మనసంఖ్య తక్కువగా నున్నను సత్యము మనవైపునను, అసత్యము శత్రువులవైపునను ఉన్నందున 'సత్యమేవజయతే' యనియున్నదిగనుక మనకే జయము కలుగుననియు, నామహాధైర్యశాలిని యగుమైనాబాయి తన పరివారమునకు బోధించెను ! ఇట్లు బోధింపఁబడినవీరులసంఖ్య బహుస్వల్పమైనను వారు ఖడ్గములను ధరించి తమ యజమానురాలికి నేమియుమోసము రాకుండ, స్వప్రాణముల కాశపడక రక్షించుచుండిరి; తా నిట్టిసంకటములలో నున్నాననియుఁ దనకు సహాయము చేయవలసినదనియు శిందేసర్కారువారివద్దకు గుప్తముగా మైనాబాయిగారు మనుష్యుని బంపెను. ఇటులనే యింగ్లీషువారిసహాయ మడుగుటకై వారివద్దకుఁగూడ గుప్తముగా పరిచారకునిఁ బంపెను. కాని యీచిక్కులలోఁ బడినందువలనఁ దమ కేమినష్టము గలుగునో యన్నభీతిచేత వా రెవరును ఆమెకు సహాయము చేయుటకునై రాకపోయిరి. గొప్పదై యుండినపక్షమున ధనాశకు సంకటముల నైన నోర్చుకొని వీరిలో నెవ రైన మైనాబాయిగారికి సహాయముచేసియే యుందురు. ఈసంగతు లన్నియు మురారీరావుకుఁ దెలియఁగానే యతఁడు కోపావేశపరవశుఁడై యామె నిప్పుడే నేల వైచి కాల రాచెదననితలఁచి, యాప్రయత్నములో నుండెను. కాని మైనాబాయి యెంతమాత్రము జడియక మురారీరావున కిట్లు వర్తమానము చెప్పెను. "నీవెన్ని కుయుక్తులఁ బన్నినను, రాజ్యాధికారి యగునాకుమారుఁడు నీచేతఁ జిక్క నేరఁడు. నన్ను నీ వేమిచేసినను చింతలేదు; కాని నేను వీరపత్నిని అన్నమాటమాత్రము మఱవకుము." ఈమాటలువిని, యాగ్రహపడి మాలేరావు మైనాబాయిని జంప యత్నించుచుండఁగా, బరోడా సంస్థానముమంత్రియొక్క తమ్ముఁ డగుసఖారాంచిమణాజీ గుజరాతుదేశమునుండి, గొప్పసైన్యముతో రాణిగారికి సహాయము చేయుటకయి వచ్చుచున్నాఁ డని విని యాతఁడు ధారానగరము వదలి పలాయనముఁజేసెను. అప్పుడు రాణిగారు బంధవిముక్తయై కుమా

అనాగరికులలో స్త్రీలస్థితి.

మాశయులలోఁ (The Masai) బురుషులు మేకపిల్లలతోళ్ళను భుజములకుఁ దొడిగి కొందురు. స్త్రీలు బాగుచేసిన యెద్దుతోలును జక్కగా ధరింతురు. స్థూలదేహము గలయాడువాండ్రు ఎక్కువయందకత్తె లని వా రెంతురు. మెడగాస్కరు (Madagascar) జనులు మూఁడుగజములపొడవును, అంతకుఁ గొంచెము తక్కువ వెడలుపును గలవస్త్రమును ఒకకొన బుజముమీఁద నుంచుకొని తక్కినదానిని చుట్టుకొందురు. స్త్రీలు సిగ చుట్టుకొనుటకు రెండుమూఁడుగంటలు పట్టును గాన వారి కది యశక్యము. ఆస్ట్రేలియాయం దాదిమనివాసులు (The Aborigines of Australia) ఒపోస్సమను (Opossum) నడవిపిల్లివంటి యొకజంతువుయొక్క బొచ్చుగల చర్మమును, తోలుముక్కలను మొలకుఁ జుట్టుకొందురు. బాలికలు రోమయుక్తమైన చర్మములను పరికిణీలనుగా నుపయోగింతురు.

,,వారు కొన్నివేళలయం దాహారములేక కష్టపడుదురుగానఁ గుక్కతోలుతో జేసిన యాకలిపటకా (hunger belt) యనుదానిని ధరింతురు. అది కావలసినంతను బిగించుచుందురు.''

న్యూజిలాండునందలి మెయొరిలు (The Maoris) జనుపనారతోఁ జేయఁబడిన పలు భుజములకుఁ జుట్టుకొందురు. మోకాలివఱకును వచ్చునట్లు మఱియొకచాపను నడుమునకుఁ జుట్టుకొందురు. వనవాసులలో ముఖ్యముగా స్త్రీలు ప్రతిపదార్థముచేత శరీరము నలంకరించుకొని యావికారభూషణములకు సాధ్యమైనభాగముల నన్నిటిని వినియోగించుకొందురు. రాబందుగోరులతోడను పలువిధములగు మృగముల దంతములతోడను జేయఁబడినదండలు, పూసలసరములు, ఇత్తడితోఁ గాని గాజుతోఁ గాని చేయఁబడిన కడియములు, అందెలు, కంకణములు, చెవికొనకు రాగియుంగరములు, ... గుల్లలు, చేపపళ్ళు, శిరస్సునకు ఈకలు, శ్రోత్రనాసికారంధ్రములకుఁ గఱ్ఱముక్కలు, ఎముకలు, ఈకలు, గడ్డి, లేక, గొట్టములు—ఇవన్నియు వారిలో సాధారణముగా నుపయోగింపఁబడు నాభరణములు.

ఆఫ్రికాయందుఁ గొన్నిజాతులవారు పైపెదవిని గుట్టించుకొని దానియందు ... ని యుంగరముగాని ధరింతురు.

,,నడుము పైభాగమునందుఁగూడ నొక్క పిసికి యొకకఱ్ఱపుల్లను గుత్తురు.

,,వివాహానంతరము బాలికకుఁ గ్రిందిపెదవి గుట్టించి యది పైపెదవికంటెఁ ...ముగానుండువఱకు ...నందుఁ గఱ్ఱపుల్లలుంచి పెంతురు. పైపెదవి కూడ

గుట్టించుకొని దానియందు రాగియుంగరములుగాని గడ్డిగాని ధరింతురు. ముక్కు పక్కలందుఁ బలువిధము లగుగడ్డిపోచలును, ముక్కు దూలమునందుఁ బెద్దరాగియుంగరమును గుట్టించుకొందురు. చెవులందుఁ బోగుల కయి యనేకరంధ్రము లుండును. ఏదోయొకరీతిని నూఱుసలములవఱకునుగూడఁ గుట్టించుకొను స్త్రీలు నున్నారు."

బ్రజీలు (Brazil) దేశమునందు మిక్కిలి యనాగరికులును గురూపులు నగు బొటొకుడులు (The Botocudus) చెవులయందును గ్రింది పెదవులయందును బెద్ద కఱ్ఱముక్కలనుగూడ ధరింతురు. క్రింది పెదవిలోని కఱ్ఱమీఁద నాహారపదార్థ ముంచుకొని యది నోటిలోనికిఁ దీసికొందురు. తూర్పు ఆఫ్రికాయందలి మాశయులు పదియేనుసేరుల బరువుగల, రెలిగ్రాఫు తీగను మెడకును, గాళ్ళకును, జేతులకును, జుట్టుకొని యలంకరించుకొందురు. కొవ్వుతోడను, ఎరుపు, పసుపు, నలుపు, తెలుపురంగులతోడను శిరమును, ముఖమును జిత్రించుకొనుట యరణ్యవాసులలో మిక్కిలి సామాన్య మైనపనిగా నున్నది. పచ్చాకుబొట్లును మిక్కిలి యిష్ట మయినయలంకారము. కొన్ని కులప్రజలు శరీరమును సహజస్థితియం దుంచుట యవమానకరముగా నెన్నుదురు. మోరీలలోఁ (The Mooris) బూర్ణముగాఁ బచ్చాకుబొట్లు పొడిపించుకొనుటచే దుమానములు పట్టును; తరువాతఁగూడ నింకఁ బొడిపించుకొనుట గలదు.

పోడూరి విశ్వనాధము.

మైసూరిలో బ్రాహ్మణవితంతువుల విద్యాభ్యాసము.

రండఱును తలలుదువ్వుకొని భ్రమరములను తిరస్కరించు నల్లని నిడుదశిరోజములతో ముచ్చటగా నుందురు. వారు వినయమును సౌజన్యమును సద్వర్తనమును గలవారుగా నున్నారనియే తత్పాఠశాలాధ్యక్షురాలు వ్రాయుచున్నది. ఇప్పుడు మైసూరిలో ప్రధా నాచార్యపదము నొంది యున్న స్వామియొక్క పూర్వులసంతతివారిలోని యొకవితంతు బాలిక నాలవ ఫారములో నింగ్లీషు చదువుచున్నది. ఇంగ్లీషు చదువుకొనుచున్న వా రండఱును పాఠశాలలో వితంతుబాలికలు తొమ్మండుగు రున్నారు. వీరు ప్రథమశాస్త్రి పరీక్షయందుఁ గాకపోయినను, సర్వకలాశాలాప్రవేశపరీక్షయందైనను ముందు కృతా ర్థురాండ్రయి దేశమునకు ప్రయోజనపడవచ్చును. ఈ బ్రాహ్మణవితంతువులలో త్రిమత ములలోనివారును గలరు.

ఐదవతరగతిలో నిప్పు డందఱును వితంతువులుమాత్రమే యున్నారు. వీరు భాషలో లోవర్ సెకండరీపరీక్షకు చదువువారు. వీరు ప్రత్యేకపుతరగతిలోనుండి ఇందుఁ జేరినారు. ఇప్పుడీతరగతిలో నేడుగురు వితంతుకాంత లున్నారు. నామములు—యగ్గమ్మ, వెంగడమ్మ, కృష్ణబాయి, నరసమ్మ, పట్టమ్మ, కళ్యాణమ్మ, ణియమ్మ. వీరిలో మొదటియామె శ్రీమైసూరు రాజకుటుంబగురువులలో నొకరి గారిత.

ప్రత్యేకపుతరగతి చిన్నపిల్లలతరగతులలోఁ గలిసి కూరుచుండి విద్య నభ్య కనుకూలపడనివారయి క్రొత్తగా నచ్చి పాఠశాలలోఁ జేరిన వితంతువులకొఱ పఁబడినది. ఇప్పుడీతరగతిలో పదుగురువితంతువులు చదువుకొనుచున్నారు. ప్రాథమిక విద్యావిషయము లెల్లను నేర్పఁబడును. ఇట్టివితంతువులు దేశ లోవర్ సెకండరీతరగతి కర్హురాండ్రగువఱకు నీతరగతియందే యుంచఁబడు తెలివిగలవారిందు మూడుసంవత్సరముల కాలము చదివినపిమ్మట పయితరగతి ం డ్రగుదురు. అయినను వితంతువులు పలువురు ముఖ్యముగా నిక్కడనే భ్యాస మారంభించినవా రెక్కువకాలమే యీతరగతిలో నుందురు. అనం యగ్గమ్మ, లక్ష్మమ్మ, కావేరమ్మ, అరవిందమ్మ, భాగీరథమ్మ, కుప్పమ్మ, మొద లయిన తిలో చదువుకొనుచున్న వితంతువుల నామములు. పూర్వము అసిష్టంటు గా నుండిన సంపన్నగృహస్థునకు భార్యయయి, ముగ్గురుపసిబిడ్డలతో బీదదశ లో నున్న యొకబాలవితంతు వీతరగతిలోఁ జేరి యుపాధ్యాయిని యయి గౌరవ ముతో జీవనము చేయుట కర్హురాలగునిమిత్తము విద్యాభ్యాసము చేయుచున్నది. ఈతరగతిలోనే చదువుకొనుచున్న సుభద్రాబాయివిషయమున నొకవిశేషము చెప్ప వలసి యున్నది. ఈమెకూఁతురు అంబాబాయి నాలవయింగ్లీషుతరగతిలోను, ఈమెతల్లి కృష్ణబాయి దేశభాషాలోవర్ సెకండరీతరగతిలోను, చదు-

చేత నిట్లు వితంతువు లయినతల్లియు, కూఁతురును, మనుమరాలును, ఏక కాలమునందే యేకపాఠశాలలో ముత్తరమువారు విద్యాభ్యాసము చేయుచున్నారు.

వితంతువు లీప్రకారముగా విద్యాప్రవీణలై లోకమున కుపయోగపడునిమిత్తమయి యిందు విద్యాభ్యాసము చేసెడు ప్రతివితంతువునకును మైసూరిదొరతనమువారు విద్యార్థినీవేతనము లిచ్చి ప్రోత్సాహపఱుచుచుండుటయేకాక, పరీక్షలయందుఁ గృతార్థురాండ్రయినపిదప మంచిజీతములు గలయుపాధ్యాయినీపదముల నిచ్చుచున్నారు.

ఒక్క వితంతువులకుమాత్రమే కాక యీపాఠశాలలో నింగ్లీషున లోవర్ సెకండరీ పరీక్షలోఁ దేఱిన ప్రతిబాలికకును దొరతనమువారు మొదటిసంవత్సరము నాలవతరగతిలో నెలకు పదునేనేసిరూపాయలును, రెండుమూడుసంవత్సరము లయిదాఱుతరగతులలో నెల కిరువదేసిరూపాయలును విద్యార్థినీవేతనము లిత్తురు. సర్వకలాశాలా ప్రవేశపరీక్షయందుఁ గృతార్థురాండ్రయి ప్రథమశాస్త్రపరీక్షకుం జదువఁ గోరు స్త్రీలకును అధిక వేతనము లియ్యఁబడును. ఈప్రకారముగానే యితరసంస్థానాధిపతులుగు తమసంస్థానములలో నిట్టికులపాలికాపాఠశాలలను స్థాపించి స్త్రీలస్థితిని బాగుపఱుచుటకయి ప్రయత్నింతురని నమ్ముచున్నాము. ఈశ్వరుఁడు మనసంస్థానాధిపతుల కిట్టిసద్బుద్ధి పుట్టించునుగాక!

[పల్లెలయందుసహితము వివాహవ్యయాదులనుగూర్చి యభిప్రాయములు కలుగుచున్నందున కానందించుచు, గోదావరిమండలములోని యొకపల్లెనుండి వచ్చిన యుపన్యాసము నిందుఁ బ్రచురించుచున్నాము.—పత్రికాధిపతి.]

MARRIAGE EXPENSES.

వివాహ వ్యయములు.

అమిత మగుదయాగుణమును నిరుపమానజ్ఞానమును గలభగవంతునిదయా ములను తఱచిచూచిన మనలను సృజించుటయందు ఆయనసంకల్పము సుఖింపఁజేయవలయు ననియేకాని యిడుమలపాలుచేయుటకు కాదని తోచు మన సుఖదుఃఖములకు మనమే కారకులముగాన మంచిపనులు చేసి మెప్పొంద కానిపనులు చేసి కష్టపడుటగాని మనవంతే అయియున్నది. అందులను మన కార్య ములను మనమేఅనుభవింపవలె ననియు వానిం దప్పింపశాలాత్మున కైననుతరముగా చున్నారు గదా. పూర్వజన్మముననో యీజన్మముననో మనము చేసినకార్యఫలము మనముబాధ్యుల మయి యనుభవింపవలె నని శ్రుతిస్మృతి పురాణేతిహాసాదు లన్ని గా ఘోషింపుచున్నవి. ఈశ్వరసంకల్ప మట్టిదియేగాన నీలోకము

ష్టమును నై అందఱకును సుఖానక్తి యెక్కు వై
ఖ్యస్థానము మనస్సు గావున జ్ఞానవంతుల మయి యెవరి
ఖింపుచుండవలెను. మనకు పశుపక్ష్యాది తిర్యక్కులకంటె
యున్నది. ఇందువలననే మనము ఈశ్వరుని స్తోత్రముచేయను
దెలుపను మంచిచెడ్డల నెఱుంగను గలవార మయి యున్నాము. వీని
వానినే నరపశు వనుచున్నారు. అట్టి గొప్పసామర్థ్యమును దయా
పు డగునీశ్వరుఁడు మనకు దయచేసియున్నాఁడు. ఆశక్తినిబట్టి మనము
గా నడుచుటయే భగవత్సంకల్పము. సృష్టియందలి జంతుజాలముల కన్నిటికిని
గణ్యులుగా సృజించి వేనికి నొసఁగని జ్ఞాన మనునొకదానిని ప్రత్యేకముగా
కు కరుణించి సుఖింపఁగాఁ జూడవలెనని యెంతో సంతోషముతో నున్న భగ
నిసంకల్పమును పదటఁ గలిపి జ్ఞానము కలిగియు పశుప్రాయుల మయి మనకు
బాధలను మనమే తెచ్చుకొనుటకంటె బుద్ధిహీనతకలదా? లేదు. సుఖింప
టు భగవత్సంకల్ప మైనప్పుడు మనలను ఆపదలపా లెవ్వ రగుమన్నారు? మన
త్యమును గౌరవమును బలమును జ్ఞానమును హరించి నలువురిలో సిగ్గును దెప్పించి
అన్నవస్త్రములకు ఆధారము లేకుండునట్లు దారిద్ర్యముపాలుచేయు ఘో
గారము లెన్ని యున్నవి? వానిలో నీదిగువ వివరించినవానినిగురించిమాత్రము ప్ర
ముచ్చటింతము.

ఈవఱకు జరుగుచున్న ఆచారములను విడువచాలక ద్రవ్యవ్యయము చేసి దా
రిద్రు లై యున్నారు. అట్టియాచారములను మానివేసినందున తమకుఁగా
కిఁగాని యితరులకుఁగాని శాస్త్రమునకుఁగాని వినోదమునకుఁగాని లోప
ని విడుచుటకు ఆక్షేపణ లేదుకదా? అట్టిసంగతిలో వానినే అవలంబి
అనుభవించుటకు తగినకారణము కనిపించదు. అవలంబించిన వారికేగా
సంపర్యము వారికుటుంబ మందఱికిని చిక్కులు కలుగుచున్నవి గాన పరిత్యజిం
చితమని చాలనమ్మకముతో నుండతగ్గది.

పరిత్యజించ తగ్గకార్యములు.

భూరిసంభావనలు.

బట్టలబహుమతులు; కట్నములు.

బ్రాహ్మణులచే శుభలేఖలుపంపుట.

అనాహూయము గా వచ్చి ముఖస్తుతులు చేయుశరీరదార్ఢ్యవంతులకు
లు చేయుట.

1. భూరిసంభావనలు శుభాశుభకార్యములందును యజ్ఞాదిక్రతువులయందును
దలు స్వశక్తిని విడిచి తప్పక జరగించుచున్నారు. అది ద్రవ్యనష్టమేకదా!

వ్యయపరిచినవారు నష్టమును పొందుట తప్ప
లాభముకలదా? లేదు. భోజనములును ఇతరకార్యముల
మార్గాయాసముతో వచ్చి పంచటరుగులమీద పడియుండఁగా
తలయొకటికి 1 లేక 2 అణాలును అంతకు తక్కువగాను భూరిస
అంతకుపయిగా నిచ్చువారు అరుదు. అంతమాత్రమువల్ల పుచ్చుకొం
ముగా నుండ వీలులేదుకదా. మానినందువల్ల వారికి మార్గాయాసము మొద
లేకుండుట, పిలువనిస్థలమునకు ద్రవ్యాపేక్షచేవెళ్ళితిమిగదా యనిమనస్తాపపడక
వారిలోపల కార్యములు తటస్థించినపుడు ద్రవ్యమును వ్యయపఱచ నక్కఱలేక
ఆకాలములో సైతము మంచిపనులు చేసికొని లాభమును పొందుట మొదలైన
పాయములు కనిపించుచున్నవి. సమస్తజాతులవారును ఇచ్చుసంభావనలకు
హ్వానముగా వెళ్ళి కాచియుండుపద్ధతి అగ్రజన్ములగుబ్రాహ్మణులు పెక
అవలంబించుచున్నారు. ఇతరజాతులవారు అరుదు. వీరు పిలువనిస్థలముల
గొప్పవార మని సంభావన లిచ్చువారిని చిక్కులు పెట్టి యుభయులగౌరవ
లను పోఁగొట్టుచున్నారు; ఈపని చాలలోపముగా కనిపించుచున్నది.
వల్లనే బ్రాహ్మణులకు నానాటికి గౌరవము తగ్గిపోవుచున్నది. ఈసం
వ్యయములకు జడిసి చాలమంది శుభకార్యములు దైవసన్నిధిని రెండుగ
గ్రాత్రి చేయుచున్నారు. అది బుద్ధిమంతులకు సరి యయినపనికాదు. స్వ
ములతోనే స్వగృహమునందుజరిగించుకొనుట యుచితము. సంభావనాదికము
వారు ఆక్షేపింతు రనుభయమును విడుచుట యిహపరములకు లాభకా
నినందువల్ల వ్యయపఱుచువారిలాభ మటుండఁగా సంభావన పుచ్చుకొనువా
క్కువగా కనిపించుచున్నది. మానినచో వీరికి గౌరవవృద్ధి యెక్కువకద
ముకంటె లాభము మఱియొకటికలదా! లేదు. ఇచ్చువారు సయితము
వారిని తృప్తిపఱుపఁజాలక ద్రవ్యముతోపాటు గౌరవమునుకూడ నష్టపఱ
చున్నారు గాన నీపద్ధతిని మానినయెడల నిచ్చి పుచ్చుకొను నుభయులకున
సందేహములేదు.

2. బట్టలబహుమతులు శుభకార్యములందు బంధువులకు జరిగించు
అవి ధరించ నుపయోగముగాని ఫ్రెంచి జరీబట్టలు సయినుబట్టలు మొ
యున్నవి. వీనిని కొనుటవల్ల నేఁతగాండ్రకును వర్తకులకును లాభముగా
పుచ్చుకొనువారికి లాభములేదు. లాభములేనిపని మానుట యుచితమేక
లోప మందురేమో పనికిమాలిన బహుమతు లిచ్చుటయే గౌరవలోపము.
వల్ల వీరికివారు వారికివీరునుకూడ ఇయ్య నక్కఱలేదు గనుక అందఱికిని
గౌరవము. ఇందువల్ల ద్రవ్యలాభమును గౌరవలాభమును కలుగదు.

ములను ఇచ్చినచో ధనవ్యయ మధికమగును. అధిక మయినచో
మగును. కావున బట్టలబహుమతులు మానుట మిక్కిలి మంచిపని.

శుభ కార్యములకు వచ్చినబంధువులు స్నేహితులు మొద
లకు వస్త్రములను కట్నములుగా నిచ్చుచున్నారు. అవ
యుక్తముకాని వయి యుండుచున్నవి. వధూవరులకు ఆశీర్వచనక
నిమిత్తము ఆవశ్యకులు ఒకరుమాత్రము ఇయ్యవలసినదిగాని యితరు లందఱు
బాగులేదు. ఏమనఁగా ఈబట్టలను మూటకట్టి మూలపడవేసి వీరివివారికి వాం.
కట్నములు చదివించుటకుం బహుమతులిచ్చుట జరుగుచుండుట సరేకదా బంధువులను
శుభములకు పిలువ వెళ్ళినతోడనే కట్నములకు బట్టలు కొనునిమిత్తము డబ్బు కావలె
నను భయమును సందర్భపఱుచుకొని చాలక కార్యములకు వెళ్ళుట మానుకొనుటయు
మానినందున వారివల్ల నిష్ఠురములును వారు వీ రింటికి రాకుండుటయు సంభవించు
యున్నది. ఎవరికిని గౌరవద్రవ్యములకు నష్టము లేనిపని గనుక కట్నములను మానుకొని
ఖించుట ఉచిత మయియున్నది.—

3. శుభాహ్వానపత్రికలు బ్రాహ్మణులచేత పంపుట జరుగుచున్నది. పత్రికను
ని వచ్చినవారికి రు 1కి తక్కువకాకుండ ఇచ్చుకోవలసి వచ్చుచున్నది. శుభముకు
వెళ్లినను వెళ్లకపోయినను ఈరూపాయికర్చు తప్పదు. అట్లిచ్చుకొనుట
దికి ఇబ్బందిగా నున్నసంగతి అనుభవముచేత నందఱకును విశదమే. అగ్రజ
చేత శుభలేఖలను గ్రామాదులవెంట మోయించుట వీరికిని మోసికొనివెళ్ళు
చాలగౌరవలోపముగా నున్నది. వివాహకాలమందు మాత్రము ఇ
తుగా నుభయపక్షములయజమానులును నుండి వారిలో కన్యదాత బ్రాహ్మ
ణునిహస్తమునం దుంచవలసినదియు వారుకూర్చుండి వరుని యజమానుని కియ్య
వలసినదియు అయిన బాగుగా నుండును. తదితరశుభలేఖలను ఇతరజాతిమనుష్యులచేతఁ
గాని టపాద్వారాగాని పంపుట చాలమంచిది. కార్యములయందు యజమానులతో సమా
న మైనటువంటియు నెక్కువైనటువంటియు గౌరవము కలవారు గనుక వీరు వెళ్ళుట
ముఖ్య మని కొందఱనవచ్చును. అయిన స్నేహముచేతను బంధుత్వముచేతను మిక్కిలి
అభిమాన మున్నయెడల అవలంబించి పిలువ వచ్చునుగాని వ్రాతమూలము లగుశుభలేఖ
లను మోసి తీసికొని వెళ్ళుటయును ఇచ్చి వారిని సంభావన యియ్యవలసినదని బాధిం
చుటయును బాగులేదు. ఈపద్ధతి వెళ్ళువారికిని పంపువారికిని చాల గౌరవలోపము
గాన మానుట యెంతో యుచిత మైనపని.

4. శుభాశుభకార్యములందు తాహతుమాలిన అన్నసంతర్పణలు ఒకరినిచూచి
యొకరు చేసి విస్తార వ్యయపడిచి ఋణగ్రస్తులై కుటుంబములకు చెడుగులు కలుగఁ
జేయుచున్నారు. దానశీలురగువారు తమకు కలకొలఁది అనాహూతముగా

వివాహ వ్యయములు.

ము లేనివారికిని వికలాంగులకును వర్ణవివేచనతో పనిలేక అన్న
నపనికి అటువంటివారు తటస్థించినవుడుపకారములకు బదులు
చి పొమ్మనుటయు జరుగుచున్నది. అది యుచిత మయినపని
చేయు శరీరదార్ఢ్యము కలవారలకు అనేక పక్వాన్నాది సదు
జనము లిడి వారివల్ల తాము నువంటలు చేసినవారును దూషింప
ల గొప్పకార్యము చేసినా మని సంతోషించుచుందురు. ఈదార్ఢ్య
లు తిని కదలలేక వీధులవెంబడిని పంచటరుగులమీఁద పండుకొని దొర్లుచు
మాటలాడ సావకాశము కలిగినప్పుడెల్ల వంటబ్రాహ్మణులు వంట బాగుగా చేసినారు కార
యజమానులు జాగ్రతగా పని చేయుటలేదు మొదలైనదూషణవాక్యములతో కాలము
పుచ్చుకొందురుగాని చాటున భూషించుట సున్న. ఎదుటమాత్రము స్తోత్రపాఠములకు
అభ్యంతరములేదు. వీనివల్లనే హాని కలుగుచున్నది. కార్యము వచ్చినపుడు వికలాం
గులు మొదలైనపాత్రులు దొరుకుదురా యని శంకింతురు. కార్యము వచ్చినప్పు
ఆహ్వానముపల్ల వచ్చిన విధాయకులకు మర్యాద చేయవలసినదిగాని అవిధాయకు
శరీరదార్ఢ్యము కలిగినట్టియు వ ఖస్తుతులు చేయునట్టియు కుక్షింభరులను పూ
చెడుట కూడదు. సర్వదా క్షుత్తువల్ల పీడింపఁబడెడువారలను కలకొలఁదిని స
ట మంచిదికాని కార్యముల పేరుచెప్పి వృథాసంతర్పణలు చేసి నష్టముపా లఁ
పనికాదు. తమకు కలకొలఁది శుభాశుభకార్యములయందే కాదు, సర్వ
ర్థ్యము లేనివారికిని వికలాంగులకును అన్నదానము చేయుట చాలమం
ుగాని యాచకులుగాని యెంతదార్ఢ్యవంతులు లేకధనికులు అయినను గ్రామ
ప్రవేశించిన వెంటనే సన్నాహపఱుచుకొని భుజించుట కష్టముగనుక, ఒ
ి మొదటిపూట అన్నదానము చేయుట మంచిది. దార్ఢ్యవంతులను అనాహ్వా
యముగా విదేయొకపనిగా వచ్చినవారికి అన్నదానము చేయుచుండుటచేత వారు ఈ
రుచిని మరిగి గ్రామాదులవెంట తిరుగుచు న్యాయ మయిన యితరకృషులను మాను
కొనుచున్నారు. అందువల్ల కృషిలోపము కలిగి వారికిని వారికుటుంబములకును
దారిద్ర్యమే తప్పక ప్రవేశించి యిటువంటి అగౌరవ మగుభోజనాదికములకు లోఁబడ
వలసినవారవుచున్నారు. చూడఁగా వారికిని లాభమునకును గౌరవమునకును నష్టమె
కనిపించుచున్నది.

కాన వీనిని వదలుకొని దారిద్ర్యదేవత నోటినుండి దాటి సుఖించి తమకును
తమకుటుంబములవారికిని మేలు కలుగుటం జేసికొనుటకు అన్ని జాతులవారికిని సుగుణు
లగువారు అక్కడక్కడ సభలు చేయించుచు నేతద్విషయములను ఉపన్యాసపూర్వక
ముగా వెల్లడిచేయుచు ప్రోత్సాహపఱుతురుగాక.

పతివ్రతలను దుష్టుల చెఱలోనుండి విడిపించుట కయి పతివ్ర
ప్పుడును దేవదూత లదృశ్యులై తిరుగుచుందు రని యొకపాశ్చిమ
యున్నాఁడు. కీచకునిగృహమునకుఁ బోవునపుడు ద్రౌపదీదేవి తనఁ
రక్షింపవలసినదని సూర్యునికి విన్నవింపఁగా

క. "తరణియు దుఃఖిత యగున। త్తరుణిం గాచుటకు నత్యుదగ్రభుజావి
స్ఫురణాఢ్యునొక్కరక్కసుఁ। గరుణార్ద్రమనస్కుఁడగుచు గ్రక్కునఁబనిచెన్."

అని మహాభారతమునఁ జదువుచున్నారము గదా! దమయంతిశాపంబుచేఁ గిరాతుఁడు దగ్ధుఁ డయ్యెననియు విందుము. ఈ దేవదూతలును, రాక్షసుఁడును, శాపసామర్థ్యము పతివ్రతాస్త్రీలయొక్క సత్ప్రవర్తనమును, దృఢనిశ్చయమును, శౌర్యసాహసములును అనియె చెప్పవచ్చును. తమధర్మమునకు భంగము కలుగుట సంభవించినప్పుడు పతివ్రతానారీమణులకుఁ గ్రోధాతిరేకము కలుగును. ఆక్రోధాతిశయమునందె దుష్టుని
·చి, పాతివ్రత్యమును సంరక్షించుకొనుసామర్థ్యము గలదు. కనుక నోహిందూ
ఁలారా! ప్రాణములైనఁ బోఁగొట్టుకొని మీపాతివ్రత్యమును రక్షించుకొనుఁడు.
ధనమును అపహరించుట కయి యనేకనరచోరులు సదా తత్పరులై
. . మీ ం విద్య నేర్పక మూర్ఖులను జేసి తమవలలో వేసికొనవలె నని యనే
విద్య యక్కఱలేదని ప్రతిపాదించెదరు. వారిమాటలు వినకుఁడి. సద్విద్యను
, పతివ్రతలచరిత్రములను జదివి, వారివలె ప్రవర్తించుటకు యత్నించుఁడి. విద్య నేర్చుకొనిన నిట్టిసంకటములు రావని నాతాత్పర్యము కాదు. కాని యిట్టిసంకటములు సంప్రాప్తించినపుడు మూర్ఖులవలె నిరాశనుబొందక విద్య నేర్చిన స్త్రీలు ధైర్యము నవలంబింతురు. సంకటమును దొలఁగించుకొనుటకు వారికి ననేకయుక్తులు తోచును. వీరమతికి శస్త్రి మెటులనుపయోగించినదో యటులనే విద్య యిప్పటిస్త్రీలకు సంకట సమయమునం దుపయోగించును. కనుక మీపాతివ్రత్యరక్షణార్థమై మీ రెల్లప్పుడును విద్యయనుశస్త్రిమును వెంబడినుంచుకొనుఁడి.

ఇట్లు నరాధముఁ డగుబాలుదాసును యమసదనమునకుఁ బంపి, వానిశరీరమును గుడ్డలో మూటగట్టి వీరమతి యామూటను గవాక్షములోనుండి వీధిలోఁ బ
వైచెను. తరువాత లోపలికి మఱియెవరు రాకుండు నటుల మేడత్రోవ లోఁ
యించుకొని యిఁక నేమేమివిచిత్రములు జరగునో చూత మని చేత ఖడ్గ
గవాక్షమువద్ద నిలువఁబడెను. అంత రాత్రి గస్తి తిరుగుసంరక్షకభ
మూటను జూచి, విప్పి దండనాయకుని కుమారునిశవ మని తె
యాసమాచారము దండనాథునికిఁ దెలియఁ జేసిరి. తనఘ

శో కాకులచిత్తుండై, యాశవ మెచ్చట దొరకినదని యాభటుల నడి
యొక్క గుప్తగృహసమీపమున దొరకినదని వారు చెప్పఁగా నతఁడు
రకాంత యింటికిఁబోయి లాలుదాసుఁ డేఁడీయని యడిగెను. అందు
నవ్వి యతఁ డొక క్రొత్తరంభా విలాసములో నున్నాఁడు. వెలవకుఁడీ;
కొని వచ్చెదనని మేడపైకిఁ బోవుటకు వెడలెను. కాని పైకిఁబోవుత్రోవయె
మూసియున్నందున, నెన్నిపిలుపులు పిలిచినను, ఎవరును బలుకకపోయిరి. అప్పు
డామె మరలివచ్చి యాసంగతియంతయుఁ గొత్వాలుతోఁ జెప్పెను. అప్పు డతఁడు
కొందఱుభటులను బిలిపించి, యామేడతలుపును దీయ యత్నించెను కాని జామెుని
యింట జరగిన ఘోరకృత్యము లన్నియు నామేడలో జరగు చున్నందున నావేశ్యాం
గన యెవ్వరికిని దీయ నలవిగాని ఘనతర మైనతలుపు ఆమేడకుఁ బెట్టించి యుండెను.
కనుకఁ గొత్వాలు చేసినయత్నము లన్నియు విఫలము లయి తలుపు రాకపోయెను.
అప్పుడు వీధిగోడకు నిచ్చెన వేసి గవాక్షములోనుండి లోపలికిఁ బోద మని నిశ్చయిం
యటులనే నిచ్చెన వేసికొని యొకభటుఁడు పైకెక్కి గవాక్షములోఁ దలఁ బెట్టఁగ
యచ్చట నిలుచున్నవీరమతి తనఖడ్గముతో వాని మెడఁ ద్రుంచెను. అ
లోపలఁబడి, వాని మొండెము వీధిలోఁబడెను! అందుకు భయ
రొకఁడు పైకిరాఁగా పతివ్రతాతిలక మగుమనచరిత్రనాయిక వానినిగూడ
నకు బలియిచ్చెను! ఇట్లు పదునొకండుగురు మేటిమగలాయబలచే నిహతులై
అప్పుడు పైకెక్కుట కేశూరుఁడును సాహసింపకపోయెను. ఇంతలో నీవార్తప్రా
కాల మగుటవలన గ్రామములో సంతయునిండి, యావారవనితగృహమునకు లోకు
లు గుంపులుగూడి రాసాగిరి. ఒక స్త్రీ పండ్రెండుగురుభటులను గూల్చిన దని యంద
ఱనుకొనఁగ నాపట్టణపురాజుగారుకూడ వినిరి. అతఁ డిట్టివిచిత్రమును జూచుట
కయి స్వయముగా నచ్చటికిపోయెను. అచ్చట నామె చంపినవారి నందఱినిఁజూచి,
స్వయముగా నిచ్చెనపైకి నెక్కి, గవాక్షమువద్ద నిలువఁబడి, యిట్లనియె. "ఓయసమాన
శౌర్యము గలస్త్రీ! నీవెవ్వరవు? ఇట్లు నాప్రజలను చంపుటకుఁ గారణమేమి? నే
పట్టణమునకు రాజను. నీకెవరైన నపరాధము చేసినపక్షమునఁ జెప్పుము. వారిని
దండించెదను." అందు పయి "మహారాజా! నేను చావడాకులోత్పన్నుఁ
జమహారాజుగారి చెల్లెలను; ధారానగరమునకు నధిపతి యైనయుదయాదిత్య
కోడలను. నాపేరు వీరమతి." అని చెప్పి తనవృత్తాంతమంతయుఁ తన్ను
గన యిచ్చటికిఁ దీసికొని వచ్చినవిధమును సవిస్తరముగాఁ జెప్పి,
కృత్యమును దెల్పి, "నాపాతివ్రత్యరక్షణమున కయి నేను

రించుటకూడఁగలదు. జయశాలులకు జయింపఁబడినవారియెడల తిరస్కారభావముం డుట యెందునుసహజమే. జితులాకపట్టున లోఁబడక యెదిరించి చేతనైనంతహానిని జేయుచువచ్చినప్పుడు జేతలకు వారియెడల ద్వేషముసహితము పుట్టును. అట్టిచో మతాంతరులుకూడనయినయెడల నట్టిద్వేషమునకు పరిమితియుండదు. దస్యులు లింగోపాసకులు.

,,స శర్ధ దర్యో విషుణస్యజంతోర్మా శిశ్నదేవా అపిగు ఋతం నః''

౭ మం. ౨౧ సూ. ౫ ఋక్.

ఈఋక్కునందు 'శిశ్న(లింగ)దేవా' రాధకులు తమయుపాసనను చేరకుందురుగాకయని చెప్పఁబడినది.

౨. ,,అభి వ్లగ్యా చిదద్రి వః శీర్షాయాతుమతీనాం
ఛింధివటూరిణా పదా మహావటూరిణాపదా.''

౩. ,,అవాసాం మఘవజ్జహి శర్ధో యాతుమతీనాం
వైలస్థానకే అర్మకే మహావైలస్థే అర్మకే.''

౪. ,,యాసాం తిస్రః పంచాశతోభివ్లంగైరపావపః
తత్సుతేమనాయతి తకత్సుతేమనాయతి.''

౫. ,,పిశంగభృష్టి మంభృణం పిశాచిమింద్ర సంమృణ
సర్వం రక్షో నిబర్హాయ.''

౧ మం. ౧౩౩ సూక్తము.

౨. రాయివిసరి క్రూరశత్రువులయొక్క శీర్షములను పగులఁగొట్టువాఁడా!
నీపాదముతో—నీపెద్దపాదముతో—వానిని నలగఁద్రొక్కుము.

౩. ఓమఘవానుఁడా! ఈక్రూరశత్రువులయొక్క బలమును నాశముచేసి వారిని
సన్నగోతిలో త్రోయుము—సన్నలోతుగోతిలో త్రోయుము.

౪. ఓయింద్రా! ఇటువంటిగుంపులను నూటయేఁబదింటిని శౌర్యముతో నీవునాశము
చేసినావు. జనులునిన్ను స్తుతించుచున్నారు. ఆస్తుతి నీప్రతాపమునకుచాలదు.

౫. ఓయింద్రా! పిశంగవర్ణములు గలిగి భయంకరముగా నఱచెడి యీపిశాచ
ములను చంపుము. ఈరాక్షసుల నందఱిని సంహరింపుము.

మన యార్యులకు దస్యులయం దెంతద్వేషముండెనో పయివాక్యములే చెప్పక చెప్పుచున్నవి. దస్యులవిషయమయి మనపూర్వులు తమ దేవతలను ప్రార్థించిన ప్రార్థనలలో మఱిరెండువాక్యములను మాత్ర మీప్రస్తావమునఁ బొందుపఱచుచున్నాను—

ఈఋక్కునందు 'పూర్వము నిన్నాహ్వానము చేసిన మా పురాతనస్థల (ప్రత్న స్యౌకస్) పితరుడు' అని పూర్వవాసస్థలమొకటి యున్నట్లు చెప్పఁబడినది.

''పుష్యేమ తనయం శతం హిమాః''—మం ౧., సూ ౬౪., ఋక్ ౧౪.

(కొడుకులమును మేమును నూఱు హిమములు వృద్ధిపొందుదుముగాక !)

ఇత్యాది బహుఋక్కులయందు నూఱుసంవత్సరము లనుటకుమాఱుగా నూఱుహిమములని చెప్పఁబడియుండుటచేత వారు పూర్వము చలిదేశమునుండి వచ్చినవారని యూహింపఁదగియున్నది. వీరిపూర్వులంతగా నాగరికత లేనివారయి వేఁటాడినజంతువులనుతిని జీవించెడి వనవాసులయి యుండవచ్చును.

ఉక్షాణం పృశ్నిమపచంత వీరా స్తాని ధర్మాణి ప్రథమాన్యాసన్ ''

మం ౧. సూ ౧౬౪. ఋక్కు ౯౪.

(వీరులైనవారు పొడలయెద్దును పచనముచేసిరి. ఇవియాదిమధర్మములు.)

ఋగ్వేదములోని యిటువంటి వాక్యములుకొన్ని తత్పూర్వుల స్థితిని సూచించుచున్నవి.

ఎంత యనాగరికులయినను పరులు క్రొత్తగా తమదేశము నాక్రమించుకొనవచ్చినప్పుడు వారితో పోరాడక దేశమును చులుకగా వదలిపెట్టరు. కాఁబట్టి యార్యులీదేశమునకు మొదటమొదటవచ్చినప్పు డిచ్చటిప్రాఁతకాపులతో చిరకాలము యుద్ధముచేసియే క్రమక్రమముగా ఫలవంతములయిన సింధునదీతీర ప్రదేశముల నాక్రమించి కైకొనవలసినవారయిరి. ఆర్యులకుఁ బూర్వమునం దీదేశమునందు వసించుచుండినవా రిప్పటి భిల్లులు మొదలైనయాటవికుల పూర్వులేయయియుండవచ్చినను, అంతయనాగరికులుగారు. వారు పట్టణములును కోటలును కట్టుకొని యందు వాసముచేసెడివారే.

''సజాతూభర్మా శ్రద్ధధాన ఓజః పురోవిభింద న్న చరద్వి దాసీః ''

౧ మం. ౧౦౩ సూ. ౩ ఋక్కు.

(అతఁడాయుధముతో తనబలమునమ్మి దాసులపురములను నాశముఁజేయుచు సంచరించెను.)

ఇటువంటికార్యములవలన నిచ్చటి ప్రాఁతకాపులు మనపూర్వులు దండెత్తివచ్చినప్పటికి పురములను గలవారయినట్టు తేటపడుచున్నది. ఈవాక్యమునందుఁ జేర్కొనఁబడినరీతిని మనయార్యులు వారిని గొన్నిచోట్ల దాసులనిపిలుచుచు వచ్చినను సాధారణముగా వారిని దస్యులనివాడుచుండిరి. దస్యులనుపదమునకు శత్రువులనియర్థము. బానిసలని యర్థమిచ్చెడి యీ-దాసపదము తిరస్కారమును జూపుటకయి యుపయోగింపఁబడియుండును. ఇట్లే వారి నక్కడక్కడ రాక్షసులనియు, పిశాచములనియు, వ్యవహ